صفحه	
٢	مدح علم صرف
٤	تعلم کیفیة درس
٩	اقسام سبعه
١٢	فصل متعدی ولازم
١٣	فصل ابتدأ واجتماع ساکنین
١٤	فصل اعلال
١٥	فصل اشتقاق
١٥	مباحث اسمأ
١٦	ثلاثی مجرد مصدرلرینینك اوزانی
١٨	مصدرمیمی ، نوعی ، عددی
١٩	ثلاثی مزید مصدرلرینینك اوزانی
٢٢	فصل فی اسم الفاعل
٢٥	فصل فی اسم المفعول
٢٦	فصل فی الصفة المشبهة
٢٨	فصل فی صیغ المبالغة
٢٨	فصل فی اسم الزمان والمکان
٣١	فصل فی اسم التفضیل
٣٢	فصل فی المصغر
٣٣	فصل فی المنسوب
٣٥	فصل فی المذکر والمؤنث
٣٧	فصل فی المثنی والمجموع
٤١	اوزان جموع
٤٦	جزء ثانی فی مباحث الأفعال
٤٨	المرتبة الاولی فی الثلاثی المجرد
٥١	حروف مضارعتنك کسرهلی بولماقی
٥٣	بیان نواصب مضارع
٥٥	امر قاعدهسی

صفحه	
٥٨	فصل نون تأکید
٦٠	مضاعفده ادغام احکامی
٦٤	امر بی لام ادغامی
٦٥	مثال اوچون ٤ قاعده
٦٩	اجوف قاعدهلری
٧٤	معتل اللاملرده اولان قاعدهلر
٨١	باب ثانی
٨٤	باب ثالث
٨٦	باب رابع
٨٩	باب رابعدن ناقص واوی
٩١	حیی ده ادغام وفك ادغام
٩٣	عم صباحا بیانی
٨٤	باب سادس
٩٦	مهموزلر احوالی
٩٧	المرتبة الثانیة فی الثلاثی المزید فیه
٩٩	افعال بابی معنالری
١٠٧	باب تفعیل
١١٠	باب مفاعله
١١٣	باب افتعال
١١٥	افتعالده اولان انواع ادغام
١١٩	باب انفعال
١٢٢	باب تفعل
١٢٦	باب استفعال
١٢٨	باب افعوعال
١٢٩	المرتبة الثالثة فی الرباعی المجرد
١٣١	المرتبة الرابعة فی الرباعی المزید
١٣٣	تاریخ اتمام تألیف

بسم الله الرحمن الرحيم

علوم عربيه = فنون ادبيه = معارف لسانيه، اسملری ایله تعبير ايدلكان اون‌دن زياده علوم شريفه‌ننك مبدأ ومدخلی بلكه اكثرندن اولی وافضلی علم صرف ايله علم نحودر شيخ احمد بن علی بن مسعود مراح الارواح‌ده (الصرف امّ العلوم والنحو ابوها ويقوّی فی الدّرايات دارُوها ويطغی فی الرّوايات عارُوها) ديوب صرف ونحوننك ما لابد منه اولماقينی، وصرف‌ننك نحودن تقدمينی، وآنی بلمك عقل اوچون قوّت‌كا، وآندن غفلت اداء غرض‌ده زلّت‌كا، سبب بولماقينی افاده ايتمشدر * شيخ ابوالقاسم محمد بن عمر الزمخشری مفصّل‌ده (لا يجدون علما من العلوم الاسلامية فقهها وكلامها وعلمی تفسيرها واخبارها الّا وافتقاره الی العربية بيّن لا يدفع ومكشوف لا يتقنّع) ديوب عامهٔ علوم عربيه‌نی كافهٔ علوم شرعيه اوچون موقوف عليه قيلماقنده علوم مذكوره‌ننك علی الخصوص صرف ونحوننك لزوم ووجوبينی بيان، وشرافت‌لرينی اعلان اولدقی كبی بونلرننك فن شريف وعلم واجب ايدوكنی انكار ايدن بديهی بيّن‌گا منكر كبی معاند سفيه بولماقينه اشارة بی‌گمان واردر *

لهذا علماءٔ اسلام جزاهم الله عنا خيرا منك سنه ظرفنده عربی وفارسی بيك كوب كتب صرف ونحو تصنيف ايتمشلر وروح‌لری

اوچون صدقه‌جاریه قالدرمشلر ولکن کتاب عربی وفارسی دن
تعلم اولاد ترکیه اوچون دفعهٔ واحده‌ده فن مطلوبقه لغة
تحصیلنی ضم اولدقندن صعوبتلی بلکه دفعاتله تعلم واستماع
اولماغانده باعث حرماندر . تعلیمده تجربه‌سی اولغان عالمکا
ظاهردرکه صرف فارسی لرده متعلم ترکی اوچون نفسِ ترجمهٔ
عبارهٔ فارسیه بر درس مشکلدر فهمِ مضمون تحصیل ملکه
امری بتون مقطوعُ النظر قالمق یاخود صبیِّ متعلمنی زیادة
تکلیف وقسر ایله جنس تعلمدن تنفیر یاکه فوق الطاقة
تحمیل ایله استعداد وحسن حالینه اضرار لازم کلور وبالجمله
هر لسان قومینه علوم آلیه‌نی لسان مألوفلری ایله تعلیمْ
محاسنِ تعلیمدن اولدغی کبی لسان غیر مألوف ایله بیان
علی الخصوص صبیان حقنده سرعتِ اخذ وسهولتِ فهم کاَ
منافی اولماقی ارباب وجدان کاَ عیان اولان احوالدندر .
بنا برین ابناء وطنمز اولان اولاد ترکیه اوچون ضیق لسان
وقصر وقت وزمانلرینه مناسب اوشبو (حسن المشرب
فی صرف لسان العرب) ایله موسوم اولان اثر عاجزانه‌مزی
بعون الله وکرمه وقوعکا کتورلدی . مذکر ومؤنث مثنی
مجموع مصغر ومنسوب بحثلری کتب صرف متداوله‌ده
ذکر ایدلماسه‌لرده مباحث صرفکا انسب اولدقلرندن
ابن حاجبننك شافیه‌ده ذکر ایتدکی کبی اجمالا کتابمزه
درج ایدلدی . مباحث افعالده شرح مغزی ترتیبی
بلادمزده مألوفِ اربابِ تعلیم اولدقندن کویا دستور اتخاذ

ایدلدی . وشرح مذکورننك فوائد مندرجه سنی منقول عنهاسی اولان کتب ثقات کا رجوع وتطبیق بعدنده درج ایدلدی . کتابمزده بشر یتمز سببندن اولان زلاتمزوار ایسه منصفانه تحقیق وتفتیش بعدنده اصلاح یاکه کندمزه تنبیه بیورسالر ممنونیتمزی اعلام ایدامز والله هو الموفق . ارباب بصیرت اولان معلملردن التماس دوستانه‌مزدرکه تعلیم صبیانده اوشبو ذکر ایدلاچك اصولی اعتبار اینکایلر اوّلا متعلمننك تحملنچه ویرکان درسنی آچوق تقریرله مع الملایمه تفهیم ایدلر . صونکره حفظ وتکرار ایتدرکایلر . قواعدنی اجراعه ملکه حاصل ایتمك اوچون ما فی الکتاب دن ماعدا امثله ایراد اینکایلر ولکن مناسب فن اولماغان قاعده یاکه بحث وجواب القاسندن احتراز بیورغایلر بادی نظرده مفید کبی کورولسه‌ده اکثر ماده‌ده سبب صعوبت وباعث نفرت اولور . تعریفکا محتاج اولان اصطلاحلرده کلمه ، لفظ ، اسم فعل ، کبی نرسه‌لرده تعریف عربی نی غیر لازم بلکه اصول تعلیمکا مخالف بلکایلر . وهر درس قبیلنده درس اوّل امتحانینی البته امر مهم کورکایلر . متعلمننك فهمی وحفظی تمام اولدقده وقت درسنی تأخیر آفة عظیمه ایدکندن آکاه اولغایلر * افادات سابقه‌مزدن اکثر ناس متنبه ایسه‌لرده بعضلر اوچون فائده‌دن خالی اولماس ظنیله تحریر ایدلدی * بوندن صونکره لسان وطنمزچه نحو قسمنی ده انشأ الله ترتیب نیتنده مز والله تعالی هو المستعان وعلیه التکلان وهو الذی یتولی صرف قلوب العباد الی نحو السعادة والرشاد .

کتبه عالم جان بن محمد جان البارودی

صرفهما الله تعالی الی نحو الخیر الابدی

حسن المشرب فی صرف لسان العرب

قد تم طبعه عم نفعه بعونه سبحانه وكل يرجو غفرانه لسبع
مضين من ربيع الاول سنة ١٣٠٩ تسع وثلثمائة والف
من جيب مرتبه خادم العلم ببلدة قزان
عالمجان بن محمد جان
كان الله لهما وبلغهما آمالهما

وذلك بامضاء ناظر المطابع ببلدة بيطر سبرج لاحدى وثلثين
من ايول من السنة ١٨٩١ الميلادية

بمطبع الخزانة ببلدة قزان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی * اما بعد * بس علم تصریف فنِ لازم وعلم واجب در چونکه علم قرآن وحدیث اوچون موقوف علیه بلکه مطلقا هر علم اوچون محتاج الیه در . (صرف = تصریف) تورلی معنی‌لر اوچون بولغان بناء وصیغه‌لرنی معرفت در مثلا ضَرَبَ زمان ماضی‌ده بر ایرننك سوقماقنی بیان اوچون . لم یَضْرِبْ زمان ماضی‌ده بر ایرننك سوقماونی . یَضْرِبُ زمان حاضرده یا استقبالده بر ایرننك سوقماقنی . لا یَضْرِبُ زمان استقبالده بر ایرننك سوقماونی بیان اوچون دیو بلمك *

بناء وصیغه کلمه‌ننك هیئت وروشی در *

کلمه معناسی اولان بر سوزدر *

کلمه‌نی باشقه‌غه قوشماینچه اوزندن معناسی فهم‌لانوب زمان فهم‌لانماسه اسم - اولور (زَیْد ، عَمْرو ، حیوان ، مَسْجِد ،

عمرو اسمنك آخرنك (و) یازلور عُمَر اسمندن امتیاز اوچون منصوب بولغانده تنوین صورتی بولغان الف عَمروده بولور عُمَرده بولماس امتیاز اوچون (و) حاجت بولماس ٥

ضرب

ضَرَبَ، خُرُوجْ) کبی مثلا زید دیکاچ برکشی فهم‌لنه ولکن زمان فهم‌لنمای • اگر اوزندن معناسی فهم‌لنکانده زمان دخی فهم‌لانسه ـ فعل ـ اولور ضَرَبَ = سوقتی‌ایر، قَتَلَ = اولتوردی ایر، یَقُولُ = ایتور ایر، لَمْ یَنْصُرْ = یاردم ویرمادی‌ایر، لَا یَقْتُلُ = اولتورمس‌ایر، مثال لری کبی هر قایولرنده معنالری برله زمان فهملنکان• کلمه ننك معناسی اوزندان فهم‌لانماسه ایکنچی کلمه‌کا قوشو برله‌گنه فهم‌لانسه حرف بولور دخی ادات دیرلر مِنْ ، عَنْ ، اِلٰی اِنْ ، لَوْ ، لَا ، کبی • خرج زیدٌ من قزان فذهب الی کرمان = چقدی زید قزان شهرندن بس کندی کرمان شهرینه مثالنك زید. قزان، کرمان، اسم‌لردر خرج ذهب فعل‌لردر من، ف، الی حرف‌لردر کلمه ننك جزئلرینه دخی حرف دیرلر وکاها حرف مبنی دیرلر کلمه دن قسم بولغانینه حرف معنی دیورلر (میزان) کلمه ننك حروفنی (ف ـ ع ـ ل) حرف‌لری ایله اولچانور بو حرف‌لرکا وزن میزان دیرلر کلمه نی اولچاوده اوشبو حروف وزن‌دن باشقه تورلی حرف بولماسه کلمه مجرد اسملی بولور حرف‌لری اصلی اسملی بولور باشقه حرف بولسه مزید فیه اسملی بولور • باشقه آرتق حرفی حرف زائد اسملی بولور *

﴿ اسم ﴾ حرفلری اعتباری ایله اوچ قسم بولور ثلاثی ـ رباعی ـ خماسی ثلاثی اوچ حرفلی رباعی دورت حرفلی وزننده ایکی لام اولور • خماسی بش حرف لی بولور

(فلْس) فعْل وزننده جیز وباقر آقچه معناسنده (فَرَس) فَعَل وزننده آت معناسنده
(كَتِف) فَعِل وزننده اینك باشی (عَضُد) فَعُل وزننده یوقاری بلاك (حِبْر) فِعْل وزننده
یاز وقاره سی وعالم (عِنَب) فِعَل وزننده اوزوم (اِبِل) فِعِل وزننده توه (قُفْل) فُعْل وزننده یوزاق
(صُرَد) فُعَل وزننده چیچق آولاوچی برقوش (عُنُق) فُعُل وزننده موین (ضارِب) فاعِل وزننده صوغوچی
معناسنده (مضرب) مفعل

وزننده صوغوزمانی دیمك (مساجد) مفاعل وزننده مسجد لر دیمك (جاسوس) فاعول وزننده یاشرون خبر آلوچی دیمك (عنفوان) فعلوان وزننده یاشلك اوّللری دیمك (سَلاطین) فعالین وزننده پادشاهلر دیمك (احمیرار) افعیلال وزننده بیك قزارمق دیمك ٥

(جعفر) فعلل وزننده کشی اسمی (درهم) فعلل وزننده برمثقال غه قریب آغرلقده کوش آقچه

وزننده اوچ لام اولور اوشبو اوچ قسم هر قایوسی
مجرد بولور یاکه مزید فیه بولور مجرد ـ اصل حرفندن باشقه
حرف بولماس . مزید فیه اصل حرفندن آرتق حرف
بولور بس اسم‌ننك آلتی قسمی بولور (ثلاثی مجرد) یعنی
اصل اوچ حرفندن آرتق حرفی بولماغانی اون وزنده بولور
فلْس ، فرس ، كتف ، عضد ، حبر ، عنب ، ابل ، قفل ، صرد ،
عنق ، (ثلاثی مزید فیه) یعنی اصل اوچ حرفندن زیاده
حرف بولغانی كوب وزنده كلور كاها بر حرف كاها ایكی
حرف كاها اوچ حرف كاها دورت حرف آرتق بولور

٤	٣	٢	١

ضارب مضرب مساجد جاسوس عنفوان سلاطین احمیرار
كبی (رباعی مجرد) اوچون بش وزن در جعفر درهم زبرج
برثن قمطر كبی (رباعی مزید فیه) اوچون عصفور قرطاس

فعل

(زِبْرِج) فِعْلِل وزننده زینت (بُرْثُن) فُعْلُل وزننده آرسلان بارماغی (قِمَطْر)
فعلل وزننده صندوق ٥
(عصفور) فُعلول وزننده چیچق (قرطاس) قافی‌ننك كسریله وضمیله ده فعلال
وزننده كلمشدر كاغذ دیمك ٥

تدحرج کبی وزنلر کلور (خماسی مجرد) دورت صیغه ده کلور سفرجل قذعمل جحمرش قرطعب کبی (خماسی مزید فیه بیك آزکلور بش وزنده عضرفوط قبعثری قطربوس خزعبیل خندریس کبی

بو آلتی قسمکا بولنکان اسم معربدر اما اسم مبنی ثنائی = ایکی حرفلی ده بولور ما من کم کبی *

کاها اسم معرب ظاهرده ثنائی اولور ولکن اصلده ثلاثی بولور امثله - ید دم اب کبی اصلی یدی دمو ابو در *

❁ فعل ❁ ثلاثی ورباعی اولوروهر قایوسی مجرد ومزید فیه بولور مجموع اقسام فعل دورت بولور *

(ثلاثی مجرد) اوچون ماضی اوچ وزنده اولور ضرب علم شرف *

(ثلاثی مزید فیه) اوزانی کلاچکده بیان ایدلور انشاء الله

رباعی مجرد اوچون ماضی فعلل وزننده دحرج کبی *

رباعی مزید فیه اوچون تفعلل وزننك تدحرج کبی وباشقه وزنده ده کلور آزلق اوزره *

❁ فصل ❁

اسم وفعل آراسنك مشترك یدی قسم واردر صحیح[۱] مهموز[۲] مصاعف[۳] مثال[۴] اجوف[۵] ناقص[۶] لفیف[۷] *

(صحیح) حروف اصلیه سنده همزه وحرف علت وتضعیف اولماغان کلمه‌در ضرب ضرب کبی *

(تدحرج) تفعلل وزننك آونامق دیمك ۵
(سفرجل) فعلّل وزننك بهی‌در
(قذعمل) فعلّل وزننك قوتلی توه
(جحمرش) فعلّل وزننك قارچق
(قرطعب) فعلل وزننك آز نرسه دیمك
(عضرفوط) فعللول وزننك برجانور
(قبعثری) فعللّی وزننده الوغ توه
(قطربوس) فعللول وزننده یروشلی توه
(خزعبیل) فعلليل وزننده باطل معناسنه
(خندریس) فعلليل وزننك ایسکی اچملیك ۵

(حرف علت) اوچ حرف در (واو - یای - الف) در ساکن‌لی اولسونلر کرك حرکت‌لی اولسونلر وثب یسر باع کبی اوشبو اوچ حرف ساکن‌لی اولوب ما قبل‌لرینیڭ حرکت لری بونلر جنسندن اولسه حرف لین وحرف مد اسملی اولور واو جنسی ضمه الف جنسی فتحه یای جنسی کسره در یقول قال یبیع کبی اگر ما قبل‌لری‌نیڭ حرکت‌لری بونلر جنسندن بولماسه حرف لین اسمنك اولور ولکن حرف مد اولماسلر الف هر وقت حرف مد اولور و - ی کاها حرف مد اولماسلر فقط حرف لین اوا‌ورلر اوجب ایسر کبی (مهموز) حروف اصلیه سندن (ف) برابرنده یاکه (ع) برابرنده یاکه (ل) برابرنده همزه اولان کلمه در (امر سأل قرأ) کبی *

فاء برابرنده همزه اولسه مهموز الفاء اسمنده اولور (أمر أمرا) کبی *

عین برابرنده همزه اولسه مهموز العین اولور (سأل سؤالا) کبی *

لام برابرنك همزه اولسه مهموز اللام اولور (قرأ قرأنا) کبی *

(مضاعف - یاکه - اصم) ثلاثی بولسه عین ولام برابرنك اولان حرف‌لر بر جنس‌دن اولور (عد عدا - اعد اعدادا) کبی • رباعی بولسه فاولام اولی برابرنك وعین ولام ثانیه برابرنك اولان حرف‌لر بر جنس‌دن بولور صرصر صرصرة کبی *

﴿ فصل ﴾

مضاعف ثلاثی‌کا ادغام عارض اولور یعنی جنس داش ایکی

مضاعف‌ده جنس داش حرف ایکی اوش بولغاندن مضاعف آتالمشدر وشك‌لی بولغاندن اصم دیولمشدر اصم لغتك شدید وقاتی نرسه‌کا ایتولور ۵

(ادغام) کوفه علماسی تلنك افعال وزننك سویلنور بصره علماسی تلنك ادغام دیو افتعال وزننك سویلنور لغتك کروتمك معناسنه‌در ادخال کبی صرف علماسی اصطلاحنك ایکی جنس داش بولغان حرف ننك اولکیسنی آخریکا قوشوب ایتمك در ۵

حرف ننك اوّلی‌نی ساکن‌لی قیلوب آخریکا قوشوب ایتولور اوّلکی حرفنی مدغمْ ایکنچی‌سنی مدغمٌ فیه دیرلر چنانچه عدّ اصلده عدد دال اولی‌نی ساکن‌لی قیلنغان عدد بر دال‌نی آخرکا قوشقاچ عدّ بولغان *

(مثال ـ یاکه ـ معتلّ الفاء) فاسی برابرنده حرف علت اولان کلمه‌در وعد وعدا کبی *

(اجوف = ذو الثلثة = معتلّ العین) عین برابرنك حرف علت اولان کلمه‌در قال ـ قولاً . باع ـ بیعًا کبی *

(ناقص = ذو الاربعة = معتل اللام) لام برابرنده حرف علت اولان کلمه‌در رمی ـ رمیاً . دعا ـ دعوة کبی *

(لفیف) ایکی حرف علت جیولغان کلمه‌در اکر عین ولام برابرنك اولسه‌لر (لفیف مقرون = معتّل العین واللام) اسمنك اولور قوی ـ قوة . حیی ـ حیوة کبی .

اکر فاء ولام برابرنده اولسه (لفیف مفروق = ملتوی = معتل الفاء واللام) اولور وشی وشیا کبی .

(اسم‌ننك) کاها فاء وعینی حرف علت اولور یین، ویل، یوم، کبی کاها هر اوچ حرفی حرف علت اولور واو یای کبی لکن بو ایکی نوعدن فعل اشتقاق ایدلمس اسم‌دهده نادر در *

صحیح ماضی سنه اوخشاغان اوچون هر قایو صیغه‌لرنك اجوف ده اورتاسی حرف علت بولغاندن اجوف دیولمشدر ومتکلم واحد صیغه سی اوچ حرفلی بولغان ذو الثلثة دیولمشدر بعت دمت کبی ۵

(ناقص نی) جزم حالنك لامی حذف ایدلکان اوچون ناقص تسمیة ایدلمشدر وماضی ده متکلم واحد صیغه‌سی دورت حرفلی بولغان اوچون ذو الاربعة دیرلر ۵

(معتل العین واللام) نی ایکی حرف علت جیولغان اوچون لفیف دیمشلر وایکی حرف علت یناشه بولغان اوچون مقرون دیرلر (معتل الفاء واللام) نی ایکی حرف علت بولغاندن لفیف دیرلر ایکی حرف علت کلمه ننك ایکی جانبنك بولغان اچون مفروق دیرلر وکاها بو قسم‌کا ملتوی دیرلر کلمه‌ننك ایکی طرفندن حرف علت احاطه ایتکان اوچون ۵

* (یین) بر مکان اسمیدر (ویل) جهنمك چقور در وعذاب کلمه‌سیدر ۵

فصل فی المتعدی واللازم

فعل = حدث = اش . فاعل = محدث = قلوچی . مفعول = محدث = قیلنمش . هر فعل اوچون فاعل کرك بولور ولکن مفعول واجب بولماس بعض حدثلرده گنه بولور

ضرب ـ نصر کبی سوقماق ـ یاردم ویرمك ـ اولغانده سوغوچی یاردم ویروچی اولور بونلر فاعللر ودخی سوغولمش یاردم ویرلمش اولور بونلر مفعوللر اوشبونوع فعللرکا متعدی* = واقع ـ متجاوز دیولور ضرب زید عمرا زید عمرونی صوقدی دیمك نصر بکر خالدا بکر خالدکا یاردم ویردی دیمك *

وبعض حدثلرده مفعول اولمس فاعل ایله تمام اولور خرج ذهب کبی چقدی کتدی دیمك چقماق اولسه چقوچی اولور ولکن چقولمش دیکان شی اولمس اوشانداق کتمك اولسه کیتوچی اولور ولکن کیتولمش اولمس بو نوع فعللرکا غیر متعدی = لازم = غیر متجاوز دیرلر *خرج زید ذهب عمرو حسن بکر کبی * فعل لازمنی اوچ شی‌ننك برسی برله متعدی قیلنور (تضعیف عین) عین‌نی شدّه‌لی قلمق برله فرّح زید عمرا کبی شادلاندردی زید عمرونی دیمکدر اصلده فرح شادلاندی دیمکدر لازمدر رانی تضعیف اینمکله متعدی اولمشدر (همزه) کروتمك برله متعدی اولور اجلست زیدا کبی اولتورتدوم زیدنی دیمكدر اصلده جلست اولتوردم دیمكدر لازمدر *

* (متعدی) (واقع) (متجاوز) فاعلدن مفعولکا اوتکان فعللرننك اسملر بدر (غیر متعدی) (لازم) (غیر متجاوز) مفعولکا اوتمکان فعللرننك ناملری در ۵

* (خرج زید) زید چقدی (ذهب عمرو) عمرو کتدی (حسن بکر) کوزکام بولدی بکر ۵

ودخی

ودخی فعل‌كا متعلق اولان اسم‌كا (ب) كرتمك برله متعدی اولور ذهبت بزید كبی باردرم زیدنی اصلده ذهبت درلازم‌در باردم دیمك انطلقت به دخی اوشانداق زیدنی یباردم باردردم دیمك اصلده باسز انطلقت لازم‌در باردم دیمك

فصل فی الابتداء واجتماع الساكنین

كلمه‌نی باشلاو (بدأ = ابتدأ) اسملی كلمه‌نی ایتوب توقتاو (وقف) اسملی كلمه‌نی كلمه‌كا توتاشدروب ایتمك (وصل) اسملی كلمه‌نی كلمه‌دن ازوب ایتمك (قطع) اسملی‌در *

ابتدأ حركتلی حرف ایله اولور ساكن ایله ابتدأ مهجور ومتروك‌در ابتداسی ساكن اولان كلمه‌نی اوّلكی كلمه‌كا وصل ایدولماسه اوّلینه همزه كتروب ایتولور وبو همزه‌یه همزهٔ وصل دیرلر ابن ابنة اثنان اثنتان اِحْتَسَبَ اِحْمَرَّ استنسخ كبی اكر بو كلمه‌لر اوّلده اولان كلمه‌كا یاحرف‌كا وصل ایدلسه همزه كتابنده اولوب تلفظده متروك اولور زیدُ ابْنُ اَبِی بَكرٍ فاطمةُ ابْنَةُ عمرٍو واحْتَسَبَ اثْنانِ اَلرَّجُلُ احمرّ كبی * وقف حالنده كلمه‌ننك اخیری ساكن اولور حركت برله وقف جائز بولماس جانی اَحْمَدْ كبی *

ابتدأ كلمه‌ده ساكن مهجور اولدقی كبی بر كلمه‌ده یاكه یناشه ایكی كلمه‌ده ایكی ساكن جیولمق دخی جائزتوكل‌در مگر جائز اولور ساكن اوّل حرف مدّ آخری مدغم اولسه خاصّة دابّة كبی الف وصاد اولی الف وباء اولی ساكن‌لردر

یاکه اوّلی حرف لین واخری مُدغَم اولسه خاصّة تصغیرنده خویصّة دابّه تصغیرنده دُوَیبّة کبی بونلرغه اجتماع ساکنین علی حده دیرلر ودخی اجتماع ساکنین جائزْ اولور وقف حالنده زیدْ عمرْو یعملُونْ تعملُونْ کبی وهم الف ولام تعریفلی کلمه‌کا همزهٔ استفهام دخولنده جائز اولور ءآلْحَسَنُ عِنْدَكْ کبی حَسَنْ سننك قاشنکده می دیمکدر ءآلْأنَ کبی بو وقتده می دیمکدر اوشبو مثاللرده همزه‌دن صونك اولان الف دخی لام ساکن اولمشلر • جائز بولمغان اجتماع ساکنین‌کا علی غیر حده دیورلر اورنلری مذکور دورت نوع‌دن باشقه‌لردر *

فصل فی الاعلال

اعلال حرف علت‌نی ازاله ایتمك یاکه تغییر ایتمك‌در امثله قَالَ اصلده قَوَلَ واونی الف‌کا تبدیل ایدلکان‌در باع اصلده بَیَعَ یای‌نی الف‌کا تبدیل ایدلکان‌در یَقُولُ اصلده یَقْوُلُ واوننك ضمه سنی ما قبلینه ویروب واونی ضمه‌دن سکون‌کا تغییر ایدلکان یَبِیعُ اصلده یَبْیِعُ یای‌ننك کسره سنی ما قبلینه ویروب یانی سکونکا تغییر ایدلکان لَمْ یَدْعُ* اصلده لَمْ یَدْعُو واو ازاله وحذف ایدلکان لَمْ یَرْمِ اصلده لَمْ یَرْمِی یای‌نی حذف واسقاط ایدلکان لَمْ یَخْشَ اصلده لَمْ یَخْشَی شین‌دن صونك اولان الف‌نی حذف ایدلکان *

* یعنی (لم) دخولندن مقدم

فصل فی الاشتقاق

اشتقاق لغتده برشی‌نی آخردن یارب چقارمقدر . اصطلاح صرفیین‌ده اشتقاق باعتبار العلم دیوب ایکی لفظ آراسنده حروف اصلیه ومعنی جهتندن بولغان مناسبت‌نی بلمک‌کا ایتولور . اشتقاق باعتبار العمل دیوب برلفظدن حروفده ومعنی‌ده مناسب بولغان لفظ آخرنی چقارمقغه ایتورلر *
اشتقاق باعتبار العلم صغیر وکبیر واکبر اسم‌لی اوچ قسم‌کا بولنور . اشتقاق صغیر مشتق ومشتق منه آراسنده حروف اصلیه ده وهم حروف‌ننك ترتیبنده مناسبت بولور
ضَرَبَ ننك ضَرْبٌ دن اشتقاقی کبی *
اشتقاق کبیر حروف‌ده مناسبت بولور ترتیب‌ده بولماس جبذ ننك سوزمق وتارتمق معناسنده اولان جَذْبٌ دن اشتقاقی کبی *
اشتقاق اکبر تمام حروف‌ده مناسبت بولماس ولکن حروف آراسنده قرب مخرج مناسبتی بولور نَعَقَ ننك نَهَقٌ دن اشتقاقی کبی نعق قارغه‌ چقردی دیمك نهق ایشك بافرماقی معنالرده مناسبت بار ودخی غین برله ها اراسنده قرب مخرج مناسبتی بار هر ایکاوی بوغاز حرفلری در * علماء صرفیین قاشنده معتبر بولغان اشتقاق اشتقاق صغیردر *

فصل فی مباحث الاسماء اسم معنی اعتباری ایله ایکی‌کا بولنور جامد مصدر اگر اسم‌دن باشقه کلمه‌لرنی اشتقاق ایدلسه یعنی اسم‌کا اصل حرف لرنده ومعنی‌ده مناسبتی بولغان کلمه‌لرنی اخذ ایدلسه مصدر بولور

یایسه فارسیچه ترجمه‌سینك آخرنده دال برله نون ، یا که تا
برله نون بولسه ترکیچه ترجمه‌سنك آخرنده مَكْ یا که مَقْ
لفظی بولسه مصدر بولور ضَرْبٌ کبی حروفده ومعناده‌مونکا
مناسبتلی بولغان ضَرَبَ یَضْرِبُ ضَارِبٌ کبی کلمه‌لرنی آندن
اخذ ایدلگان‌وهم‌فارسی ترجمه‌سی زَدَنْ‌در آخیرنده دال ونون
ترکی ترجمه‌سی سوقمق اخیرنده مق‌در اوشانداق قَتْل
ترجمهٔ فارسیه‌سی کُشْتَنْ تاء ونون‌برله ترکیه‌سی اوتورمك‌در
اگر اسم‌دن هیچ کلمه‌نی اخذ ایدلماسه جامد بولور رجل
فرس جوهر حجر کبی
کاها جامددن مصدر اخذ ایدلوب اُول مصدر دن‌کلمه‌لرنی
اشتقاق ایدلور جوهردن تَجَوْهُرٌ حجردن تَحَجُّرٌ اخذ ایدلنوب
تَجَوْهَرَ یَتَجَوْهَرُ مُتَجَوْهِرٌ تَحَجَّرَ یَتَحَجَّرُ مُتَحَجِّرٌ کبی صیغه‌لر
اخذ ایدلنور بونلر نادر اولدقدن علم‌صرفده بحث ایدلماس
(اسم مصدردن) یدی تورلی اسم اخذ اولنور ـ اسم
فاعل ، اسم مفعول ، صفة مشبهة ، اسم‌زمان ، اسم مکان ،
اسم آلت ، اسم تفضیل .
ویدی نوع فعل اخذایدلور ماضی ، مضارع ، مستقبل ، جحد .
نفی ، نهی ، امربی‌لام ، امربالام ،
بس مباحث اسم‌نی تورلی فصل‌ایله بیان ایدلور
(**فصل**) مَصْدَرْ ثلاثی مجرددن قاعده ایله معلوم بولماس
مجرد عرب‌لردن سماع‌ایله معلوم‌بولور ثلاثی مجرددن‌اکثرده
(٣٣) وزنه قدر مسموع اولمشدر قتل فِسق شغل رحمة

نشدة كدرة دعوى ذكرى بشرى ليان حرمان غفران نزوان
طلب خنق صغر هدى غلبة سرقة ذهاب حراف سؤال زهادة
دراية بغاية دخول وجيف صهوبة مدخل مرجع مسعاة محمدة
كراهية مصدرلرى كبى ودخى بعض وقتده جبروت بلهنية
ضارورة كينونة شيخوخة فضيحة سودد تهلكة ميسور عافية كبى

مصدرلر كلمشدر ولكن مصدرلرده غالب فعَل بابندن لازم بولغانده فعُول وزننده بولمق دخول ، خروج . جلوس كبى متعدى بولغانده فعْل وزننده بولمق ضرب نصر منع كبى اكر بوبابدن صنائع قبيلندن بولسه فِعالة وزننده بولمق كتابة ، زراعة تجارة كبى

فعِل بابندن غيرمتعدى بولغانده فعَل وزننده بولمق فرح كبى متعدى بولغانده فعْل وزننده بولمق جهل كبى اكرالوان وعيوب دن بولسه فعلة وزننده بولمق سمرة ادمة كبى فعُل بابندن فعالة وزننده كوبراك بولور كرامة شرافة كبى عِظَم كرم وزنلرنده دخى چوق كلور *

مصدر معناسنده مبالغه اوچون اولان لر تفعال وفعيلى وزنلريدر تعداد كوب صانامق تذكار كوب ذكر ايتمك تسيار كوب سير ايتمك دليلى كثرت دلالت خليفى خليفه لك

شغلى كوبلكى نميمى نميمه ننك كوب بولمقى تفعال صيغه سى
كسرتاء ايله ايكى كلمه كلمشدر تبيان كوب بيان اينمك
تلقاء كوب بولغمق *

فصل

(ثلاثى مجرددن) مصدر ميمى = اوّلنك ميم اولان مصدر
هر وقتك مثال واوى دن ماعداده مفعل وزننده كلور مضرب
منصر مشرب كبى مثال دن مفعل وزننده كلور موعد
مورث مورد كبى *
بعض وقتك مفعلة ومفعلة وزنلرنك كلان مصدرلر مسموع در
مرحمة منفعة محبة ملامة مرضاة كبى معرفة مغفرة موعظة
معيشة معصية كبى *
وندرت اوزره مفعلة وزننده دخى كلمشدر مكرمة مأثرة
معونة مشورة كبى اصلده معونة مشورة در *
(**فصل**) مصدرننك اخيرنك (ة) بولماسه بركره ليك معناسنى
افادة اوچون اخيرينه تاء كلتوروب فعلة وزننده قلنور
وبو مصدره مصدر عددى ديرلر ضربة جلسة دخلة كبى
بر سوقمق بر اولتورمق بركرمك معنالرنده اكر برنوع
لك معناسى قصد ايدلسه اخيرنك تاء كلتوروب كسر فا ايله
فعلة وزننده كلور وبونكا مصدر نوعى ديرلر قعدة جلسة
كسرة كبى برتورلى اولتورمق برتورلى صندرمق ديمكدر
اولدن تالى مصدرلرده بركره ليك برنوع ليك معناسنى صفة

ايله

ایله افاده ایدلور رَحْمَةً واحِدَةً بر کره رحمت رَحْمَةً واسِعَةً

کینك بولغوچی رحمت أول عددی اخیری نوعی در (فصل)

مصدر ثلاثی مزیدفیه‌دن قیاسی در باب اولدن (اِفْعال) وزننك

ایکی حرف زائد ایله کلور اکرام ایعاد ایلام کبی *

اجوف اولدقده اخیرنده تا ایله کلور اقامة انابة اقالة کبی

اصلده اِقْوامٌ اِنْوابٌ اقوالٌ در *

ناقص لرده وهم لفیف‌ده مهموز اللام کبی حرف علتی بدلنه

همزه ایله کلور ایلاءٌ اعطاء اشکاءٌ کبی *

افعال‌ننك همزه‌سینه مخصوص معانی اَفْعالْ بحثنده انشاءالله

بیان ایدلور اوشانداق سائر اوزان‌ننك معانی‌لری باب

ثانی دن (تفعیل) وزننده کلور ایکی حرف زائد ایله. تَصْرِیحْ =

سوزی آچق ایتمك. تَبْشِیرْ = سویندرمك. تخویف قورقتمق

. تَفْعِلَة وزننه دخی کلور تَذْکِرَةً = ایس‌کا توشورمك. تَکْمِلَة =

کامل ایتمك. تَسْمِیَة = آد قوشمق. تَلْبِیَه = لَبَّیْكْ ایتمك

. تَوْصِیَة = وصیت ایتمك بووزن ناقص ولفیف‌لرده غالبدر

ودخی فِعّال وزننده کلور. کِذّاب کبی بالغانغه نسبت ویرمك

ودخی فَعال وزننده کلور. سَلامْ السلام علیکم دیمك کَلامْ

سوز ایتمك

باب ثالث‌دن (مُفاعَلَة) وزننده کلور ایکی حرف زائد

ایله. مُصاحَبَةٌ = صحبت ایدشمك. مُضارَبَةٌ = سوغشمق

(اکرام) حرمت قلمق ایعاد وعده قلمق ایلام آلم ویرمك ۵
(اقامة) تورغوزمق انابة اشننك براوکا اشانمق اقالة سوداسنی قایتارمق ایلاءٌ یمین ایتمك اعطاءٌ ویرمك اشکاء بروانننك شکایتنی یبارمك ۵

مُواجهةٌ = قارشو اوتورشمق . مُجاوبةٌ = جوابلشمق

کاها فِعالٌ وزننده کلور . قِتالٌ = اوتورشمك . خِطابٌ =

قارشو سوز ایتوشمك . سِوامٌ = ساتولاشمق

باب رابع دن (افتعال) وزننده کلور . اِجْتهاد = طروشمق

اِحْتِراقْ = یانمق . اِحْتِجاجْ = دلیل کتورمك . اِهْتداأ =

طوغری یولغه کونُلمك

باب خامس دن (انفعال) وزننده کلور انشراح = کونکل

آچلمق انفتاح = ایشوك آچولمق انحناء = بوکولمك . انکسار =

صنمق

باب سادس دن (اِفْعِلالٌ) وزننده کلور - اِحْمِرارٌ = قزارمق

اِعْوِجاجٌ = قیوقلانمق اِخْضِرارٌ = یاشل‌لنمك

باب سابع دن (اِفْعِیلالٌ) وزننده کلور - اِحْمیرارٌ ، اِخضیرار .

بیك قزارمق ، بیك یاشل‌لنمك معنالرنده

باب ثامن دن (تَفَعُّل) وزننده کلور - تَکَبُّر = اولوغلانمق

تَحَمُّل = یوکلمك تزینٌ = زینت‌لنمك

باب تاسع دن (تَفاعُلٌ) وزننده کلور - تَجاذُبٌ = تارتوشمق

تقاسم = بولشمك تواعد = وعده‌لشمك

باب عاشر دن (اِسْتِفْعالٌ) وزننده کلور - اِسْتِغفارٌ = یارلقایو

استمك استیهاب = هبه استمك استجواب = جواب استمك

باب حادی عشر دن (اِفْعِیعالٌ) وزننده کلور - احد یداب =

بیك

بیك بوكری بولمق اعریراءٔ = یالانغاچ آتقه منمك
اخلیلاءٔ دائم سوت اچوچی بولمق
باب ثانی عشردن (اِفْعِوّالٌ) وزننك كلور. اِجْلِوّاذٌ = حیوان
دائم آشغوب یورمك . اِعْلِوّاطٌ = توه‌ننك موینینه آصلنوب
منمك ثلاثی مزیدفیه اوشبو اون ایكی بابده تمام در هرقایو
باب نی مصدرلری اسمی ایله تعبیر ایدلور افعال ، تفعیل
، مفاعله ، باب لاری دیمك كبی (مصدر) رباعی مجرددن
فَعْلَلَةٌ فِعْلَالٌ وزنلرنده كلور وزن اوّل غالب وشائع ثانی قلیل در
دَحْرَجَةٌ ، دِحْرَاجٌ = ایلندرمك تَرْجَمَةٌ ، تِرْجَامٌ = سوزی
بر تلدن ایكنچی تلكا كوچورمك جَوْرَبَةٌ ، جِیرَابٌ =
اُیوق كیمك وَسْوَسَةٌ ، وِسْوَاسٌ = یمان فكر سالمق
رباعی مزیدفیه دن باب اول دن تَفَعْلُلٌ وزننك كلور تَسَرْبُلٌ =
اچكی كولمك كیمك تَسَرْوُلٌ = اشتان كیمك تَقَلْسِی = بورك
كیمك تَسَلْقِی = آرقه سینه یقولمق
باب ثانی دن اِفْعِنْلَالٌ وزننده كلور
اِبْرِنْشَاقٌ = شادلنمق اِدْرِنْفَاقٌ = آشوقمق
اِحْبِنْطَأٌ = اچ كوپمك اِجْرِنْمَازٌ = یوچماقغه جیولماق
باب ثالث اِفْعِلَّالٌ وزننده كلور
اِزْبِأْرَارٌ = صوغشقه حاضر اولمق اِطْمِئْنَانٌ = كونكل طنوچ

بولمق اِسْتِقْرار = قرارلنمق

ثلاثی مزید رباعی مجرد رباعی مزیدلردن مصدرمیمی اسم مفعول ایله بر وزنده اولور اسم مفعول مبحثنده انشاء الله بیان اولنور

فصل فی اسم الفاعل

بر حدث بر ذاتدن صادر اولوب آننك ایله قائم اولسه اول ذات فاعل اولور ترکچه قیلوچی بولور اول ذاتقه دلالت اینوچی لفظْ اسم فاعل اولور زید عمروکا یاردم اینسه نصْر یاردم حدثی زیددن صادر و آننك ایله قائم بر صفتدر بس زید فاعلِ نصْر بولور اسمی ناصردر ترکچه یاردم قیلوچی یا که یاردم بیروچی (فائده) فاعلٌ وزننده کاها اسم جامد کلور جانبٌ = جهة شارب میوق ساحل = دکز چیتی شاطیٔ = ایرمق چیتی ساعد = بلك حاجب = قاش وادی = اویصویر نادی = مجلس * وبعض اوقاتده فاعلٌ وزنی بر نرسه‌نی بر شخص‌کا نسبت اوچون بولور مذکور نرسه اول شخص ایله قائم بولماس لابن = سوتچی دیمك سوتنی شخص‌کا نسبت ایدلادر سوت شخص ایله قائم توکل و آندان صادر دکلدر اوشانداق خابز اکمکچی تامر خورماچی لاحم ایتچی فارس آتلی رامح سنکولی ناعل باشماقلی حائض حیض‌لی خاتون طالق طلاقلی خاتون حامل یوکلی خاتون آخرغی اوچ ماده رجالده متصور اولمادقندن خاتونلرده تاءسز استعمال ایدلور تاء حاجت

بولماس مذكور صيغه‌لر هرقايوسی نسبت صيغه‌لريدر *

❀ اسم فاعل ❀ ثلاثی مجردن اولغانده هر قايو بابدن بولسه ده برتورلی فاعِلٌ وزننده كلور ضارب ناصر رادٌّ داعی مانع حامدكبی ثلاثی مزيددن رباعی مجرددن رباعی مزيددن هر بابننك مضارعينه قارار مضارعده اولان حرف مضارعت اورنينه ميم مضمومه كلتوروب ماقبل اخيری كسره‌لی اولغاچ اسم فاعل اولور *

❀ باب افعال ❀ دن مُفْعِلٌ وزننده كلور مضارع‌سی يُفْعِلُ وزننده‌در مُكْرِمٌ = حرمت ايتوچی مُحِبٌّ = محبت ايتوچی مُوقِظٌ = اویاندرغوچی مُوصٍ = وصيت ايتوچی

(تفعيل) دن مُفَعِّلٌ وزننده كلور مضارع يُفَعِّلُ‌در مُفَرِّحٌ = شادلاندرغوچی مُوَحِّدٌ = برلاگوچی مُقَوٍّ = قوتلندركوچی

(مفاعله) دن مُفَاعِلٌ وزننده كلور مضارعی يُفَاعِلُ‌در مسافر = سفر ايدوچی مُجَاوِبٌ = جوابلاشوچی مُسَاوٍ برابر بولوچی

(افتعال) دن مُفْتَعِلٌ وزننده كلور مضارع يَفْتَعِلُ وزننده‌در مُحْتَرِقٌ = يانغوچی مُمْتَدٌّ = سوزلغوچی مُحْتَاجٌ = حاجتلی بولغوچی مُشْتَرٍ = ساتوب آلغوچی

(انفعال) دن مُنْفَعِلٌ وزننده كلور مضارع يَنْفَعِلُ‌در مُنْشَرِحٌ = كونكلی آچلغوچی مُنْطَفٍ = سونگوچی مُنْصَبٌّ = قيولغوچی مُنْقَادٌ = بوی سونغوچی

(افعلال) دن مفعلّ وزننده کلور مضارع یفعلّدر محمرّ = قزارغوچی مخضرّ = یاشل لنگوچی مبیضّ = آغارغوچی مرعویّ = نادانلقدن قایتقوچی

(افعیلال) دن مفعالّ وزننده کلور مضارع یفعالّدر مسوادّ = بیك قرالغوچی مصفارّ = بیك صارغایغوچی

(تفعّل) دن متفعّل وزننده کلور مضارع یتفعّلدر متصوّر = صورتلنگوچی متوضّی = طهارت آلغوچی طهارتلی بولغوچی متزیّ = زینتلانگوچی متوفّی = وفات قلغوچی

(تفاعل) دن متفاعلّ وزننده کلور مضارع یتفاعلدر متهالكّ = هلاك بولشغوچی متأنّس = الفت ایدشکوچی متحابّ = دوست توتشقوچی متداوی = اوزینه دوا اینکوچی *

(استفعال) دن مستفعلّ وزننده کلور مضارع یستفعلدر مستغفرّ = یارلقایو استاگوچی مستوهبّ = هبه استاگوچی مستفتی = فتوی استاگوچی مستوصی = وصیت استاگوچی

(افعیعال) دن مفعوعلّ وزننده کلور مضارع یفعوعلدر محدودبّ = آرقەسی بیك چقغوچی کشی معروری = آتقه یالانغاچ منوچی *

(افعوال) دن مفعولّ وزننده کلور مضارع یفعولّ در

مُجلوِذ = دائم آشغوب یروچی حیوان مُعلوِطٌ = توەننك موینینه آصلنوب منوچی* رباعیلر

(فعللة) دن مُفعلِلٌ وزننده‌کلور مضارع یفعلِلُ‌در مُترِجم = سوزنی برلغتدن لغت آخره کوچرکوچی مُوسوِسٌ = وسوسه ویروچی *

(تفعلل) دن مُتفعلِلٌ وزننده کلور مضارع یتفعلّل در متدحرِجٌ ایلانگوچی متجورِبٌ = اُیوق کیگوچی *

(افعنلال) دن مفعنلِلٌ وزننده کلور مضارع یفعنلِلُ در مبرنشِق = شادلانغوچی مُحرنجِم = جیواشقوچی مُخرنطِمٌ = کبرلانوب بورنون یوغاری کوتاروچی *

(افعلّال) دن مُفعلِلٌ وزننده‌کلور .مضارع یفعلِلُ‌در مُطمئِنٌ = کونکلی طنچ‌لاغوچی مُقشعِرٌ = جونی قابارغوچی *

فصل فی اسم المفعول

حدث آننك اوزرینه واقع اولان ذات مفعول‌بولور ترکچه قیلنمش • مفعول‌کا دلالت ایتوچی کلمه اسم مفعول‌در زید عمرونی ضرب ایتسه ضرب حدثی‌عمروکا واقع اولمش اولور بس عمرو مفعول اولور ضرب قیلنمش یاکه صوغولمش اسم مفعول مُتعدّی اولان مصدردن مشتق اولور لازم‌دن اسم مفعول اولمس مکر بر صله ایله اولور مدخول فیه مزید علیه کبی *

ثلاثی مجرددن مفعول وزننده کلور قایو بابدن اولسه‌ده

* (اوشبو) صیغه‌نی مترجم دیوتفعُّل‌دن استعمال ایتمك خطادر مترجَم ناش برله آتولغوچی معناسنك بولوب تاسی زائد‌درترجمه لفظننك‌کی تااصلیدر صحاح وقاموس‌قه رجوع ایدله ٥

مضروب منصور محمود کبی مرمی مدوم مرعی مولی کبی

اصلده هر قایوسی مفعول وزننده‌در *

ثلاثی مجرددن باشقه‌دن مضارع مجهولننك حرف مضارعنی

بدلنه میم مضمومه کتورولسه اسم مفعول وزنی اولور*

یاکه اسم فاعل صیغه‌سنده ماقبل اخیرنی فتحه‌لی ایدلسه

اسم مفعول وزنی اولور*

(افعال) مکرم = حرمت ایدلمش محب = دوست توتولمش

• موقظ = اویاندرلمش *

(تفعیل) مفرح = شادلندرلمش مربی = تربیه ایدلمش *

(مفاعله) مواظب = دوام ایدلمش • مداوی = دوا قلنمش *

(افتعال) محتسب = احتساب ایدلمش • مختار = اختیار

ایدلمش *

(تفعل) متوفی = وفات قلنمش *

(استفعال) مستحب دوست توتولمش • مستوفی = کامل قلنمش

(فعلله) مترجم = ترجمه اولنمش • مدحرج = ایلاندرلمش*

﴿ فصل فی الصفة المشبهة ﴾

صفة مشبهة مصدر ایله متصف اولان ذاتننك اسمینه اطلاق

اولنور اسم فاعلده فاعلدن مصدرننك صادر وحادث

اولماقی اعتبار ایدلور ضارب ضرب آندن صادر وحادث

اولان ذات قاتل قتل آندن حادث اولان ذاتدر صفة

مشبهه‌ده مجرد مصدرننك ثبوتی اعتبار ایدلور حسن - حسن

ثابت اولان ذاتدر حسن آندن صادر یاکه حادث اولان

ذات

*(صوغولمش (یاردم ایدلمش (ماقتالمش (آنولمش (دوام ایدلمش (رعایه قلنمش (ولی قلنمش ٥

ذات دیولماس - احمر - اسود - حمرت - سواد - ثابت اولان ذاتلر درصفة مشبهة صیغه‌لری اکثری قیاسی دکلدر عربلردن سماع ایله بلونمشدر ثلاثی مجردکا مخصوص در ودخی لازم مصدردن بنا ایدلور متعدیدن کلماس *

صفة مشبهه‌ننك اوزان مسموعه‌سی

فَعْل فِعْل فُعْل فَعَل فَعِل فُعُل فَعِیل فَعَال فَیْعِل فَیْعَل فَیْعَال فَعْلَال فُعْلَان فَعْلَى فُعْلَى فَعْلَاء فَعْلَان وزنلریدر

صَعْب = چیتون ، رِخو = یومشاق ، صُلْب = قاتی ، حَسَن = کورکام ، فَطِن = زیرك ، جُنُب = غسلسز ، قَبِیح = کورکسز ، جَبَان = قورقاق ، مَیِّت = اولوك ، صَیْرَف = ثمن صانوچی ، بَیْطَار = حیوانلر طبیبی ، فَهْفَاه = حیوانلرنی بخشی تربیه قیلوچی ، عُرْیَان = یالانغاچ ، حُبْلَى = یوکلی خاتون ، وَحْمَى = طعام استکان حامل ، عَذْرَاء = بکر قز ، مَلْآن = طولو *

صفة مشبهه اَلْوان وعیوبدن مذکر اوچون افعل مؤنث اوچون فَعلاء وزننده قیاس اوزره کلور

(اَلْوان) اَبْیَض بَیْضَاء اَحْمَر حَمْرَاء اَخْضَر خَضْرَاء اَسْوَد سَوْدَاء اَصْفَر صَفْرَاء

(اَشْکال وعیوب) اَشْیَب = آق صقال آق ساچلی ، اَکْحَل = سورمه‌لی کوزلی ، اَهْدَب = کوب کرپکلی ، اَشْهَل = آلا کوزلی ، اَبْلَج = آچق قاشلی ، اَفْلَج = سیرك تشلی ، اَدْرَد =

(وبالجمله) صفة مشبهه معناسنده قیلوچی‌لق معناسی اولماس بلکه کورکام قاره آق باشل دیکان معنالر صفة مشبهه معنالری‌در ۵

* عرفمزده اُستالچی دیرلر ۵

* (الوان) توس معناسنه اولان لَون جمعیدر عیوب عیب جمعیدر ۵

تش‌سز ، أَعْشَى = ضعیف کوزلی *

فصل

اسم فاعل معناسنده مبالغه اوچون اشتقاق ایدلان صیغه‌لر واردر آنلره صِیَغِ مُبالَغَه = أَبْنِیَهٔ مبالغه دیرلر وکاها اسم فاعل مبالغه‌سی دیرلر اون بروزن اوزره مسموع اولمشدور *

فَعّالٌ فَعّالَةٌ مِفْعالٌ مِفْعِيلٌ فِعِّيلٌ فَعِيلٌ فُعالٌ فَعُولٌ فاعُولٌ تِفْعالٌ فُعَلَةٌ *

ضَحّاكٌ = بیك کلوچی ، عَلّامَةٌ = کوب بلوچی ، مِنْعامٌ = کوب انعام قلوچی ، مِسْكِينٌ = بیك فقیر ، صِدِّيقٌ = کثیر الصدق ، رَحِيمٌ = کوب رحمتلی ، شُجاعٌ = بیك بهادر ، غَيُورٌ = بیك غیرتلی ، فارُوقٌ = بیك فرق ایتوچی ، تِكْلامٌ = کوب سویلاوچی ، نُوَمَةٌ = کوب یوقلاوچی *

فَعّالٌ مِفْعالٌ فُعَلَةٌ وزنلری قیاسی‌در هر ماده‌دن بنالرزی جائزدر باشقه صیغه‌لری سمعغه مخصوص‌در *

وکاها اسم فاعل اخیرینه تاء زائدة الحاق ایله مبالغه اوچون استعمال ایدلور ، راوِيَةٌ = کثیر الروایة ، خائِنَةٌ = کثیر الخیانة ، حامِيَةٌ = کثیر الحمایة مثال‌لری کبی *

فصل فی اسم الزمان واسم المکان

فعل‌نی قلمق زمانینه دلالت ایدن اسم مشتق‌نی اسم‌زمان دیرلر قلمق اورنینه دلالت ایدن اسم مشتق‌نی اسم‌مکان دیرلر

* (قلمق) زمانی ظرف زمان قلمق مکانی ظرف مکان اولور وکاها اسم‌زمان واسم‌مکان ننك هر ایکاوینه ظرف دیورلر ۵

دیرلر اسم زمان ایله اسم مکان بر صیغه‌ده مشترك اولورلر
مثلا مَضْرِبٌ = صوقمق زمانی یاکه صوقمق مکانی ، مَقْتَلٌ =
اولثورمك زمانی یاکه اورنی *

اسم زمان واسم مکان دورت وزنده کلورلر مَفْعَلٌ مَفْعِلٌ
مَفْعَلَةٌ مَفْعِلَةٌ اوّلکی ایکی وزن قاعده وقیاس ایله استخراج
ایدلور اخیرگی وزنلری سمع برله‌در *

﴿ قاعدهء استخراج ﴾ مثال واوی‌دن بولسه هروقت مَفْعِل
وزننده بولور مَوْعِدٌ مَوْثِبٌ کبی مثال یائی صحیح حکمنده‌در
معتلّ اللام بولسه ناقص لفیف کبی مَفْعَلٌ وزننده بولور
مَمْشًى مَرْمًى مَوْقًى مَقْوًى *

صحیح، مضاعف، مثال یائی، اجوف‌ده عین مضارع‌کا اعتبار
ایدلور عینِ مضارع کسره‌لی اولسه اسم زمان واسم مکان
عینی‌ده کسره‌لی بولور مَفْعِلٌ وزننده بولور مَضْرِبٌ مَفِرٌّ کبی
اصلده مَفْرِرٌ مَيْسِرٌ مَبِيعٌ کبی اصل‌ده مَبْيِعٌ *

اکر عین مضارع فتحه‌لی یاضمه‌لی اولسه فتحه ایله مَفْعَلٌ
وزننده بولور مَنْصَرٌ مَرَدٌّ مَيْقَظٌ مَيْئَسٌ مَدَامٌ کبی *
مَفْعِلَةٌ وزنی نادر کلور مَنْزِلَةٌ مَظِنَّةٌ مَسِيرَةٌ کبی
محلّ نزول محلّ ظنّ شیء محلّ سیر معنالرنده اسم مکانلردر
مَفْعَلَةٌ وزنی دخی نادردر مَطْبَعَةٌ مَدْرَسَةٌ مَمْلَحَةٌ کبی مکانِ
طبع مکانِ درس مکانِ ملح معنالرنده مکان صیغه‌لریدر *

بیت
ظرفِ زِمثالِ مطلق
ویفعل آید مَفْعِلْ
واز ناقصِ مطلق
وغیر یفعِل آید
مَفْعَل ۵

وبو وزندن اولان ، مقبرة = قبرستان ، مشرقة = قیاشلیق.
مضیأة = کولکه‌لك مثال‌لری کبی‌لر مفعلة ودخی ضمن
عین ایله ، مفعلة وزننده کلمشدور ودخی مفعلة
وزنی اسم جامددان اخذ ایدلوب مبالغه اوچون اسم‌مکان
استعمال ایدلور امثله
ارض مسبعة سبع لیك اورن، مأسدة = آرسلانلق، مذأبة = (یرتقچ)جانورلی‌یر
بوری‌لك ، مدبة = آیولق ، مبطخة = قاونلق یر دیمك‌در
ودخی عین مضارعی کسره‌لی بولماغان ماده‌لردن کسره ایله
مفعل وزننده کلمشدور خلاف قیاس ونادردر امثله
منسك = مکان عبادت ، مطلع = مکان طلوع، مشرق = مکان
شرق، مغرب = مکان غروب ، مسقط = محل سقوط، مسکن
محل سکون، مسجد = محل سجود هرقایوسی یفعل بابندن‌در
بونلرده‌قیاس اوزره‌فتحه‌ایله مفعل وزننده‌اوقومق هم‌جائزدر
اسم زمان اسم مکان ثلاثی مجرددن باشقه‌دن اسم‌مفعول ایله
بروزنده کلور مصدر میمی کبی
مکرم محتسب مدحرج موسوس متدحرج ، اکرام‌زمانی ،
یامحلی = احتساب‌زمانی، یامکانی = ایلندرمك‌زمانی، یامکانی =
وسوسه زمانی ، یامکانی = ایلنمك زمانی، یامکانی .

فصل اسم آلت

حدث پیدا ایتمکده اعانتی اولان قورال‌ننك اسمی در اوچ
وزنده کلور مفعل مفعال مفعلة اسم مفعول کبی بوده

متعدی کا

متعدی‌کا خاص‌در غیر متعدی‌ده اسم آلت اولماس

مِرْجَلٌ = قازان گویا قایناتمق قورالی‌در ، مِنْجَلٌ = اوراق ،

مِئْبَرٌ = اینه صاوتی ، مِزْوَدٌ = یول چانطه‌سی خورجین

دیرلر ، مِفْتَاحٌ = آچقچ ، مِنْشَارٌ = بچقی ، مِخْطَاطٌ =

سزوق توغرلاو تخته‌سی . مِشْرَبَةٌ = سواچو صاوتی ، مِلْعَقَةٌ =

قاشق ، مرآت = کوزگی . و دخی نَدرت اوزره مُفْعُلٌ مُفْعُلَةٌ

وزنلرنده کلمشدر ، مُسْعُطٌ = بورون‌غه دوا سالمق قورالی .

مُنْخُلٌ = ایلك ، مُدُقٌّ = طوقماق ، مُدْهُنٌ = مای صاوتی ،

مُكْحُلَةٌ = سرمه صاوتی ، مُحْرُضَةٌ = اشنان صاوتی *

﴿ فصل ﴾

(اسم تفضیل) افعل وزننده اولدقندن افعل تفضیل دخی دیرلر

اسم تفضیل مصدر معناسنده غیردن آرتق‌راق‌ننك اسمینه

ایتولور زیدٌ أَضْرَبُ من عَمْرو زید عمرودن صوغوچی‌راق

اسم تفضیل‌ننك ترکی ترجمه‌سنده (راق) لفظی یا که (رك)

لاحق اولور بلگوچی رك یاردمچی رك باروچی راق کبی

(اسم تفضیل) ثلاثی مجردکا مخصوص‌در و دخی الوان وعیوب‌دن

ماعداغه خاص‌در ثلاثی مجرددن باشقه‌ده یایسه الوان وعیوب‌ده

تفضیل معناسی قصد ایدلسه أَشَدُّ . اقوی کبی لفظ ایله بیان ایدلور

أَشَدُّ اِکْرامًا ـ اقوی احتسابًا ـ أَکْثَرُ استغفارا ، أَشَدُّ حمرةً

اقوی بیاضًا ـ اکثر حماقةً ـ اشد سفاهةً مثال‌لری کبی اسم

تفضیل استعمال‌ده اوچ نرسه‌ننك برسی برله استعمال

ایدلور (مِنْ) ایله زیدٌ اعلمُ من عمرو = زید عمرودن

بلكوچی‌ركدر عمرٌو أشهرُ مِن بكرٍ = عمرو بكردن مشهورركدر * یاكه اسم آخركا مضاف بولور زيدٌ أفقهُ القوم = زيد قوم‌ننك عالم‌راقیدر (خيرُ النّاسِ مَن ينفعُ النّاسَ) آدملرننك ايڭ كوراكی آدملركافائده‌ویروچی كشی‌در خير أخير‌دن مُخفّف اولوب افعل تفضيل اولور * یاكه الف‌لام تعريف ايله استعمال ايدلر زيدٌ الأعلمُ ، عمرٌو الأفضل ، بكرٌ الاحمق كبی *

اسم مصدردن مشتق اولان اسماء مباحثی بوقدرده منتهی اولوب اسم‌ننك سائر اقسامنی اجمالا بيان ايتمك مناسب فن كورُلادر

آنلر مصغّر ١ منسوب ٢ مذكّر مؤنّث ٣ مثنّی ٤ مجموع ٥ مبحث‌لريدر

﴿ فصل فی المصغر ﴾

معناسنی آزلق وكچوكلك بارلقنی افاده اوچون اوّلنی ضمه‌لی ايدوب اوچونچی كايا آرتدرُلان كلمه‌در (ياء) غه‌یای تصغير ديرلر كلمه كا (مصغّر) یاكه تصغير ديرلر رَجلٌ تصغيرنده رُجيلٌ كبی كوچك اير ديمك‌در ، جعفر تصغيرنده جعيفرٌ كبی كوچك جعفر ديمك تصغير اوچ وزنده كلور فعيلٌ فعيعلٌ فعيعيلٌ وزنلرنده (فعيلٌ) وزنی ثلاثی‌لرننك تصغيرنده‌در برحرفی محذوف اولوب ثنائی قالغان كلمه‌لرده محذوف‌نی قايتارلوراب اخ ابن تصغيرلرنده اصل‌لرنچه ابو - اخو - بنو - قلوب يای تصغير ايله أبيو- أخيو- بنيو صونكره واونی یاغه قلب ايله

ابيّ - اخيّ - بنيّ اولور يائى ياغه ادغام ايدوب ابى - اخى - بنى ديولور تأنيث علامتى بولسه ذكر ايدلور قطعه . طلحه . حبلى حمراء تصغيرلرنده قطيعة . طليحه . حبيلى . حميراء ديولور اكرتاء تأنيث لفظده بولمايىنچه معناده بولسه اظهار ايدلور شمس عين يد تصغيرلرنده شميسة . عيينة . يدية ديولور (فعيعل) رباعيلر تصغيريدر

درهم خردل حصرم ده دريهم خريدل حصيرم ديولور بومقامده وزنده حروف اصليه اعتبار ايدلمس مجرد هيئت وحركات اعتبار ايدلور چنانچه افعل وزننده اولان احمر تصغيرى احيمر فيعل وزننك اولان فيصل تصغيرى فيبصل فوعل وزننده اولان جوهر تصغيرى جويهر در مذكور صيغهلرنى بوبابده فعيعل وزننده ديو اعتبار ايدلور . فاعل وزننده اولان الفنى واوغه قلب ايدلوب عالم شاعر فاطمة عاقبة تصغيرلرنده عويلم . شويعر . فويطمة . عويقبة ديولور مضاعفده اولان شده حفظ ايدلوب تام خاصّة كبى لر تصغيرنك تويم خويصة ديولور زبير . كثير . كتاب . رسالة . عروس كبى لرده اولان حروف مدنى ياقيلنوب ياى تصغيره ادغامله زبير . كثير . كتيب . رسيلة . عريس ديولور عروسدن مؤنث مراد اولسه عريسة ديورلر *

(فعيعيل) حرف زائد ايله خماسى اولان كلمهلر تصغيريدر حروف اصليهسى بش اولان كلمهلرده حرف اخيرى حذف

ایدلوب تصغیری فعیعل کلور سفرجل . جحمرش . قذعمل تصغیرلرنده سفیرج . جحیمر . قذیعم دیورلر *

حرف زائد ایله خماسی اولانلرده ادغام ایله یا که ادغامسز فعیعیل وزننده قلنور ابریق قندیلده ابیریق قنیدیل دیورلر قرطاس . مصباح . دستور مجنونده قریطیس . مصیبیح . دسیتیر . مجینین دیورلر دکان . سکین تصغیرنده دکیکین . سکیکین دیورلر انسان ، مغرب تصغیرلری شاذ اولوب انیسیان . مغیربان کلمشدور *

فصل فی المنسوب

منسوب بر شیءکا نسبت اوچون اخیرینه یای مشدده الحاق ایدلمش اسمدر *

نسبتده اخیر کلمه‌نی کسره‌لی ایدلوب تاء صغیره اولسه حذف ایدلوب مذکر اوچون یای مشدده مؤنث اوچون تاء تأنیث ایله یای مشددة الحاق ایدلور مصرغه نسبتده مصری مصریة , کوفة کوفی کوفیة ، بلغار بلغاری ، بلغاریة قزان قزانی قزانیة . دیورلر مصرلیق . کوفه‌لیك . بلغارلیق ، قزانلیق ، دیمك اولور . فعیلة فعیلة وزنلرینه نسبتده یاء وتانی حذف ایله فعلی فعلی وزنلرنده ایدلور مدینة . مدنی ، جهینة . جهنی دیورلر آز وقتده یابرله‌ده ایتورلر . فعیلده (یا) ذکر ایدلور تمیم تمیمی . حریر

حريري كبى ثقيفده ثقفي نادردر فعيلده يائي ذكر وحذف وارد اولمشدر حسين حسيني ، قريش قرشي *

وسطى مكسور اولان ثلاثي‌يه نسبتده وسطنى فتحه ايله نسبت ايدلور ـ نمر نمري . دئل دئلي كبى *

﴿ فصل فى المذكر والمؤنث ﴾

علامة تأنيثدن خالى اولان كلمه‌يه (مذكر) علامة تانيثى اولان كلمه‌يه (مؤنث) ديرلر . علامة تأنيث اوچدر تأ مربوطه ياكه قصيره = توكارك تائ (ه) صورتنده يازلور الف مقصوره الف ممدوده رحمة حبلى حمرآء كبى *

مؤنثننك مدلولى مؤنث بولسه حقيقى بولور (مرأة) = خاتون (رمكة) = بايطال *

مدلولى مؤنث بولسه غير حقيقى بولور (غرفة) چارلاق (جنة) باغچه *

غير حقيقى‌ننك لفظنده علامة تأنيث اولسه لفظى آخرة . دنيا . صحراء كبى علامت تأنيث اولماسه معنوى اولور ارض سماء شمس كبى علامة تأنيث بونلرده مقدردر *

(تائ تأنيث) وقف حالنده (ها) بولور بنابرين (ة) صورتنده قسقه يازلور . دورت نوع اسمده قياس اوزره لحوق ايدوب صيغه مؤنث اوچون بولور اسم فاعلده ضاربة ، رامية كبى اسم مفعولده منصورة ، مستورة كبى افعل وزننده اولماغان صفة مشبهه‌ده حسنة . صعبة . عطشانة كبى منسوبده مكية ، شامية . قزانية كبى مذكر ومؤنث آراسنده مشترك اولماغان

صیغه‌ده مؤنث اوچون علامة تأنیث لازم‌در اکر مؤنث‌کا
خاص کلمه بولسه تا حاجت‌بولماس حائض، طاهر، حامل کبی
ودخی صیغ مبالغه‌دن اوچ وزن مذکر مؤنث آراسنده مشترك‌در
فعول . مفعال ، مفعیل ، رجلٌ صبورٌ وشکورٌ - امرأةٌ
صبورٌ وشکورٌ = بیك صبر ایتوچی بیك شکر اینوچی دیمك‌در
رجلٌ مهذارٌ. امرأة مهذارٌ رجل منکاحٌ، امرأة مزواجٌ = بیك
نکاح ایتوچی، رجل معطیرٌ، امرأة معطیرٌ = بیك عطر سورتوچی
باشقه اسم‌لردن دخی مشترك صیغه‌لر واردر، (عروس)
کیاو وکیلین آراسنده مشترك‌در (زوج) ایر وخاتون آراسنده
مشترك‌در (بکر) نکاح کورمکان یکت وقز آراسنده مشترك‌در
(ثیب) نکاح کورکان ایر وخاتون آراسنده مشترك‌در مفعول
معناسنده اولان فعیل‌ده اکثرده مشترك‌در رجلٌ جریحٌ ،
وامرأةٌ جریحٌ ، مجروح ومجروحة معنالرنده قتیلٌ مقتولٌ
مقتولةٌ معنالرنده . ضاربات مسلمات کبی جمع‌لرده
ضربتْ منعت کبی فعل ماضی‌لرده اولان تاء تأنیث‌لر وقف
حالنده‌ده تا برله وقف ایدلدکلرن اوشبو صورتده (ت) اوزون
یازلور بووقتده (مبسوطه) و(طویله) دیورلر *

(الف مقصوره)* کلمه‌ننك حروف اصلیه‌سندن صونکده تأنیث
اوچون لحوق ایدن الف الف تأنیث مقصوره بولور کاها
(الف) صورتنده واکثر (یا) صورتنده یازلور حبلی دعوی
دنیا کبی

*(طاهر) حیض‌دن پاك بولوچی (حامل) اچنده بالا بولغوچی اکر آرقه‌غه یوك کوتارمك مراد اولسه حامل وحامله دیرلر ٥

*مهذار کوب بیهوده سویلاوچی ٥

*(الف) مقصوره قسقارلمش الف دیمك‌در صونکنده همزه اولمادقندن قسقه ایتولور الف ممدوده سوزلمش الف درفی الحقیقه الف وهمزه‌دن مرکب بولوب سوزلوب ایتولور ٥

(الف

(الف ممدوده) اخیر کلمه‌کا آخیرنده همزه اولان الف تأنیث لحوق ایتسه الف تأنیث ممدوده اولور (أ) صورتنده یازلور حمراء بیضاء کبی

اسم تفضیل اولان افعل‌ننك موءنثی الف مقصوره ایلان فعلی وزننده اولور اکبر کبری اصغر صغری اولوغراق کوچك‌راق دیمك صفة مشبهه اولان افعل‌ننك موءنثی الف ممدوده ایله فعلاء وزننده کلور أعمی عمیاء أحمق حمقاء أخضر خضراء کبی

فعلان وزننده صفة مشبهه‌ننك موءنثی الف مقصوره ایله فعلی وزننده کلور غالبا عطشان عطشی سکران سکری کبی

(موءنث معنوی) لفظنده علامة تأنیث اولماغان نساء اسملری موءنث معنوی بولور مریم زینب سعاد کبی *

ودخی اسماء بلاد وقبائل مصر شام قزان مضر قریش کبی موءنث معنوی‌لردر *

وهر قایو جمع - کتب - رسائل - رجال کبی موءنث معنوی‌لردر *

موءنث سماعی‌لر دخی موءنث معنوی‌لردر- شمس - ارض - سماء - عین - اذن - ید - نار - نفس کبی *

﴿ فصل فی المثنی والمجموع ﴾

واحدکا دلالت ایدن کلمه کرك مذکر کرك موءنث مفرد نامنده بولور مفرد صیغه‌سینه ایکی‌کا دلالت اوچون الف ونون یاکه یا ونون آرتدرلسه مثنی تثنیه نامنده ایکی‌دن

* (بلاد) شهر معناسنه اولان بلده‌ننك جمعیدر (قبائل) اروغ معناسنه اولان قبیله‌ننك جمعیدر مضر عرب‌ننك بیك الوغ اروغیدر (قریش) مضر اروغلرندن شرافتلی اروغ‌در

* (کتب) جمع کتاب (رسائل) جمع رسالة (رجال) جمع رجل

* (موءنث) سماعی لفظنده ومعناسنده حقیقة موءنث لیك بولماینچه عرب‌لر موءنث حکمنده استعمال ایتکان لفظ‌لردر والسماء وما بناها والارض وما طحاها ونفس وما سواها آیت‌لری کبی ٥

آرتقغه دلالت اوچون حرف آرتدرلسه مجموع = جمع نامنك اولور

(مثنی) مفرده‌ده الف مقصوره بولدقده واودن مقلوبة اولسه واوغه ارجاع ایدلوب الف تثنیه الحاق ایدلور-الرخا - الرخوان - العصا - العصوان کبی اکر یادن قلب ایدلکان اولسه یاکه تأنیث اوچون اولسه یاغه ابدال ایدلور الفتی - الفتیان - حبلی - حبلیان - عطشی - عطشیان - کبی الف ممدوده حروف اصلیه‌دن اولسه ابقاء ایدلور قثاء - قثاءان - قرأ - قرأان کبی * تأنیث اوچون زیاده قیلنمش اولسه واوغه قلب ایدلور حمرأ - حمراوان - صحرأ - صحراوان کبی

اب اخ کلمه‌لرنده محذوف اولان واو عودت ایدر ابوان - ابوین - اخوان - اخوین دیولور

ید - دم - فم لفظرنده حالنچه تثنیه ایدلور یدان - دمان - فمان - یدین - دمین - فمین وعلی الندرة یدیان کلمشدر محذوف اولان یانی اعاده ایله *

(ملحقات) بش کلمه تثنیه‌کا ملحق‌در اثنان اثنتان ثنتان کلاهما کلتاهما تاسزلری مذکر تالی‌لری موٴنث اوچوندر اثنین - اثنتین - ثنتین - کلیهما - کلتیهما دیولور الف‌لری بدلنه یا کلتورمك برل تثنیه‌دکی کبی *

(جمع)ده مفرد صیغه‌سی سلامت حالنده فقط اخیرینه علامت جمع الحاق ایدلسه (جمع سالم = جمع مصحح) نامنده

مفرد	مثنی	مجموع
رجل	رجلان رجلین	رجال
ضارب	ضاربان ضاربین	ضاربون ضاربین
ضاربة	ضاربتان ضاربتین	ضاربات

* (کلا) کلتا ایکی‌لیکنی تأکید اوچوندر جاٴنی الرجلان کلاهما ایکی ایرننك ایکیسیده منکا کلدی دیمك اولور ٥

مفرد

مفرد صیغه‌سنی تغییر برله جمع ایدلسه جمع مکسّر نامنده بولور *

مسلم جمعنڭ مسلمون - مُسْلِمَةٌ جمعنڭ مسلمات مفردده اولان (م س ل م) حروفی اراسنه بر حرف کرمکان وهم حرکت‌لری اوزگرمکان بس بونلر جمع سالم‌در

رجل - جمعنده - رجال - (ر ج ل) حروفی اراسنه علامت جمع اولوب الف کرکان فَلْسٌ جمعنده أَفْلُسٌ مفردننك اولنڭ اولان حرکت کتکان بونلر جمع مکسردر *

جمع سالم‌ده (واونون) یایسه (یای نون) بولسه مذکر اوچون بولور ضَارِبُون - ضَارِبِين ، مَنْصُورُونَ - مَنْصُورِين ، أَعْلَمُونَ - أَعْلَمِينَ ، کبی

جمع مذکر سالم تاسز اولان مفردْ علم‌لرده اولور زَيْدُونَ بَكْرُونَ کبی طلحة حمزه کبی تالی علملر بو جمع ایله جمع ایدلمس‌لر

ودخی تاسز اسم فاعل واسم مفعول واسم تفضیل‌ده بولور وموءنثی فَعْلَاء اولان افعل‌دن وموءنثی فَعْلَى اولان فَعْلَان‌دن باشقه صفة‌مشبهه‌ده اولور اما مذکور افعل‌وفعلان‌وزننڭ اولان صفة‌مشبهة جمع سالم کا جمع ایدلمس ودخی عاقل اولان ماده کا خاصدر غیر عاقل اولان اسم‌لرده وتالی اولان اسم‌لرده علی الندرة کلمشدر ارض‌ننك جمعنده أَرَضُونَ - أَرَضِين سَنَة جمعنده سِنُون - سِنِينَ کبی

(ملحقات) عشرون ثلثون اربعون تسعون كا قدر جمع مذكر سالم كا ملحق لردر *

جمع سالم الف وتاء اوزره جمع ايدلسه مؤنث اوچون بولور ضاربة ـ ضاربات ، مستورة ـ مستورات كبى *

جمع مؤنث سالم تالى مصدرلرده تأسز مؤنث علملرنده وتالى مذكر علملرنده وتالى اسملرده الف تأنيثلى صيغه لرده خماسيلرده جاريدر كرامة ـ كرامات ، صداقة ـ صداقات زينب ـ زينبات ، هند ـ هندات ، طلحة ـ طلحات ، معاوية ـ معاويات ، آية ـ آيات ، ذات ـ ذوات ، حبلى ـ حبليات ، نفساء ـ نفساوات ، سفرجل ـ سفرجلات ، اصطبل ـ اصطبلات *

* (نفساء) نفاس لى خاتون ديمك اصطبل (آخور) يعنى آبزار

بعض قواعد

فعلة وزننده اولان اسم اجوف اولسه سكون عين له فعلات اجوف اولماسه فتحله فعلات كا جمع ايدلور *

عورة ـ عورات ، جبهة ـ جبهات ، وحدة ـ وحدات *

(فعلة) وزنى جمعسنده وسطنده سكون ، فتح ، ضم جائز بولور ظلمة ، ظلمات ، ظلمات ، ظلمات مكر اجوفده ضم جائز اولماس صورة ، صورات ، صورات *

(فعلة) وزنى جمعنك وسطنك سكون فتح كسر جائزدر خدمة ـ خدمات ـ خدمات ـ خدمات ـ حلية ـ حليات ـ حليات ـ حليات اجوف اولسه كسره جائز اولماس بيعة ـ بيعات ـ بيعات *

(جمع

(جمع مكسّر) اوچ دن اون‌غه قدر اطلاق ايدلسه (جمع قلة) اون‌دن آرتق‌غه اطلاق ايدلسه (جمع كثرة) اسم‌لرنده اولور مثلا اون‌دن آرتق اولغان قلچ‌قه سيوف آرتق اولماسه أسياف ديورلر

جمع سالم قلت وكثرة آراسنده مشتركدر

جمع قلت اوچون دورت وزن‌در أفْعُلٌ ، أفعالٌ ، أفْعِلَةٌ ، فِعْلَةٌ (أفْعُلٌ) نفس، أنفُس ، عينٌ ، أعْيُن (أفْعال) سَبَبٌ ، أسْباب ، يتيم ، أيْتام (أفْعِلَه)فاننك حركات ثلثى ايله اولان فعال وزننده اولان مفرد جمعنده غالبدر جواب ـ أجْوِبَة ، سُؤال أسْئِلَه مِثال أمْثِلَه

(فِعْلَه) اَخٌ ـ إخْوَةٌ ، صَبِى ـ صِبْيَةٌ *

(جمع مكسرده) قياسى مرتبه‌سنك شائع اولان جمع‌لر اوشبولردر فُعْلٌ ، فُعَلٌ ، فِعَلَةٌ ، فُعَاةٌ ، فَعْلَى ، فَعَالِى ، فَعَائِلُ ، فُعَلَاءُ ، أفْعِلَاءُ ، أفاعِلُ ، أفاعِيلُ ، فَوَاعِلُ ، فَيَاعِلُ ، فَعَاوِلُ ، فَوَاعِيلُ ، فَعَالِلُ ، فَعَالِيلُ ، مَفَاعِلُ ، مَفَاعِيلُ ، تَفَاعِيلُ ، يَفَاعِيل *

(فُعَل) فُعْلَةٌ جمعنك واسم تفضيل مؤنثى اولان فُعْلَى جمعنده قاعده‌در ظُلْمَةٌ ـ ظُلَم ، قُبَّة ـ قُبَب ، كُبْرى ـ كُبَر ، أُولَى ـ أُوَل ، كاها فَعْلَه اوشبو وزنه جمع ايدلور دَوْلَة ـ دُوَل ، قَرْيَة ـ قُرى *

(فِعَل) فعلة جمعنده مطّردْ فعلة جمعنده کاها کلور حِکمة ـ حِکم ·
قیمة ـ قِیم . قصْعة ـ قِصع *

(فَعَلَة) فاعل وزننده‌کی اجوف اولان صفتلر جمعنده مطرد
غیر اجوف‌ده دخی کثیردر بائع ـ باعة ، قائد ـ قادة اصلده
بیعة ـ قودة‌در ظالم ـ ظلَمة · (فُعَلَة) ناقص اولان فاعل جمعنده
مطرددر قاضی . قُضاة . ناجی ـ نُجاة ، هادی ـ هُداة کبی
اصل‌ده قضوة . نجوة . هدوة‌در *

(فَعْلَی) آفات ومکارهی افاده ایدن فعیل‌ده غالبدر صریع ـ
صَرْعی ، مریض ـ مرضی ، اسیر ـ أسْری *

(فَعالی) ناقص یاکه مهموز اللام اولان فعیلة جمعنده مطرددر
قضیّة ـ قضایا ، رعیه ـ رعایا ، خطیئه ـ خطایا *

(فَعائل) ناقص ومهموزدن ماعدا فعیلة جمعنده وحرف ثالثی
حرف مد اولان اسم مؤنثلر جمعنده مطرددر *
صحیفه ـ صحائف ، عجوز ـ عجائز . رسالة ، رسائل *

(فُعَلاء) مضاعف ومعتل اللام اولماغان فعیل جمعنده وطبیعت
کبی اولان معنایه دلالت ایدن فاعل جمعنده قاعده‌در کریم ـ
کرماء . شریف ـ شرفاء . عالم ـ علماء . صالح ـ صلحاء *

(أفْعِلاء) مضاعف ومعتل اللام اولان فعیل جمعنده قاعده‌در
طبیب ـ أطبّاء ، حبیب ـ أحبّاء . ذکی ـ اذکیاء . ولی ـ
اولیاء . قوی ـ اقویا *

(افاعل) أفْعَل ـ أفْعَله وزننده اولان کلمه‌لرننك جمعنده
مطرددر افضل ـ افاضل ، اصبع ـ اصابع ، انمله ـ انامل *

(تنبيه) صفة مشبهة اولان افعل ـ فعل ـ فعلان وزنلرينه جمع اولنور احمر ـ حمر ـ حمران . اعمى ـ عمى ـ عميان *

(افاعيل) افعول ـ افعولة ـ افعيل جمعلرنك مطرددر اسلوب ـ اساليب ، اضحوكة ـ اضاحيك ، ابريق ـ اباريق *

(فواعل) فوعل ، فوعلة ، فاعل . فاعلة ، اسم اولان (فاعل) جمعلرنده قاعده‌در جوهر ـ جواهر ، صومعة ـ صوامع . عالم ـ عوالم ، فائدة ـ فوائد ، جانب ـ جوانب . حاجب ـ حواجب *

(فياعل) فيعل جمعنده‌در عيلم ـ عيالم *

(فعاول) فعول ـ فعولة جمعلرنك‌در جدول ـ جداول . قسورة ـ قساور *

(فواعيل) فاعول ـ فاعولة جمعلريدر فانوس ـ فوانيس . قارورة ـ قوارير *

(فعالل) رباعى جمعنده مطرد وخماسيلر حذف اخير ايله دخى بو وزنه جمع اولنور درهم ـ دراهم . ترجمة ـ تراجم . سفرجل ـ سفارج ، عنكبوت ـ عناكب *

(فعاليل) ما قبل اخيرنده مد اولان خماسيلر جمعلرنده‌در قرطاس ـ قراطيس ، قنديل ـ قناديل . دكان ـ دكاكين . فعلول جمعنده دخى واردر فردوس ـ فراديس . سنور ـ سنانير *

(مَفاعل) عین‌نك فتحه وكسره‌سیله تالی وتاسز مَفْعَل ودخی مِفْعَل جمعنه‌در مَكْتَب ـ مكاتب ، مَسْجِد ـ مساجد ، مَدْرسه ـ مدارس ، مَنْزِله ـ منازل ، مِنبر ـ منابر ، مِكْنسه ـ مكانس *

(مَفاعیل) مفعال ، مفعیل ، مفعول جمعلرنه مطرددر مصباح ـ مصابیح ، مسكین ـ مساكین ، مجنون ـ مجانین *

(تفاعیل) تِفْعال ، تِفْعالة ، تَفعیل ، تَفعیلة ، جمعلرنه قاعده‌در تمثال ـ تماثیل ، تقصارة ـ تقاصیر ، تسبیح ـ تسابیح ، ترویحه ـ تراویح *

(یفاعیل) یَفْعیل ـ یَفْعُول جمعلرنده مطرددر یَقْطین ـ یقاطین ، یَعْسُوب ـ یعاسیب *

فُعُول ، فِعال ، فُعَّال ، فُعَّل ، مفعولآء ، فِعَلَة ، فِعْلَة ، فِعْلان وزنلری دخی اوزان مشهوره جمله‌سندندر *

(فُعول) علم ـ علوم ، شاهد ـ شهود (فِعال) جَبَل ـ جبال ، كريم ـ كِرام

(فُعَّال) حاكم ـ حكام (فُعَّل) راكع ـ رُكَّع (مفعولاء) عبد معبوداء ، شیخ ـ مَشْیُوخاء (فِعَلَه) دیك ـ دِیَكَة *

(فِعْلان) صَبِیّ ـ صِبْیان ، اَخ ـ اِخْوان مجموع اوزانِ جموعِ مكسّره (اوتوز اوچ) وزن‌در (دورت) وزن قلت اوچون باشقه‌سی كثرة اوچون *

حسن المشرب فی صرف لسان العرب

جزء ثانی

قد تم طبعه عم نفعه بعونه سبحانه وکل یرجو غفرانه لثلث
مضین من الربیع الاول سنة ١٣٠٩ تسع وثلثمائة والف
من جیب مرتبه خادم العلم ببلدة قزان
عالمجان بن محمد جان
کان الله لهما وبلغوما آما لهما

وذلك بامضاء ناظر المطابع ببلدة بیطرسبرج لاحدی وثلثین
من ایول من السنة ١٨٩١ المیلادیة

بمطبع الخزانة ببلدة قزان

بسم الله الرحمن الرحيم

فصل فی مباحث الافعال

فعل حروف اعتباریله دورت قسم ایدی ثلاثی مجرد ثلاثی مزید فیه رباعی مجرد رباعی مزید فیه اقسام مذکوره نی مراتب اربعة دیو تعبیر ایدلور *

اسم مصدردن آلتی نوع فعل مشتق اولور ماضی ، مضارع ، جحد ، نفی ، امر ، فعل تعجب ، اوشبو انواع نی مراتب اربعة اچنك بیان ایدلور انشاء الله *

(ماضی) حدث ننك اوتكان زمانك بولدقنه دلالت ایدن فعلدر ضَرَبَ = سوقدی . نَصَرَ = یاردم ویردی قَتَلَ = اوتوردی *

(مضارع = مستقبل) حدث ننك حاضرکی زمانده یا کلاچك زمانده بولماقنه دلالت قیلغوچی فعلدر

یضرب = سوغادر سوغار . ینصر = یاردم بیرادر بیرور ، یقتل = اوتورا اوتورور ، اولکی معنالر حال وحاضر اوچون آخری مستقبل اوچون (جحد) حدث ننك اوتكان زمانده انتفاسنی

(ماضی ده) ترك لسا ننده اخرینه (دی) لفظی قوشولور چانچه سوقدی ایتدی بیردی قاچدی ٥ (مضارع ده) ترکیك حدث اخرینه زمان حال مقصود اولغانك (ا) آرتدرلور مثلا سوغا ، بارا ، قاچا ، بیرا ، آیتا ، کاها (ی) آرتدرلور یوقلی سویلی آش کبی زمان استقبال اوچون (ور) آرتدرلور بارور ، کلور ، ایتور کبی وکاها (ار) بزله ایتورلر قاچار ، صوغار آشار کبی ٥

بیان اوچون بولغان فعلدر . لَمْ يَضْرِبْ = سوقمادی . لَمْ يَقْتُلْ = اوتورمادی *

(نفی) حدث‌ننك زمان مستقبل‌ده انتفاسنی بیان ایتوچی فعلدر ، لا يَضْرِبُ = سوقماس ، لا يَقْتُلُ = اوترماس *

(امر) مخاطب‌کا = حاضر کشی‌کا فعل‌نی قلوغه‌قوشمق صیغه‌سیدر بونوع امرکا امر بی‌لام ، امر حاضر . امر خطاب دیرلر ، اِضْرِبْ = سوق ، اُنْصُرْ = یاردم ویر . بِعْ = سات . یاکه غائب کشی‌کا فعل‌نی قوشو صیغه‌سیدر بونوع امرکا امر بالام امر غائب دیورلر لیضربْ = سوقسون ، لینصر = یاردم بیرسون ، لیبع = سانسون *

(نهی) حدث‌نی قلودن منع اوچون بولغان فعلدر ، لا تَضْرِبْ = سوقما ، لا يَضْرِبْ = سوقماسون ، لا تَقْتُلْ = اوترما ، لا يَقْتُلْ = اوترماسون *

(فعل تعجب) حدث‌دن عجب‌لانونی اظهار اوچون بولغان فعلدر ، ما اَفْعَلَهُ اَفْعِلْ بِهِ - اوشبو ایکی صیغه اوزره کلور . ما اَعْلَمَ زيداً = زیدنه قدر عالم ، عمروٌ اَجْهِلْ به = عمرونه قدر جاهل *

اوشبو انواع فعل‌نی مراتب اربعه اوزره بیان ایدلور انشأ الله تعالی *

﴿فائده﴾ هر فعل اوچون بر فاعل اولور کرك متکلم کرك مخاطب کرك غائب وهر قایولری یا مذکر یا مؤنث بومجموع آلتی‌در وبونارننك هر قایوسی واحد یا تثنیه یاجمع اولور

مجموعی اون سکز احتمال بولور • غائب آلتی . مخاطب آلتی ، متکلم آلتی . لکن متکلم ننك مذکر ومؤنثی آراسنده صیغه جهتندین فرق یوق ودخی تثنیه وجمع آرالرنده فرق یوق بس متکلم اوچون کرك اسم ده کرك فعل ده ایکی صیغه بولور اَنَا نحن ضربتُ ضربنا کبی • ماضی ده مخاطب ننك مذکر ومؤنث تثنیه لری بر تورلی بولور مثلا ضَرَبتُما مذکر اوچون وهم مؤنث اوچون بس ماضی ده باری اون اوچ تورلی صیغه بولور • مضارعده غائب مؤنثی ومخاطب مذکری ننك واحدلری بر تورلی تَضربُ کبی ودخی غائب مؤنثی ننك ومخاطب مؤنثی ننك ومخاطب مذکری ننك تثنیه لری بر تورلی بولور تضربان کبی بس مضارع باری اون بر تورلی صیغه بولور *

﴿ المرتبة الاولی فی بیان الثلاثی المجرد ﴾ ماضی فتح عین له فَعَل وزننده اولدقده مضارع کسر عین له یفْعِلُ یا یسه ضم ایله یفعُل وزننده اولور وعلی الندرة فتح له یفعَل وزننده کلور اکر ماضی کسر عین ایله فَعِل وزننده اولسه مضارع فتحیله یفْعَل وزننده اولور مکر آزلقده کسر ایله یفعِل وزننده کلور اکر ماضی ضم ایله فعُل وزننده اولسه مضارع ده ضم ایله یفعُل وزننده اولور *

بس ثلاثی مجرد اوشبو ترتیب اوزره آلتی باب ایله بیان ایدلور *

﴿ باب اول ﴾ فَعَل یفْعِل بو باب دن اقسام سبعه هر قایوسی کلمشدر ، ضرب* ـ یضرب ، فر ـ یفر ، وثب ـ یثب ،

*(ضَرْب) ومضرب سوقمق ویریورنده سفر ایتمك معنالرنده در یقال ضَرَبَ فی الارض ضرباً اذا سَارَ فی ابتغاء الرزق * انّ فی الْف درْهمٍ لمَضرباً ای سفراً وتجارةً ووصف ایتمك معناسنه ده قال الله تعالی ضَرَبَ اللّهُ مَثَلاً ای وصَف وبین ۵

بسر - ييسر ، باع - يبيع ، رمى - يرمى ، روى - يروى ، وحى يحى * (صحيح) ضرب وآندن مشتق اولانلر كبى • ضرب ماده‌سندن مشتق اولان كلمه‌لر وباشقه مصدرلردن مشتق اولان كلمه‌لر اسم فاعل اسم مفعول اسم زمان ومكان اسم آلت اسم تفضيلدر ودخى ماضى - مضارع - جحد - نفى - امر - نهى - فعل تعجب‌در *

اسم تفضيل		اسم آلت	اسم زمان ومكان	اسم مفعول		اسم فاعل		
				مؤنث	مذكر	مؤنث	مذكر	
افعل	اضرب	مضراب	مضرب	مضروبة	مضروب	ضاربة	ضارب	مفرد
افعلان	اضربان	مضرابان	مضربان	مضروبتان	مضروبان	ضاربتان	ضاربان	تثنيه
افعلون	اضربون	مضاريب	مضارب	مضروبات	مضروبون	ضاربات	ضاربون	جمع
فعلى	ضربى	مفعال	مفعل	مفعولة	مفعول	فاعلة	فاعل	مفرد
فعليان	ضربيان	مفعالان	مفعلان	مفعولتان	مفعولان	فاعلتان	فاعلان	تثنيه
فعليات	ضربيات	مفاعيل	مفاعل	مفعولات	مفعولون	فاعلات	فاعلون	جمع

(ماضی)ده تثنیه، مذکر علامتی حرف اخیرکا لاحق اولان الف جمع مذکر علامتی غائب‌ده واودر کتابتده اخیرنده متصل ضمیر بولماغانده بر الف زیاده ایدوب (وا) صورتنده یازلور عطف واوندن امتیاز اوچون مضارع وباشقه فعللرده هم اوشبو روشچه‌در ضَرَبوا ، اِضْرِبُوا ، لم یضربوا کبی اکر فعل ماضی اخیرنده ضمیر بولسه مضارعلرده نون اعراب بولسه فقط (و) یازلور ضربوك یضربون کبی تأنیث علامتی غائب مفردده ساکن اولان (تْ)در تثنیه‌سنده الف توتاشقان (تا)درجمع سنده فتحه‌لی (نَ)درخطاب علامتی مفرد مذکرده (تَ) تثنیه‌ده (تُما) جمع‌ده (تُمْ) مفرد مؤنث‌ده (تِ) تثنیه‌سی مذکر کبی (تما) جمع‌ده (تُنَّ)در مفرد متکلم علامتی (تُ) تثنیه وجمع علامتلری (نا)در *

فعلننك کرك ماضی کرك مضارع فاعلی ذکر ایدلسه مبنی للفاعل = معلوم‌نام‌لرنده اولور ضَرَبَ زید کبی زید سوقدی دیمك‌در سوقماق فعلینی فاعلی اولان زید کا بناء ایدلمشدر وهم فاعلی ذکر ایدلکاندن معلومدر اکر فاعل ذکر ایدلمای فقط مفعول‌کا بناء ایدلسه مبنی للمفعول = مجهول اسملرنده بولور ضُرِبَ زید کبی زیدٌ سوغلدی دیمك‌در سوغوچی مجهول سوقمق فعلنی مفعول اولان زیدکا بناء ایدلمشدر *

(ماضی معلوم اوچون (امثله) صرف وتصرفات

مفرد

مفرد ، تثنیه ، جمع ،	اوزان
غائب مذکر، ضَرَبَ ، ضربا ، ضربوا ،	فعل ، فعلا ، فعلوا
غائب موٴنث، ضربَتْ، ضربَتَا ، ضربْنَ ،	فعلت، فعلتا ، فعلن
مخاطب مذکر، ضربْتَ، ضربتُما، ضربتمْ ،	فعلت، فعلتما، فعلتم
مخاطب موٴنث، ضربْتِ، ضربتُما، ضربتُنّ،	فعلت، فعلتما، فعلتن
متکلم ، ضربْتُ، ضربنَا،	فعلت، فعلنا

ماضی ده مجهول قاعده‌سی ما قبل اخیرنی کسره‌لی وحرف اولنی ضمه‌لی قیلمق در ضُرِبَ، اُکْرِمَ، دُحْرِجَ کبی *

مجهول متعدی اولان فعل‌لرکا مخصوص در لازم فعل‌لرده اسم مفعول اولمادقی کبی مبنی للمفعول‌ده اولماس مکر برحرف ایلان صله ایدلسه مفعول ومفعول‌کا بناء ممکن اولور مدخولٌ فیه مزید علیه مکانٌ جُلِسَ فیه دارٌخُرِجَ عنها کبی

مجهول صرفی معلوم صرفی کبی در*

ضُرِبَ، ضربا ،ضربوا، ضُربت، ضربتا، ضربن، ضربت، ضربتما، ضربتم، ضربت، ضربتما ، ضربتن، ضربت، ضربنا اوزانی فُعِلَ، فعلا، فعلوا، فعلت الخ *

*(مضارع علامتی) اوّلنده دورت حرف‌ننك برسی بولمق در (ا ت ن ی) ، اتین، نأتی، حروفی دیو تعبیر ایدلور، (ی) غائب مذکرننك مفرد ، تثنیه ، وجمع‌لرنده غائب موٴنث‌ننك جمع سنده اولور، یضرب، یضربان، یضربون، یضربن، (ت) مخاطب‌لرننك بارچه‌سنده غائب موٴنث‌ننك

اوزین مستقبل دیکان کبی کاهاغابرْ دیورلر ۵

*(حروف) مضارعت ثلاثی مجردلرده وثلاثی مزید ننك مفاعله بابندن صونكلارننك ورباعی مزیدده فتحه‌لی در باشقه‌لرده ضمه‌لیدر واهل حجاز عرب لرندن باشقه‌لر فتحه بدلنده ماضی‌سی مکسور العین بولغان مضارعلرده (ی) دن باشقه حرف مضارعت ننك کسره‌سنی جائز کورمشلر در انا اِعْلَمُ انت تِعْلَمُ نحن نِعْلَمُ کبی ایجل اِخال کبی اوشبو اِخالُ کسرله افصح در ماضیسنده همزه کسره‌لی بولغان مضارعده دخی جائز کورمشلر یِستنصر اِستنصر نِستنصر (ی) ده جائز ایمس مکر فاء برابرننك واو بولسه یاغه قلب ایتمك اوچون جائز کورمشلر یوجل‌ننك ییجل کبی ۵

*عم

مفرد تثنیه‌لرنك بولور، تضرب، تضربان، تضربون، تضربین، تضربان، تضربن، (ا) متکلم مفرد اوچون اضرب (ن) متکلم کثیر اوچون نضرب بس مضارعده هر وقتده واحده مؤنث غائبه واحد مذکر مخاطب بر صیغه‌ده بولور تضرب کبی ودخی مخاطب‌ننك تثنیه مذکری وتثنیه مؤنثی وغائب‌ننك تثنیه مؤنثی بر صیغه‌ده بولورلر تضربان کبی بس مضارع‌ده باری اون بر تورلی صیغه بولور *

صحیح الاخیر = اخیرنك حرف علت بولماغان مضارع مفرد.ننك مفرد مؤنث مخاطبه‌دن باشقه‌سی‌ننك اخیری ضمه‌لی اولور جمع متکلم صیغه‌سی ده اوشبو مفردلر حکمنده‌در یضربُ. تضربُ، اضربُ، نضربُ، وهر قایو مضارع‌ننك کرك صحیح الاخیر کرك معتل الاخیر بولسون مفرد مؤنث مخاطبه‌سی اخیرنده (ی ن) بولور تضربینَ • وهر قایو تثنیه‌لری‌ننك اخیرنك (انِ) بولور یضربانِ، تضربانِ • مذکرننك غائب ومخاطب جمع‌لرنده (ون) بولور یضربونَ، تضربونَ، مؤنث‌ننك غائبه ومخاطبه جمع‌لرنده (نَ) بولور یَضْرِبْنَ، تضربْنَ *

❁ صرف = تصرفات ❁

یَضْرِبُ، یَضْرِبانِ، یَضْرِبُونَ، تَضْرِبُ، تَضْرِبانِ، یَضْرِبْنَ، تَضْرِبُ، تَضْرِبانِ، تَضْرِبُونَ، تَضْرِبینَ، تَضْرِبانِ، تَضْرِبْنَ، اَضْرِبُ، نَضْرِبُ *

اوزانی دخی اوشبو قیاس اوزره‌در یفعل، یفعلان، یفعلون، تفعل، تفعلان، یفعلن، تفعل، تفعلان، تفعلون، تفعلین، تفعلان

* (مضارع) صیغه‌سی زمان حال ایله زمان استقبال آراسنك مشترك‌در اکر اولینه تأکید اوچون بولغان لام کرسه حال اوچون بولور لَیَضْرِبُ کبی البته حاضر صوغا دیمك اکر سین یاکه سوف کرسه استقبال غه‌خاص بولور سَاَذهبُ کبی بر آزدن بارام دیمك سوف انصر کبی صونکراق یاردم ایتارمن دیمك‌در ۵

تفعلان، تفعلن، افعل، نفعل *

مضارعْ مجهولنده قاعده اوشبودر ما قبل آخرنی فتحه لی قیلوب حرف مضارعت نی ضمه لی قیلنور يَضرِبُ ننك مجهولی يُضْرَبُ اولور مجهول صرفی معلوم صرفی کبیدر يُضَرَبُ يُضربان يُضربون الخ

(فائده) فعل مضارع نی دورت حرف اَنْ لَنْ كَیْ اِذَنْ نصب لی قیلور

کیفیة نصب مفردلرننك اخیرنی فتحه لی قلمق

اَنْ يَضْرِبَ لن يرمیَ كَیْ يدعوَ اِذَنْ يذهبَ کبی اکر اخیری الف اولسه حالتچه قالوب فتحه تقدیرده بولور اَنْ یخشی کبی . تثنیه وجمع لرده نصب کیفیتی نون اعرابنی حذفدور ولکن جمع مؤنث غایبات ومخاطبات ده اولان نونْ نونِ اعراب توکلدور بلکه تثنیه لرده کی الف وجمع مذکر لرده کی واو کبی علامت جمع اوچون در اوشبو سببدن نون جمع مؤنث محذوف بولماس اَنْ يَضْرِبَ اَنْ يَضْرِبا ان يَضْرِبُو اَنْ تَضْرِبَ اَنْ تَضْرِبا اَنْ يَضْرِبْنَ اَنْ تَضْرِبَ اَنْ تَضْرِبا اَنْ تَضْرِبوا اَنْ تَضْرِبی اَنْ تَضْرِبا اَنْ تَضْرِبْنَ اَنْ اَضْرِبَ اَنْ نَضْرِبَ باشقه حرف لر کرکانده دخی اوشبو قیاس اوزره بولور

اوشبو حرف لرنی (نواصب) هر برسنی (ناصبه) دیورلر اَنْ مدخولی اولان مضارعنی مصدر معناسنه وحکمنه قلور

بنا برین اَن مصدریه دیورلر اَنْ یَنْصُرَ یاردم ویرماکی اَنْ نُکْرِمَ اکرام قلمقنك اَنْ تَذْهَبَ کتمکنك

(لن) زمان مستقبلده فعلنی تأکید ایله نفی اوچوندور لن یکتُبَ البته یازماس لن یکذِبَ البته یالغان سویلماس

(کی) تعلیل وسببْ بیان ایتمك اوچون اسلمت کی ادخلَ الجنة مسلمان اولدم تاکه کرایم جنتکا

(اذن) ما قبلی ننك ما بعدینه سبب بولماقنی افاده ایدر جِئْتَنِي اذن اُکرِمَكَ کبی کلدنك منکا ایندی اکرام قیلورمن سنکا

(جحد) جحد صیغه‌سی لم جازمه برله نفی ایدلکان مضارع صیغه‌سی در لَمْ حرفی فعل مضارع معناسنی حال واستقبالده ثبوتکا دلالت ایتودن چقاروب ماضیده نفی اوچون قلور لم یضرب کویا ما ضرب کبی سوقمادی برابر دیمك اولور لم وباشقه جازمه اولان کلمه‌لر مفردلرده صحیح الاخیر اولان مضارع اخیرینی ساکن ومعتل الاخیر اولان مضارعننك حرف علتینی اسقاط ایدر لم یضربْ لم ینصرْ لَمْ یرمِ لَمْ یدعُ لَمْ یخشَ* بر ایر سوقمادی یاردم ویرمادی آتمادی چاقرمادی قورقمادی تثنیه ومذکر جمعلرنده ناصبه کبی نونلرنی حذف ایدر لم یضربا لم یرمیا لم یضربوا لم یدعوا ایکی ایر سوقمادیلر آتمادیلر کوب ایر سوقمادیلر چاقرمادیلر ایکی جمع مؤنثلرده اولان نون هنوز باقی اولورلر لم یضربن لم تضربن

*(لَمْ) کرودن اوَّل بونلر یضرِبُ ینصر یرمی یدعُو یخشی ایدی ٥

کوب

كوب خاتونلر سوقمادیلر سوقمادنکز خاتونلر

منصوب ومجزوم بولغان فعل مضارع ننك مجهولی دخی اوشبو حکملر قیاسنچه‌در حروف جازمه جمله‌سندن لَمّا کلمه‌سی دخی اوشبو روشچه‌در مکر لَمّا زمان حالده نفی اوچوندر

(نفی) حرف نفی داخل اولان مضارع‌در لایضرب مایقتل کبی (لا) فعلنی زمان مستقبلده نفی اوچون بولور (ما) حالده نفی اوچون بولور حروف نفی مضارع ننك صیغه‌سنده هیچ تغییر ویرماس لا یضرب لا یضربان لا یضربون لا تضرب لا تضربان لایضربن لاتضرب لاتضربان لاتضربون لاتضربین لا تضربان لا تضربن لا اضرب لا نضرب

(امر بی لام = امر حاضر) فعل مضارع ننك مجزوم اولان آلتی مخاطب صیغه‌سندن اخذ ایدلکان آلتی نوع کا خطاب اوچون آلتی صیغه اولور

(کیفیة اخذ) مجزوم اولان مضارع ننك حرف مضارعتینی حذف ایدوب افعال بابنده حرف مضارعت جایینه همزهٔ مفتوحهٔ قطعیه کلتورلر اکرم یکرم‌ده أَکْرِمْ أَحِبَّ یُحِبُّ‌ده أَحِبَّ کبی افعال دن اولماسه حرف مضارعت عقیبنده اولان حرف حرکتلی اولسه باشقه عملسز امر حاصل اولور وَثَبَ یَثِبُ‌ده آلتی مخاطب تَثِبُ تثبان تثبون تثبین تثبان تثبن مجزوملر تَثِبْ تَثِبا تَثِبُوا تَثِبِی تَثِبا تَثِبْنَ حرف مضارعت نی حذف ایتساك ثِبْ ثِبا ثِبُوا ثِبِی ثِبا ثِبْنَ

فالور اوشبولر امر صیغه‌لریدر فرّح یفرّح ده فرّح، تصور یتصور ده تصوّر، تدارك یتدارك ده تدارك، تدحرج یتدحرج ده تدحرج، اوشبو قیاس اوزره‌در

حرف مضارعت عقیبنده ساکن اولسه ساکن ایله ابتداء متعذر اولدقدن ثلاثی مجردننك ضم عین ایله یفعل بابنده اوّلنه همزهٔ مضمومهٔ وصلیه کلتورلور نصر ینصر ده انصر شرف یشرف‌ده اشرف کبی باشقه بابده همزهٔ مکسوره وصلیه کلتورلر ضرب یضرب‌ده اضرب منع یمنع‌ده امنع حمد یحمد ده احمد نعم ینعم‌ده انعم کبی .

اضرب ماده‌سی ننك صرفی

	مفرد	تثنیه	جمع
مذکر	اضرب	اضربا	اضربوا
	افعل	افعلا	افعلوا
مؤنث	اضربی	اضربا	اضربن
	افعلی	افعلا	افعلن

(امر بالام) لم کبی جازمه اولان کسره لی (ل) دخول ایدن مضارع مجزوم‌دور معلومی آلتی غائب ایکی متکلم لرکا حدث ایله امر اوچون آلتی صیغه‌در

لیضرب = سوقسون بر ایر. لیضربا = ایکی ایر، لیضربوا = کوب ایر. لتضرب = سوقسون بر خاتون. لتضربا = سوقسون ایکی خاتون، لیضربن = کوب خاتونلر. لاضرب = سوغایم بر ایر یاخاتون. لنضرب = کوب ایرلر یاخاتونلر

امر بی لام مخاطب کا امر اوچون بولدقندن مخاطب اوچون امر بالام حاجت توکل‌دور

امر بالام دن مجهول اون دورت صیغه تماما کلور جحد مجهولی کبی لِیُضْرَبْ سوغلمش بولسون اول بر ایر لِیُضربا سوغلمش بولسونلر ایکی ایر لیضربوا سوغلمش بولسونلر کوب ایرلر لِتُضْرَبْ لتضربا لیضربن لِتُضْرَبْ لتضربا لتضربوا لتضربی لتضربا لتضربن لاُضْرَبْ لِنُضْرَبْ بونلر معنالری دخی شول قیاس اوزره‌در . مثلا خطاب ده لتضرب سوغلمش بولسن بر ایر لتضربی سوغلمش بول سن برخاتون. متکلم‌ده لاضرب سوغلمش بولیم من بر ایر یا برخاتون. بو امرده اولان لام غالبا کسره‌لی اولور بعض اوقاتده اوّلنه (و) یا (ف) یا (ثم) دخولنده ساکن لی اولور فَلْیَضْحَکُوا قَلِیلًا وَلْیَبْکُوا کَثِیراً قول شریفی کبی النارُ فاکهةُ الشتاءِ فمَنْ یرِدْ﴿*﴾ اکلَ الفواکه شاتیا فلْیصطَلِ شعرنده فلیصطل کبی *

(نهی حاضر) مخاطبنی بر فعل دن نهی اوچون مضارع کا جازمه اولان (لا) اد خالیله حاصل اولان صیغه‌دور کاها متکلم صیغه لرینه کرمکله نهی متکلم غائب صیغه‌لرینه کرسه نهی غائب اولور . جزم حکمنده بعینه جحد. امر بالام کبی‌دور لاتَضْرِبْ سوقما بر ایر. لاتضربی سوقما بر خاتون لایضرب سوقماسون بر ایر. لااضْرِبْ سوقمایم من بر ایر یا خاتون لا نضْرِبْ سوقمایق بز ایرلر یاخاتونلر . نهی مجهولی دخی

*(فاکه) یمش (فواکه) جمع (شاتی) شتاغه نسبت صیغه‌سیدر قش‌ده بولغوچی دیمک (فلیصطل) اوت‌قه قزونمق معناسنه اولان (اصطلاء) دن امر بالامدر حاصل معنی اوت قش ننک یمشی‌در بس هر قش داغی کشی یمشلر آشاو تلاسه اوت‌قه قزونسون ۵

امر بالام مجهولی کبی دور لا تُضرَبْ لا تضربا لا تضربوا لا تضربی لا تضربا لا تضربن لا يُضرَبْ لا يضربا لا يضربوا لا تضرب لا تضربا لا يضربن لا اُضرَبْ لا نُضرَبْ *

فصـــل

امر ونهی‌لره تاکید اوچون نون خفیفه ونون مشدده لاحق اولور نون تأکید خفیفه یاکه مخففه فقط بر نون ساکنه بولوب تثنیه وجمع مؤنث‌لردن باشقه‌کا لاحق اولور امرده مفرد مذکرده مثلا اِضرِبْ‌کا نون ساکنه لحوق ایدرشوننك اوچون (ب) غه فتحه ویرلوب اِضْرِبَنْ دیولر البته سوق دیو بر ایرکا خطاب‌دور جمع مذکرده واونی حذف ایدلوب ضمهٔ ما قبل ایله اکتفاء ایدلور اِضْرِبواده اِضْرِبُنْ دیورلر . واحدهٔ مخاطبه‌ده یانی حذف ایدلوب کسرهٔ ما قبل ایله اکتفاء ایدلور اِضْرِبِی‌ده اِضْرِبِنْ دیولر . تثنیه‌کا لاحق بولماس زیراکه الف ایله نون اراسنده اجتماع ساکنین علی غیر حده لازم کلور الف نی حذف ایدلسه مفرد ایله التباس اولنور جمع مؤنث‌ده مثلا اضربْنَ نون‌دن صوننك الف فاصله زیاده قلوب نون تأکید کلتورلسه اِضْرِبْنانْ دیولسه دخی التقاء ساکنین علی غیر حده لازم کلور الف برله نون آراسنده الف فاصله کلتورلماسه اِضربنْنْ کبی التقاء نونین سببلی ثقل لازم کلور . نهی‌ده نون تأکید خفیفه توتاشقانده لا تضربَنْ لا تضربُنْ لا تضربِنْ لا يضربن

لا يضربُن لا اضربَن لا نضربَن ديولور باشقه فعللرده دخی اوشبو قیاسِ اوزره‌در *

فتحه‌كا لحوق ايدن نون خفيفه وقف حالنده تنوين نونی كبی الف كا قلب ايدلور وكاها الف صورتنده يازلور لنسفعاً بالناصية كبی لنسفعن‌ده نون تأكيد الف صورتنده يازلمش‌در نون تأكيده خفيفه نی كاها حذف ايدلنور اضرِب القومَ كبی اصلی اضربنْ‌در ودخی (لا تهينَ الفقيرَ علّكَ انْ تركعَ يوماً والدهرُ قدْ رفعهْ) كبی لاتهين اصل‌ده لا تُهينَنْ اهانه دن نهی مفرد مذكرننك مؤكدی‌در *

نون تأكيد مشدده ادغام اولنان ايكی نون‌دور مفرد وجمع مذكر صيغه‌لرننك مفتوحه تثنيه وجمع مؤنث‌لرده مكسوره‌دور هر قايو صيغه كالاحق اولور امرده اِضْرِبَنَّ اِضْرِبانِّ اِضْرِبُنَّ اِضْرِبِنَّ اضربانِّ اضربنانِّ ديولور تثنيه‌لرده الف ونون مدغم هر ايكيسی ساكن اولسه‌لرده اجتماع ساكنين علی حده‌در يای مخاطبه واو جمع مذكرنی حذف ايدلمش‌دور كلمه‌ده ثقل اولماسون اوچون جمع مؤنث‌ده اوچ نون‌ننك اجتماعندن ثقل كلماسون اوچون الف فاصله آرندرولمش‌دور *

﴿مضاعف﴾ فِرارٌ مفرٌّ مصدرلرندن مشتق اولان صيغه‌لر اوشبو باب‌ننك مضاعف‌لريدور *

(مضاعف‌ده) قاعده عين ولام برابرنده اولان متجانس

* (لا تُهينَ) ده نون تأكيد اعتبار ايدلماسه لأ ناهيه سببلی مجزوم بولوب لا تهنْ بولوب اجتماع ساكنين سببلی يائ محذوف اولوب لا تُهنِ قالور ايدی بس بو اورونده نون تأكيد لحوقنده اصل بولغان نون فتحه‌لی قيلنوب حذف ايدلكان يا قايتمش‌در بيت‌ده علّكَ لعلك كبی لغت‌در مأل بيت فقيرنی خوار كورمه شايدكه سن بر كون ايبولورسنك يعنی فقير بولورسنك زمانه اول فقيرنی كوتاركان يعنی غنی اينكان بولور ٥

حرفلر آراسنده فاصله بولسه ادغام ممتنع بولور مصدر اولان فِرار. مفعول اولان مفرور. آلت اولان مِفرار. کبی فاصله بولماسه مفرد مذکر بولسه ادغام واجب بولور ماضی اولان فَرَّ. مضارع اولان یَفِرُّ تَفِرُّ. فارٌّ مَفَرٌّ اَفَرُّ کبی اما قَطَطَ شَعْرُهُ وشَطَطَ مثالی ساچی بیك بُدْره بولدی دیمك ودخی ضَبَبَتِ البَلَدُ مثالی یعنی بلدهنك ضَبابی = یردن بولغان بُلوطی کوبایدی دیمك شاذدر بونلرغه قیاس اولونماس.
اکر اخیرینه الف تثنیه. واوجمع مذکر. تاء تأنیث ساکنة. یای مخاطبه. لاحق اولسه بونلره لواحق ساکنة دیرلر ادغام دخی واجب بولور کرك فعلده کرك اسمده اولسون.
اسمده اولان تاء تأنیث متحرکه ساکنة حکمنده اولور فَرَّا فَرُّوا فَرَّتْ تَفِرِّین فارَّة اکر نون جمع مؤنث، تاء خطاب، تاء متکلم، نون متکلم، لاحق اولسه بونلره لواحق متحرکه دیرلر ادغام ممتنع اولور فَرَرْنَ فَرَرْتَ فَرَرْتُ فَرَرْنا کبی *فائدة* بعض اوقاتده مضاعفده متجانسننك برسی حذف ایدلور قول شریف فظلتم تفکهون‌ده اصل فظللتم در شعر (مسنا السماء فنلناها وطال بنا* حتی نری احدا یمشی وشهلانا) ده مسنا اصل مسسنادر اسماء مشتقه (فارٌّ) اسم فاعل (مفرور) اسم مفعول (مَفَرٌّ) اسم زمان واسم مکان (مِفرار) اسم آلت (اَفَرُّ) اسم تفضیل افعال مشتقه

(فرَّ) ماضى (يفرُّ) مضارع (لم يفرّ) جحد (لا يفرُّ)
نفى (فرّ) امر بى لام (ليفرّ) امر بالام (لا تفرّ) نهى
(اسم فاعل) فارٌّ فارّان فارّون فارّة فارّتان فارّات وفوارّ
اوزان فاعلٌ فاعلانِ فاعلون فاعلة فاعلتان فاعلات
هر قايوسنده اجتماع ساكنين على حده باردر اول
جائز دور اصل ده فارِرٌ فارِران فاررون فاررة فاررتان
فاررات وفوارِرُدر اولكى رانك حركتينى حذف
ايتمك برله شرط ادغام متحقق اولوب ادغام قلنه‌دور *
(اسم مفعول) مفرور مفروران مفرورون مفرورة مفرورتان
مفرورات او زانى ظاهردور *
(اسم زمان اسم مكان) مَفرٌّ مَفرّان مفارٌّ • مفر مفران
اصل‌ده مفرِرٌ مفرِران اولوب راء اولى‌ننك كسره سنى ما
قبل اولان فاغه ويرلدكدن صونكره ادغام ايدلوب مفر
مفران بولمشدر مفارٌّ اصل‌ده مفارِرُدر راء اولى كسره سنى
تاشلاب ادغام ايدلمشدر *
(اسم آلت) مفرارٌ مفراران‌مفارير در متجانسين اولان ايكى
راء مياننده فاصله اولدقدن ادغام ممتنع اولمشدر *
(اسم تفضيل) أفرّ أفرّان أفرّون فرّى فرّيان فرّيات
مذكرلرده راء اولى فتحه‌لرنى ما قبل‌لرينه ويرلوب ادغام
ايدلمش‌دور مؤنث‌لرده عمل آخردن باشقه توغرى ادغام
واقع اولمشدر *

(ماضی) جمع مؤنث غائبات دن باشقه بش غایب صیغه‌لرنده ادغام برله‌دور معلومنده ومجهولنده بش معلوم فرّ فرّا فرّوا فرّت فرّتا اصلده فَرَرَ فَرَرا النخ بش مجهول فُرّ فُرّا فرّوا فرّت فرّتا اصلده فُرِرَ فُرِرا النخ معلومنده ومجهولنده راء اولی حرکتنی طرح ایدوب ادغام ایدلمشدر قالغان طوقز صیغه ده ادغام فك ایدلمش‌دور معلومده ومجهولده فررْنَ فررتَ فررتما فررتم فررتِ فررتما فررتُنّ فررتُ فررنا ماضی ننك جمع مذکر غایبین صیغه‌سنده ادغام واجب بولساده بعض اَشْعارده ضرورت اوچون فك ادغام ایله کلمشدر

مَهْلاً اَعَاذِلَ قَدْ جَرَّبْتِ مِنْ خُلُقِی* اَنِّی اَجُودُ لِاَقْوامٍ وانْ ضَنِنُوا قاعده‌چه وان ضَنُّوا کرك ایدی*

(مضارع ننك) معلوم ومجهولنده ایکی جمع مؤنث‌ده ادغام مفکوك ، ماعدا. سنده واجب دور صرف معلوم يَفِرُّ يفران يفرون تفر تفران يفررن تفر تفران تفرون تفربن تفران تفررن افر نفر • اوزان يَفْعِلُ يَفْعِلَان النخ مجهول يُفَرُّ يفران يفرون النخ معلوم اصلی يَفْرِرُ يفرِران مجهول اصلی يُفْرَرُ يفرَرَانِ النخ هر قایوده راءاولی کسره‌سی فاغه ویرلوب ادغام ایدلمشدور (جحد) مضارع کا حرف جازمه کرسه جحدده (لم) امرده (ل) نهی‌ده (لا) کبی یایسه باشقه سبب ایله مجزوم اولسه

(مَهْلاً اَمْهِلْ مهلا)* تقدیرنده اعاذل‌ده همزه حرف ندا عاذل اصلده عاذلة مأل بیت ای عاذله مهلت وير یعنی سکوت قیل منم خلقم نی تجربه ایتدنك که من قوملرغه یوماردلق قیلامن آنلر بخل قیلسالرده دیمك‌در

٥

دورت

دورت تثنیه وجمع مذکرلرده ادغام هنوز واجب اولور حروف جازمه فقط نون‌لرنی اسقاط ایدر صحیح‌ده کی کبی لم یفرا لیفروا لا تفرا کبی بش مفردده یعنی اخرینه برنرسه‌ده لاحق اولماغان واحد غائب ،وغائبه، واحد مخاطب، ایکی متکلم صیغه‌لرنده اهل حجاز قاشنده فك ادغام ایدلور لم یفرِرْ لیفرِرْ لا تفرِرْ کبی (ولَا تمنن تستکثِرْ) قول شریفی ودخی (ومَنْ یكُ ذافضل فیَبْخلْ بفضله* علی قومه یستغن عنه ویذمم) شعری اهل حجاز لغتجه کلمشدر ولاتمنن نهی مجزوم دراصلی تمن در ویذمم اصل‌ده یذم من سبب لی مجزوم اولمشدور بنو تمیم قبیله‌سی لغتنده ادغام ایله کلور . اکر عین مضارع ضمه لی اولسه ردّ یردّ کبی جزم وقتنده لام الفعل‌ده اوچ وجه جائز بولور ضمه لم یردُّ ،فتحه لم یردَّ، کسره لم یردِّ . اکر عین مضارع ضمه لی اولماسه ایکی حرکت درست بولور فتحه کسره مکسور العین‌ده لم یفرّ لم یفرِّ مفتوح العین‌ده لم یعضّ لم یعضِّ . امر بی لام دخی مجزوم اولان مضارع‌دن مأخوذ اولدقندن بعینه مضارع مجزوم‌ده اولان اختلاف واحتمال امرده هم جاری دور *

(جحد صرفی) لم یفر لم یفرا لم یفروا لم تفر لم تفرا لم یفررن لم تفر لم تفرا لم تفروا لم تفری لم تفرا لم تفررن لم افر لم نفر . ادغام طریقی معلوم ومجهولنده

(مضارع) ده آخیرینه برعلامت لاحق بولماغان صیغه‌لرنی مفرد دیورلر متکلم مع الغیرده مفرد حکمنه داخل اولور ٥

(من یك) اصل‌ده یکون اولوب من سببلی یکونْ اولدقده اجتماع ساکنین اولوب واو حذف ایدلمش در وصونکره تخفیفا نون‌ده حذف ایدلمش در حاصل معنی هرکم فضیلت ایاسی بولوبده فضلی ایله قومینه فخر وکبر ایتسه اول کمسه‌دن فائده آلونماس واول کمسه مذموم اولور ٥

مضارع کبی‌دور *

(نفی ننك) صیغه جهتندن مضارع دن فرقی یوقدر لایفر لا یفران لا یفرون لا تفر لا تفران الخ *

(امر بی لام) مجزوم اولان مضارع‌ده اهل حجاز ایله بنو تمیم آراسنده اختلاف اولدقندن امر بی لام ننك مفرد مذکرنده دخی اختلاف واردور اهل حجاز لغتنده ادغام ممتنع‌دور بو ماده‌ده افرر رد یرد ماده‌سنده اردد عض یعض ماده سنده اعضض کلور (واعدد من الرحمن فضلاً ونعمةً*علیك اذا ما جاءك للخیر طالب)شعرنده عد یعد ماده‌سندن اعدد فك ادغام ایله کلمشدر بنو تمیم لغتنده ادغام واجب‌دور اکر مضارع مضموم العین اولسه لام الفعل‌ده ضمه فتحه کسره جائز بولور (ذم المنازل بعد منزلة اللوی*والعیش بعد اولئك الایام)شعرنده ذم یذم ماده‌سندن اولان امر ذم ادغام ایله وهم میم‌ده اوچ حرکة ایله روایت قلنمشدور اکر مضارع مضموم العین اولماسه کسره فتحه جائزدور مکسور اولدقده فر فر مفتوح العین اولدقده عض عض کبی • امر بی لام ننك تثنیه وجمع مذکرنده بالاتفاق ادغام واجب جمع مؤنثنده بالاتفاق ادغام ممتنع دور (صرف) فر فرا فروا فری فرا افررن افرر افررا افرروا افرری افررا مضارع‌ده کی کبی ادغام بعدنده افرا افروا افری افرا بولور فاء حرکت لی اولدقندن

(مآل بیت) سنکا مال تلاب کلوچی بولسه آنی الله‌دان نعمت صانا وشکر قیل دیمك‌در ۵

(لوی) منزلندن صونك بارچه منزللرنی وآنده بولغان کونلردن صونکده بولان عیشنی خوارلاغل دیمك‌در ۵

همزهٔ وصلیه حاجت بولماس حذف ایدلنور فرا فروا الخ

(نون تأکید) خفیفه فِرَنْ فِرُنْ فِرِنْ ٠ مشدده فِرَنَّ فِرَانِّ فِرُنَّ فِرِنَّ فِرَانِّ افْرِرْنَانِّ *

(امر بالام) لِيفِرْ حجازيين قاشنده ـ لِيفِر بنو تميم قاشنده ـ ليفرا ليفروا لنفرر يائسه لتِفِرَّ لتفرا لتفررن لافرر لنفرر يائسه لافِرَّ لنفرّ ٠ مجهولی اون دورت صیغه (نهی حاضر) لا تفر لا تفرا لا تفروا لا تفری لا تفرا لا تفررن نهی غائب ومتکلم لایفر لایفرا الخ معلومی ومجهولی جحد کبی‌دور ٠ اوشبو باب مضاعفنده ذکر ایدلکان احکام هر مضاعف‌لرده مجرد ومزیدده بر تورلی‌دور قیاس اولنه

﴿مثال﴾ وَثْبٌ وثُوبٌ وَثَبانٌ مصدرلرندن مشتق اولان صیغه‌لر اوشبو باب‌ننك مثال واوی قسمنه مثال‌دور *

(وَثْبٌ ووثـوب ووثبان) سِيكْرُمَكْ معناسنـه‌در يقـال وَثَبَ وَثْباً اذا طَفَر طُفورا ٥

اسماء مشتقه (واثب) اسم فاعل (موثوب) اسم مفعول (موثب) اسم ظرف (ميثاب) اسم آلت (اوثب) اسم تفضيل ٠ افعال مشتقه (وثب) ماضی (يثب) مضارع (لم يثب) جحد (لايثب) نفی (ثب) امر بی لام (ليثب) امر بالام (لا تثب) نهـی ٠ مثـال لرده اولان اعلال اكثر ٤ م قاعده‌كا بناء اولنور *

١ ﴿ قاعده ﴾ يای ايله كسرهٔ اصليه آراسنده واو واقع اولسه‌واونی‌حذف‌ايدلور ٠ اوشبو بابك وثب يثب ويعدلرده بشنچـی بـابـده ورث يرث‌ده واوننك حذف اولنماقی

اوشبو قاعده اوزره‌در واوتا برله کسره یایسه همزه ونون
برله کسره اراسنده بولغانده حذف اولنماقی یای ماده سنه
ایارتمك اوچوندور بس قاعده‌نی حرف مضارعت برله کسره
آراسنده بولغان واونی حذف ایدلور دیو تعبیر ایتمك‌ده
جائزدور وَضَعَ یَضَعُ وَسِعَ یَسَعُ کبی کسره اولماغان ماده‌لرده
حذف اولنماقی اصلده کسره اولوب فتحه‌گا نقل ایدلد
کندن‌دور کویاکه واو حرف مضارعت برله کسره تقدیربه
آراسنده واقع اولدقندن حذف اولنمشدر *

٢ ﴿ قاعده ﴾ مضارعی مکسور العین اولان مثال واوی
لرننك مصدرلرندن واونی حذف ایدوب عوضنه اخیرینه
تاء کلتورمك جائزدور وثب یثب مصدرنده وِثْبٌ وهم
ثِبَة، یعد مصدرنده وعد عِدَة. وثق یثق مصدرنده وثق ثقة
کبی. بعضلر بو مصدرلرنی اصل فِعْلَةٌ وزننده اولوب
کسره‌سنی عین‌گا نقل بعدنده فانی حذف ایدلکان دیمشلر
ثبة، عده، ثقة، اصللری وِثْبَةٌ وِعْدَةٌ وِثْقَةٌ اولمش اولور *

٣ ﴿ قاعده ﴾ واو ساکن اولوب ما قبلی مکسور اولدقده
واونی کسره جنسندن اولغان یاغه قلب ایدلور میثاب
میقات میزان استیجاب ایجاد کبی اصلده مِوْثاب موقات
مِوْزان اِسْتِوجاب اِوْجاب‌دور   وَجِلَ یَوْجَلُ امرنده ایجل
دخی اصلده اِوْجَلْ اولوب واوی یا ایدلمشدور *

٤ ﴿ قاعده ﴾ مثال یائی‌لرده یاء ساکن اولوب ما قبلی

ضمه لى اولسه يانى ضمه جنسى اولان واوغه قلب ايدلور
يسر ييسر ده مضارع‌ننك مجهولى اولان يُوسَرُ كبى اصل
ييْسَرُ دور ايقاظ ماده‌سندن اسم فاعل موقظ اصل‌ده مُيقظدور
(اسم فاعل) واثب واثبان واثبون الخ *
(اسم‌مفعول) موثوب موثوبان موثوبون الخ *
(اسم آلت) ميثاب‌ميثابان مواثيبُ مفرد تثنيه‌ده واو ياغه
قلب اولنمش‌در *
(اسم ظرف) مَوْثِب موثبان مواثب *
(اسم تفضيل) اوثب‌الخ وُثْبى‌وُثبَيان وُثبيَاتُ *
(ماضى) معلوم وثب وثبا وثبو الخ *
(مجهول) وُثِبَ وُثِبا وثبوالخ *
(مضارع) يَثب‌يثبان الخ اوزانى يعل‌يعلان الخ بارچه‌سنده
فاء الفعل محذوف‌در اصل‌ده يوثب يوثبان الخ قاعدهٔ اولى
مقتضاسنچه واو حذف‌ايدلمش‌در مجهولى يُوْثَبُ يوثبان الخ
اصل اوزره‌در *
(جحد) معلوم لَمْ يَثِبْ لم‌يثبا لم‌يثبوا الخ لم‌يعل لم‌يعلا لم
يعلو الخ *
(مجهولى) لم يُوثَبْ لم يوثبا لم يوثبو الخ على الاصل‌در
(نفى) معلوم لا يَثِبُ لا يثبان الخ مجهول لا يُوثَبُ لا
يوثبان الخ *
(امر بى لام) ثب ثبا ثبوا ثبى ثبا ثبن اوزانى عل علا

علو الخ *

تثب تثبا تثبوا تثبی تثبا تثبن صیغه‌لرندان عبارت اولغان مضارع ننك مجزوم آلتی مخاطب صیغه‌لرندان مأخوذ اولدقلرندان حرف مضارعتنی حذف بعدنده امر صیغه‌لری ذکر ایدلمش روشچه اولورلر اصل‌ده

اوْثِب اوثبا اوثبوا اوثبی اوثبا اوثبن افعل افعلا الخ مضارع کا ایارتوب واو حذف ایدلور اثب اثبا اثبوا الخ فالور ثا متحرك اولدقندان همزهٔ وصلیه مستدرك اولور بس حذف ایدلور ثب ثبا الخ قالور *

نون تأکیدلر الحاقی یوقاریلرغه قیاس ایله ظاهر اولور

(امر بالام) معلومی لِیَثِبْ لیثبا لیثبوا الخ *

(مجهولی) لِتُوثَبْ لتوثبا لتوثبو الخ اون‌دورت صیغه تمام مضارع مجهولی کبی اصل‌لرنچه کلور *

(نهی) معلومی لاتَثِبْ لا تثبا لاتثبوا الخ مجهولی لاتُوثَبْ الخ *

﴿مثال یائی﴾ یسر ومیسرة ماده‌لرندان مشتق اولان صیغه‌لردر اسماءٔ مشتقه (یا سر) اسم فاعل (میسور) اسم مفعول (مَیْسر) اسم ظرف (میسار) اسم آلت (ایسر) اسم تفضیل *

افعال مشتقة (یَسَرَ) ماضی (یَیْسِرُ) مضارع (لم ییسرْ) جحد (لا ییسرُ) نفی (اِیْسرْ) امر بی‌لام (لییسرْ) امر بالام (لا تیسر) نهی‌حاضر هرقایو ماده‌ده تصرفاتی‌ظاهردر مضارع‌ننك مجهولی اصل‌ده یُیْسَرُ اولوب قاعدهٔ رابعه وفقنچه

(یسر) قمار اویوننده بولغان ایت‌نی بولوشمك‌در یقال یسر القومُ الجزورَ ای اقتسموا اعضاءها

(بیع) مبیع صاتمق وصاتوب آلمق معنالرنده در تقول بعتُ الشیءَ اذا شریتُه وبعتُه اذا اشتریتُه بوننك كبی صیغه لر نی اَضدادْدن دیورلر

یاغه تبدیل اولنوب یُوسر كلمشدور *

جحد نفی امر بالام نهی مجهوللری دخی اوشنداقدر *

﴿اجوف﴾ بیع مبیع ماده‌لرندن مشتق اولان صیغه‌لر اجوف یائی اولرلر بو بابدان اجوف واوی ایكنچی بابدان اجوف یائی مسموع اولمغاندر دورتنچی بابدان اجوف واوی ویائی كلور آلتنچی باب‌دن اجوف واوی كلمشدر *

اسماء مشتقه (بائع) اسم‌فاعل (مبیع) اسم‌مفعول (مبیع) اسم ظرف (مِبْیاع) اسم آلت (ابْیَع) اسم تفضیل (افعال مشتقه باع) ماضی (یبیع) مضارع (لم یبع) جحد (لا یبیع) نفی (بع) امر بی لام (لیبع) امر بالام (لا تبع) نهی حاضر اجوفلرده اولان اعلالات غالبا یدی قاعده‌كا مبنی‌در *

١ ﴿ قاعده ﴾ واو یای متحرك اولوب ما قبللری مفتوح اولسه الف‌كا قلب اولنورلر قال باع خاف كبی اصلده قَوَلَ بَیَعَ خَوِفَ‌در بوقاعده فعللركا مُوازن اولان ثلاثی اسملرده دخی جاری‌در باب ناب كبی اصلده بوب نیب در جمعلری ابواب انیاب بولمق قرینه‌سیله ثلاثی مزید رباعی مجرد ومزیدلرننك ناقص‌دن ماضی ومضارعلرننك اخیرلرنده الف بولسه اوشبو قاعده اوزره‌در *

٢ ﴿ قاعده ﴾ ماضی‌ده جمع مؤنث غائبات وآلتی خطاب وایكی متكلم صیغه‌لرنده یا واونی الف‌كا قلب بعدنده التقاء ساكنین علی غیرحده لازم كلدكندن الفنی حذف ایدلور

اجوف یائی ده یاغه علامت اولمق اوچون فاء فعلنی کسره‌لی قیلنور بِعْنَ الخ کبی اصلده بَیَعْنَ یائی الفکا قلب بعدنك باْعْنَ الفنی حذف اینکاچ بَعْنَ محذوف اولان یاغه علامت اولمق اوچون یاغه کسره ویرامز بِعْنَ اولور فِلْنَ وزننده اجوف واوی ده واوغه علامت اولمق اوچون فاء الفعلغه ضمّه ویرامز دُمْنَ الخ کبی اصلده دَوَمْنَ در بعن کبی اعلال ایدلمش در دورتنچی بابده خاف هاب ماده‌لرنده خِفْنَ هِبْنَ اصلده خَوِفْنَ هَیِبْنَ اولوب الف اعلالینی تمام ایتدکده فاء الفعلکه کسره ویرلمش در اصلده مکسور العین بولمقلرینه علامت اوچون *

٣ ❊ قاعده ❊ اجوفننك مضارعلرنده واوغه ضمّه یاغه کسره ثقیل اولدغندان ساکن اولان ماقبللرینه ویرولوب حرف مد اولوب قالورلر یَبِیعُ یَدُومُ کبی ایکی جمع مؤنث ده بو صورتده اجتماع ساکنین علی غیر حده اولدقندن حرف علت دخی حذف ایدلور یبعن یدمن کبی *

٤ ❊ قاعده ❊ ماضی مجهولننك حرف علت کسره‌سنی حرکه‌سنی سلب بعدنده ما قبلنه ویرلور واوی ده واونی یاغه قلب ایدلور بِیعَ دِیمَ خِیفَ هِیبَ کبی اوّلکی بش صیغه‌لرندان ما عداسنده عین الفعللر محذوف اولوب معلوملری ایله مشترك کلورلر *

لغة غیر مشهورة اوزره عین برابرنده اولان حرف علة حرکه‌سنی حذف ایدوب و یائی ده یائی واوغه قلب ایله کلمشدور

بوع دوم کبی إشمام ایله ده کلمشدور یعنی فاء الفعل کسره سنی ضمه یه قریب حالنده یانی دخی واوغه قریب حالنده تلفظ ایتمکله کلمشدور *

٥ ﴿ قاعده ﴾ واو یا اوّلده حرکتلی اولوب صونکره ساکن اولغان حاللرنده ما قبللری فتحه لی اولسه ینه الفکا قلب اولنورلر یبیع یدوم مجهوللرنده یباع یدام کبی اصلده یبیع یدوم حرف علت حرکه سنی ما قبللرینه ویرولدکده ما قبللری مفتوح اولوب بونلر اصلده متحرك اولدقلری اجلدن الفکا قلب ایدلوب یباع یدام اولمشلر خاف یخاف مادّه سنك معلوم ومجهولده اشبو قاعده ایله اعلال اولنمشدور *

٦ ﴿ قاعده ﴾ اسم فاعللرده حرف علت همزه که قلب اولنور بائع دائم کبی • مرماء کبی الف زائد صونکنده حرف علت واقع بولغان اورنلرده دخی همزه کا قلب اولنور

٧ ﴿ قاعده ﴾ اسم مفعوللر مبیع مدوم مخوف کلور اصلده مبیوع مدووم مخووف در یاغه واوغه ضمّه آغیر اولدقندان ما قبللریکا ویرولوب اجتماع ساکنین بولوب احدهمانی حذف لازم کلور امام سبویه قاشنده حروف اصلیه دن اولمغان واو مفعوللنی حذف ایدلوب مبیع مدوم مخوف اولور اوّلده یاغه یا جنسندان اولان کسره ویرولوب مبیع ایدلور بس مبیع مفعل مدوم مفعل وزننده اولور *

امام اخفش عین الفعللنی حذف ایدر اکثر قابل اعلال وحذف اولدقندن مدوم مخوف معول وزنلارنده اولورلر

* (تذکر) ضمیری بیت سابق‌ده اولان ظلیم‌کا راجع‌در یوم الرذاذ واق یغمورلی کون الدجن بلوطننك سمانی قابلاماغی مأل بیت شاعر سرعت سیرده‌توه‌سنی یغمور یاغه‌باشلاغانلاغ یمورطه‌لرین تذکر ایدوب آشغوب قایتقان توه قوشینه تشبیه ایتمش‌در ۵

مبوع‌ده اجوف واوی ایله التباس اولماسون اوچون باغه کسره‌ویروب واونی یاغه قلب ایدر مبیع مفیل وزننك قالور *

(بنوتمیم) اجوف یائی اسم‌مفعولنك اصلنچه تلفظ ایتمشلردر

قال الشاعر (حَتّی تَذَكَّرَ بَيْضَاتٍ وَهَيَّجَهُ * يَوْمُ الرَّذَاذِ عَلَيْهِ الدَّجْنُ مَغْيُومٌ) وشعر آخر (قَدْ كَانَ قَوْمُكَ يَحْسَبُونَكَ سَيِّدًا وَإِخَالُ أَنَّكَ سَيِّدٌ مَعْيُونٌ) اجوف واوی‌ده علی الندرة دخی

(ثَوْبٌ مَصْوُونٌ مِسْكٌ مَدْوُوفٌ) کبی‌لر مسموع اولمشدر *

(اسم فاعل) بائع بائعان بائعون الخ *

(اسم مفعول) مبیع مبیعان الخ مَفْعِل مفعلان عندسیبویه مفیل مفیلان عند الاخفش اعلالاتی یدنچی قاعده‌دن ظاهردر

(اسم‌ظرف) مَبِيعٌ مبیعان مبائع اصل‌ده مَبْيِعٌ مبیعان اولوب یالرننك کسره‌لری ما قبل‌لرینه ویرولوب مبیع مبیعان قالمشلردر مبائع دخی همزه‌ایله اوَلده اولان‌یاسی اسم‌فاعل کبی همزه اولمشدر *

(اسم آلت) مِبياع مبیاعان‌مبائیع‌در یا حالنچه قالمشدر *

(اسم تفضیل) أَبْيَعُ ابیعان ابیعون بُوعَی بوعیان بوعیات اسم آلت اسم تفضیل‌ده واو یا اعلال اولنماسلر یعنی الف‌کا قلب ایدلمسلر بوعی الخ اصل‌ده بُیْعَی الخ اولوب باب‌مثال‌ده ذکر ایدلان قاعده مقتضاسنچه یانی واوغه قلب ایدلمشدور *

(اِخَالُ) خیال دن واحد متکلم‌در همزه سننك کسره فصیح‌در (معیون کوز تیکولمش مأل بیت قومنك سنی الوغ حساب ایله‌لر ایدی من الوغلقنکا کوز تیکان دیو گمان قیلامن دیمك‌در ۵ مصوون محفوظ معناسنه (مدووف) مبلول معناسنه ۵ (اجوف) بولغان اسم آلت مِفْعَل مفعال وزنلرنك مِقْوَلٌ مِخْيَطٌ مِقْوَالٌ مِخْيَاطٌ کبی اعلالسزدر هر وقتده ایکی وزن آراسنده التباس لازم کلدکندن وهم اسم تفضیل اصلنچه‌در اطیب اجود اقوم اخوف کبی اعلال ایدلسه اخاف کبی متکلم ایله، وقف دالننك اقام کبی افعال ماضی سی ایله التباس لازم کلور اوشبو بیان استقراء ایله ثابت وشافیه‌ومراح شهادتلری ایله مؤیَّد در ۵ (ماضی)

(ماضی) باع باعا باعوا باعت باعتا بِعْنَ بعت بعتما بعتم بعت بعتما بعتن بعت بعنا اوزان فعل فعلا فعلوا فعلت فعلتا فِلْنَ فِلتَ فِلْتما فِلْتم فِلتِ فِلْتما فِلْتن فلتُ فلنا اعلال‌لری قاعدهٔ اولی وثانیه‌دن استخراج ایدلکای . ماضی مجهول بِیعَ بیعا بیعوا بیعت بیعتا بِعْنَ بعت بعتما بعتم الخ بعن الخ معلوم ایله مجهول آراسنده مشترك اولوب اصل اعتباری ایله فرق اولنور *

(مضارع) یَبِیعُ یبیعان یبیعون الخ یَبْیِعُ ده یانڭ کسره‌سی ماقبل‌لرینه ویرلمش‌در ایکی جمع مؤنث‌ده اجتماع ساکنین لازم کلدکندن عین الفعل بنون محذوف اولور یَبِعْنَ تبعن مجهولده یُباع یباعان یباعون الخ جمع مؤنث یُبعن تُبعن اولور مضارع اعلالاتی قاعدهٔ ثالثه وخامسه ایله اجرا ایدلکای اوزانی دخی ظاهردر (جحد) لم یَبِعْ لم یَبِیعا لم یبیعوا لم تبع لم تبیعا لم یبعن لم تبع لم تبیعا لم تبیعوا لم تبیعی لم تبیعا لم تبعن لم ابع لم نبع غائب غائبه ایکی متکلم صیغه‌لرنده لم جازمه دخولنده لام الفعل ساکن اولماقله یا وعین آراسنده اجتماع ساکنین اولوب یا حذف ایدلور جمع مؤنث‌لرده لم دخولندان مقدم حذف ایدلمش‌در . مجهولی لم یُبَعْ لم یباعا لم یباعوا لم تبع الخ مونلر دخی درت صیغه‌ده الف وعین ساکن اولدقلرندان الف حذف ایدلور اوزان لم یفل لم یفعلا لم یفعلوا لم تفل الخ

(نفی) مضارع کبی‌در *

(امر بی لام) جحدده کورلکان آلتی مجزوم مضارعدان آلندقدن امرلر بع بیعا بیعوا بیعی بیعا بعن اولور اوزانی فل فِعْلا الخ اصللری اِبْیِعْ ابیعا ابیعوا الخ مفرد مذکر وجمع مؤنثدن باشقه‌ده یا کسره‌سنی ماقبلینه ویروب همزه‌دن استغناء اولرده اعلال تمام اما اول ایکیده حرکت یائی ما قبلینه‌ویردکده یا وعین ساکن اولوب یائی حذف ایدلور صونکره همزه‌نی حذف ایله اعلال تمام اولور *

(امر بالام) لیبع لیبیعا لیبیعوا لتبعْ لتبیعا لیبعن لاَبِعْ لِنَبِعْ مجهولی دخی جحد مقایسه‌سی ایله معلوم اولور • واو شنداق نهی *

﴿ناقص﴾ رَمی ورمایه‌دن مشتق اولان صیغه‌لر بو بابننك ناقصی‌غه مثالدر • ناقص باب اول وثالثدن فقط یائی کلور باب ثانی وسادسدن فقط واوی کلور باب رابعدن واوی وهم یائی کلور باب خامسدن مسموع توکلدر * اسماء مشتقه (رام) اسم فاعل (مرمیّ) اسم مفعول (مَرْمَی) اسم ظرف (مِرْماء) اسم آلت (ارمی) اسم تفضیل * افعال مشتقه (رَمی) ماضی (یرمی) مضارع (لم یرم) جحد (لا یرمی) نفی (اِرْمِ) امر بی لام (لیرم) امر بالام (لاترم) نهی •

ناقصلارده ولفیف وملتویلرده جاری اولان قواعد

۱ ﴿ قاعده ﴾ لام الفعل اولان حرف علت ثلاثیلرده واو اولوب الفکا قلب ایدلسه الف صورتنده یازلور دعا کبی اصل دَعَوَ اکر یائی اولوب الفکا قلب ایدلسه یا صورتنك یازلور رَمی کبی اصلده رَمَیَ در *

(رَمْی) ورمایه آتمق یقال رَمَیْتُ السّهم رمیاً ورمایه اذا القاه واحسان ایتمك یقال رَمی الله لك ای نَصَرَك وزیاده اولمق ایللی دن اوتکان کشی رَمَیْتُ علی الخمسین دیور ایمش وآتمق معناسنه مبالغه اوچون رِمّیّی ده کلمشدر یقال کانت بینهم رِمّیّی ثُمّ صاروا الی حِجّیزَی یعنی اوّل آتشدیلر صونکره طیولدیلر دیمك در ۵

٢ ﴿ قاعده ﴾ برنجی ایکنجی باب ناقص‌لری‌ننك ماضی معلوملرنده مذکر غائب‌ننك مفرد و جمع‌لرنده مؤنث غائبه‌ننك مفرد وتثنیه‌سنده حرف علت الفه قلب اولنور باشقه صیغه‌لری اعلالسز صحتده قالورلر رَمَی رَمَوا رَمَتْ رَمَنَا کبی *

٣ ﴿ قاعده ﴾ دورت حرفلی یا زیاده حرفلی اولان کلمه‌لرننك اخیرنده اولان واو غه یا یسه یاغه ضمّه وکسره ثقیل اولدقلرندن اسقاط ایدلورلر صونکره حرف علت ایله تنوین ایکی ساکن اولدقلرندن حرف علت‌نی حذف ایدلور رامٍ داعٍ مَرْمِیٍّ مرامٍ کبی اصلده رامیٌ داعوٌ مرمیٌ مرامیٌ در *

٤ ﴿ قاعده ﴾ واو برله یای جمع اولوب سابق اولغانی ساکن اولسه واونی یاغه قلب ایدلوب ادغام قیلنور مرمِیّ کبی اصلده مَرْمویٌ در *

(اسم فاعل) رام رامیان رامون رامیة رامیتان رامیات رامٍ اعلالی ذکر ایدلدی رامون اصلده رامیون یاغه ضمّه ثقیل اولدقدن اوّلکی حرکتینی سلب بعدنده ماقبلینه ویرلوب اجتماع ساکنین اولدقده یای حذف ایدلور *

(اسم مفعول) مرمیٌّ مرمیّان مرمیّون مرمیّة مرمیّتان مرمیّات اصلده مرموی مرمویان الخ

قاعدهٔ رابعه اقتضاسنچه واولارنی یاغه قلب ایدلوب مرمیی اولدقده ادغام ایدوب ماقبل یاغه کسره ویرامز یا سلامت تورسون اوچون مرمیّ الخ *

(اسم ظرف) مرمی مرمیان مرام مفعی مفعلان مفاع مرمی مرام قاعدهٔ ثالثه وفقنجه اعلال اولنمشلردر *
(اسم آلت) مرماء مرماءٓن مرامی مفرد تثنیه اصلده مرمای مرمایان در حرف علت الف زائد صونکنده اولدقندان همزه‌یه قلب اولنمشدور اجوفده اوتکان قاعدهٔ سادسه مقتضاسنجه *
(اسم تفضیل) أرمی أرمیان أرمون رمیی رمییان رمییات مذکرننك مفرد وجمعنده یائلر الفکا قلب اولنمشدور جمعده اجتماع ساکنین اولدقندان الف حذف ایدلمشدر *
(ماضی) معلوم رمی رمیا رموا رمت رمتا رمین رمیت رمیتما رمیتم رمیت رمیتما رمیتن رمیت رمینا دورت مادّه‌ده قاعدهٔ ثانیه‌ده بیان ایدلکانجه یانی الفکا قلب ایدوب رمی‌دن ما عداسنده اجتماع ساکنین اولدقندان الف حذف ایدلور رمتا مادّه‌سنده اجتماع ساکنین تقدیری در فعلده اولان تاء تانیث تقدیراً ساکنة اولدقی اوچون* مجهول رمی رمیا رموا رمیت رمیتا رمین الخ مونده فقط رموا مادّه‌سنده رامون کبی اعلال اوقلور باشقه‌ده اعلال یوقدر *
(مضارع) یرمی یرمیان یرمون ترمی ترمیان یرمین ترمی ترمیان ترمون ترمین ترمیان ترمین ارمی نرمی یرمی ترمی ارمی نرمی‌ده اعلال یاننك ضمه‌سنی اسقاط در یرمون ترمون‌ده رامون اعلالی در . تثنیه‌لر وجمع مؤنثلر

(مکرطی) قبیله‌سی رمی مجهولنی مجرد ضمّ اول ایله رمی تلفظ ایدرلر کویا اصلده رمی اولوب میم کسره‌سنی فتحه‌کا تبدیل ویانی الفکا قلب ایتمشلر طی شاعری دیور (سنستوقد النبل بالحضیض ونصاد نفوسا بنت علی الکرم) بنی یبنی ننك واحدهٔ مؤنث غائبه مجهولنده مشهورده بنیت کلور شاعر بنت دیمشدر مأل بیت تاو ایتاکنده اوقلر ایله اوت یاندروب صاحب کرم اولان آدملرنی ضیافتله صید ایدارمز دیمك در

اعلالسز • واحدهٔ مخاطبه اولان ترمين اصلده ترميين تفعلين
باغه كسره ثقيل اولدقدان كسره‌نى اسقاط ايله التقاء ساكنين
اولوب لام الفعل اولان يانى حذف ايدوب ترمين تفعين
وزننده قالور *

مجهول يرمى يرميان يرمون ترمى ترميان يرمين ترمى
ترميان ترمون ترمين ترميان ترمين ارمى نرمى *

يرمى ترمى ارمى نرمى‌ده يالرنى الفكا قلب ايدلور
يرمون ترمون‌ده رموا اعلالى • مخاطبه اولان ترمين اصلده
ترميين اولوب ياء اولى‌نى الفكا قلب بعدنده اجتماع
ساكنين اولورده الفنى حذف ايدلور تفعين وزننده قالور
باشقه‌لرى اعلالسزدر *

(جحد) لم يرم لم يرميا لم يرموا لم ترم لم ترميا
لم يرمين الخ جزم مضارع مبحثنده ذكر ايدلكان قاعده ايله
ومضارعده اولان اعلال ايله تصرف ايدلور ناقص‌ننك
مفردى بعض اشعارده جزم سز كلمشدور (الم يأتيك
والانباء تنمى * بما لاقت لبون بنى زياد) لام الفعل‌نى حذف
ايله الم يأتك اولسه كرك ايدى شاذ اولغان حالده
يا ايله كلمشدر *

(نفى) لا يرمى لا يرميان الخ *

(امر بى لام) ارم ارميا ارموا ارمى ارميا ارمين افع
افعلا افعوا افعى افعلا افعلن ارم اصلده ارمى جزم

(بنون يادنوه‌لرى
بولقغان اش كلمادى
مى سنكا وحال
اينست كه خبرلر
آرتوچى البته
كلكاندر مضموننك در
٥

قاعده‌سنجه اخیر کلمه حرف علت اولدقدن یا حذف ایدلور
ارموا اصلده ارمیوا رامون کبی اعلال اولنور اِرْمِیْ اصلده
اِرْمِيِيْ یاء اولیکا کسره ثقیل اولدقندن کسره‌سنی طرح
بعدنده التقاء ساکنین اولدقده یاء مذکوره‌نی حذف ایدلمشدر *
(نون تأکید) لحوقنده مفردده محذوف اولان حرف علت
عودقیلور جمع مذکر ومخاطبه‌لرده عودقیلماس هرقایو ناقص لرده
وهر مجزوم فعل‌لرده تأکید لحوقنده اوشبو روشلی‌در
خفیفه‌ده اِرْمِیَنْ اِرْمُنْ اِرْمِنْ شدیده‌ده اِرْمِیَنَّ اِرْمِیَانِّ
اِرْمُنَّ اِرْمِنَّ اِرْمِیَانِّ اِرْمِیْنَانِّ *
(امر باللام) لیرم لیرمیا لیرموا لترم الخ مجهولی لِتُرْمَ
لترمیا لِتُرْمَوْا لِتُرْمَیْ الخ جحد قیاسنجه‌در *
(نهی) دخی اوشبو قیاس اوزره‌در معلوم ومجهولنده *
❁لفیف مفروق❁ اوچون روایت‌دن مشتق اولان صیغه‌لر
امثله‌در لفیف مفروق باب اول ورابع‌کا مخصوص‌در *
اسماء مشتقه (راوٍ) اسم فاعل (مرویّ) اسم مفعول (مَرْوَی)
اسم ظرف (مِرْوَاة) اسم آلت (أَرْوَی) اسم تفضیل *
افعال مشتقه (روی) ماضی (یروی) مضارع (لم یرو)
جحد (لا یروی) نفی (اِرْوِ) امر بی لام (لیرو) امر
باللام (لا ترو) نهی حاضر *
اوشبو لفیف ناقص کبیدور هرتصرفده وهر اعلالده رَوَی
اولان ماضی اصلده رَوَیَ اولوب رَمَی کبی لامده اعلال

(رِوَایة) حدیث
یا که شعر نقل ایتمك
تقول رویتُ الحدیثَ
او الشعرَ روایةً
مضارع ده قصیده
محفوظه‌نی نقل آرْوی
کتابدن نقل ده أنشد
دیورلر ٥

قلنمش دور

قیلنمشدور عین الفعلده متحرك اولوب ما قبلی مفتوح اولدقدان الفکا قلب اولنماقنی قاعده تحمل اینسه‌ده اعلال قیلماغانلر زیراکه فقط عین الفعلده قیلسه‌لر رای اولور مضارعده دخی اوشبو روشلی عین الفعلده اعلال ایدلمك کرك برای اولوب لام الفعل اولان (یا) ضمه‌لی اولوب قالور * بوغیر جائزدر عین ولامنك هر ایکاونده اعلال اینسه‌لر عین ولام برابرنده اجتماع اعلالین لازم کلور بوده مهجوردر *

* یخاف وزننك اولمقله بابنك التباس اولور ٥

(لفیف مفروق = ملتوی) اوچون وحی دن مشتق اولان صیغه‌لر مثال اولور لفیف مفروق باب اول ورابع وخامسکا خاص در اسماء مشتقه (واحٍ) اسم فاعل (موحیٌّ) اسم مفعول (موحی) اسم ظرف (میحاء) اسم آلت (اوحی) اسم تفضیل *

افعال مشتقه (وحی) ماضی (یحی) مضارع (لم یح) جحد (لایحی) نفی (حِ) امر بی لام (لیح) امر باللام (لا تح) نهی حاضر *

* (وحی) پاشرون سوز اینمك معناسنه‌در ٥

(اسم فاعل) واح واحیان واحون الخ رامٍ کبی *

(اسم مفعول) موحیٌّ موحیان الخ مرمیٌّ کبی *

(اسم ظرف) موحی موحیان الخ مرمی کبی *

(اسم آلت) میحاء میحاءان مواحیُّ اصلده موحای موحایان واو کسره صونکنده بولماقندان یاغه قلب ایدلور میزان میقات کبی یا الف زائد عقیبنده بولدقندان همزه‌کا ابدال ایدلور بائع کبی *

(اسم تفضیل) اوحی اوحیان اوحون وحیی وحییان وحییات

مذكرننك مفرد وجمعنده فقط اعلال واردر ارمی ارمون کبی*
(ماضی) وحی وحیا وحوا الخ معلوم ومجهولی رمی کبی در *
(مضارع) ده حرف مضارعت ایله کسره آراسنده واو واقع
اولدقدان يثب داکی کبی واونی حذف ایدلمشدر ودخی
لام الفعل حرف علت اولدقدان ضمه‌سنی طرح ایدلمشدر
يرمی ده‌کی کبی • صرف معلوم يحی يحيان يحون تحی
تحيان يحين تحی تحيان تحون تحين تحيان تحين احی
نحی اوزان يَعْلْ يعلان يعون تَعْلْ تعلان يعلن تعل
تعلان تعون تعين تعلان تعان اعْلْ نعْلْ اعلال‌لری
يثب يرمی ماده‌لری‌نننك اعلال‌لرنی ضبط ايله آسان اولور
مجهولی يوحی يُوحيانِ يوحون توحی توحيانِ يُوحين
توحی توحيان توحون توحين توحيان توحين اُوحی
نوحی يرمی يُرميانِ الخ ماده‌لری کبيدور *
(جحد) لم يحِ لم يحيا لم يحوا لم تحِ لم تحيا لم يحين
الخ مجهولی لم يُوحَ لم يوحيا لم يوحوا الخ لم يَرْمِ الخ لم
يُرْمَ الخ قیاسنجه‌در فقط معلومده اسقاط واو فرقی ملاحظه ایدلکای*
(نفی) لا يحی لا يحيان الخ مضارع کبی‌در *
(امر بی لام) حِ حيا حوا حی حيا حين اوزان عِ
علا عُوا عِیْ علا علن اصلده اِوْحِ اِوْحيا اِوْحيوا
اِوْحِيِی اِوْحيا اِوْحِين جزم قاعده‌سنجه حرف علت اولان

آخیر کلمه‌نی مفردمذکرده اسقاط وهرقایوسنده مأخوذعنه اولان مضارع کا انباع ایله واولارنی حذف ایدلور جمع مذکر وواحدهٔ مخاطبه‌ده یاغه آغیر اولان کسره‌نی طرح بعدنده اجتماع ساکنین اولوب لام الفعلنی دخی حذف ایدلور صونکره هرقایوده همزه‌دن استغناء حاصل اولور ح حیا الخ برحرفلی اولان مفردلرکا حالت وقف‌ده برهاء سکته زیاده قیلنور حِهْ وقی یقی‌ده قِهْ ولی یلی‌ده لِهْ دیو وقف ایدلور*

نون تأکید) خفیفه حیَنْ حُنْ حِنْ شدیده حیَنَّ حیانِّ حُنَّ حِنَّ حیانِّ حینانِّ (امر بالام) لِیحِ لیحیا لیحوا لتح لتحیا لیحین لاح لنح . اوزان لیع لیعلا لیعوا لنع لتعلا لیعلن لَاعَ لِنَعِ اعلال‌ده جحد کبی‌در مجهولی دخی شول مقایسه‌ده در

(نهی حاضر) لاتح لاتحیا لاتحوا لاتحی لاتحیا لاتحین لایح لایحیا لایحوا لاتح لاتحیا لایحین لا اح لانح . اوزان لاتع لاتعلا لاتعوا لاتعی لاتعیا لاتعلن لایع لایعلا لایعوا لاتع لاتعلا لایعلن لا اع لانع

مجهولی لاُتوح لاتوحیا لاُنوحوا لاُنوحیْ لاتوحیا لاتوحین لایوح لایوحیا الخ اوزانی لاُنفعَ لانفعلا لانفعوا لانفعی لانفعلا لانفعلن الخ جحد مقایسه سنچه‌در *

﴿باب ثانی﴾ ماضی فتح عین مضارع ضم ایله فَعَلَ یفعُلُ‌در (صحیح) نَصْردن مشتق اولان کلمه‌لر صحیح کامثال‌در اسمأ

*(نصرونصْرة) یاردم ویرمك یقال نصره علی عدوه نَصْراً وکاها یغمور یاغمق معناسنه‌اولور یقال نَصَرَ الغیثُ الأرضَ اذاغاثها یغموریرنی صواردی دیمك اولور ٥

مشتقه (ناصر) اسم فاعل (منصور) اسم مفعول (منصَر) اسم ظرف (منصار) اسم آلت (انصر) اسم تفضيل . افعال مشتقه (نصر) ماضى (ينصُر) مضارع (لم ينصر) جحد (لا ينصُر) نفى (انصُرْ) امر بى لام (لينصرْ) امر باللام (لا تنصرْ) نهى حاضر .

(مضاعف) ردّ مردّدن مشتق اولان صيغه لر كبى اسماً مشتقه (رادّ) اسم فاعل (مردود) اسم مفعول (مَردّ) اسم ظرف (مِرداد) اسم آلت (اردّ) اسم تفضيل افعال مشتقه (ردّ) ماضى (يردُّ) مضارع (لم يردّ) جحد (لا يردُّ) نفى (ردّ) امر بى لام (ليرد) امر باللام (لا ترد) نهى حاضر

اوشبو باب مضاعفنده باب اول مضاعفنده اولان احكام جارى در مضارع مجزومننك مفرد معلوملرى اخيرنده دورت وجه درست بولور ضمه فتحه كسره فك ادغام امر بى لام دخى اوشبو حكمده در اما مجهولده ضمه درست بولماس ادغام صورتلرى بنو تميم لغتى در فك ادغام اهل حجاز لغتى در باب اول ده بيان ايدلدى تذكر ايدله (مثال) ودّ ودّ مودّة مصدرلرندن مشتق اولان كلمات باب ثانى مثالنه امثله در بو بابدن كلان مثال فقط مثال واوى مضاعف در مثال يائى وهم مضاعف اولغان واوى اولغاندر . اسما مشتقه (وادّ) اسم فاعل (مودود) اسم مفعول (مود) اسم ظرف (ميداد) اسم آلت (اودّ) اسم تفضيل . افعال مشتقه (ودّ) ماضى (يودُّ) مضارع (لم يودّ) جحد (لا يود) نفى (ودّ) امر بى لام (ليود) امر باللام (لا تود) نهى حاضر

* (ردّ مردّ) دوندرمك صرف كبى يقال رده عن وجهه اى صرفه وبر نرسه‌ى قبول ايتمى خطاغه نسبت ويرمك ومنزلينه قايتارمق وجواب قايتارمق رده الى منزله ورد اليه جوابا ديورلر ردكبى مصدر اولوب مردودٌ هم كلمشدر آنط ايتمك معناسنه اولان محلوفٌ وبلمك معناسنه اولان معقول كبى ه

* (ودّ ودّ مودّة) محبت معناسنه ه

(اجوف) دَوْمٌ و دَوامٌ دن مشتق اولان کلمات اوشبو باب ننك اجوف قسمينه مثال در اسما مشتقه (دائم) اسم فاعل (مدوم) اسم مفعول (مدام) اسم ظرف (مِدْوام) اسم آلت (أَدْوَم) اسم تفضيل • افعال مشتقه (دام) ماضى (يدوم) مضارع (لم يدم) جحد (لايدوم) نفى (دُم) امر بى لام (ليدم) امر باللام (لاتدم) نهى حاضر باع يبيع ده اولغان قواعد وتصرفات مونده هم اعتبار ايدلكاى مَدُوم اصلده مَدْوومٌ اولوب واو اولى ضمه‌سنى ماقبلنه نقل بعدنده اجتماع ساكنين اوچون امام سيبويه قاشنده واو ثانيه‌نى حذف ايدلوب مَدُومٌ مفعل وزننده امام اخفش قاشنده واو اولى حذف اولنوب مَدُوم مَفُولٌ وزننده قالور اجوف ده اسم آلت واسم تفضيل ده اعلال بوقلغنى خاطردن چقارلماسون (ماضى ده) دُمن الخ معلومده اصلده دَوَمْنَ اولوب واونى الف كا قلب ايله اجتماع ساكنين اولدقده الفنى حذف صونكره محذوف اولان حرف واو اولماقنه علامة اوچون دال غه ضمه ويرلشدر • مجهول دِيمَ اصلده دُوِمَ حركت واونى ضمه‌سنى سلب بعدنده ماقبلينه ويرلوب واونى ياغه قلب ايدلمش در مونده اولغان دُمْنَ الخ اصلده دُوِمْنَ در (جحد) لم يَدُمْ لم يدوما لم يدوموا لم ندم الخ مجهولى لم يُدَمْ لم يُداما لم يداموا لم تدم الخ يدوم كا لم جازمه كروب ميم ساكن لى اولدقده اجتماع ساكنين اولوب واو

* (دَوم ودَوام ودَيمومة) دائم بولمق ٥

(ناقص) اوچون رَعْی رِعایة رعیة مَرْعَی مصدرلر ندن مشتق اولان کلمه‌لردر اسماء مشتقه (راعٍ) اسم فاعل (مرعّی) اسم‌مفعول (مَرْعَی) اسم ظرف (مِرعاء) اسم آلت (ارعی) اسم تفضیل افعال مشتقه (رعی) ماضی (یرعَی) مضارع (لم یرعَ) جحد (لا یرعی) نفی (اِرعَ) امربی‌لام (لیرع) امربالام (لاترع) نهی‌حاضر تصرفات واعلال‌لری ناقص‌لرده اوتکان فواعد اوزره استخراج ایدلور

(باب رابع) ماضی کسر عین مضارع فتحه‌ایله‌فَعِلَ یَفعَلُ‌در (صحیح) حَمِدَ حَمْدْدن مشتق اولان صیغه‌لر بیان‌مشتق‌لر وتصرف‌لر ظاهردر

(مضاعف) عَضّ‌دن مشتق اولان صیغه‌لر کبی اسماء مشتقه (عَاضّ) اسم فاعل (مَعْضُوضٌ) اسم‌مفعول (مَعَضّ) اسم‌ظرف (مِعْضَاضٌ) اسم آلت (اَعَضُّ) اسم تفضیل افعال مشتقه (عَضَّ) ماضی (یَعَضّ) مضارع (لم یَعَضّ) جحد (لایَعَضُّ) نفی (عَضّ) امربی‌لام (لِیَعَضّ) امربالام (لاتعض) نهی‌حاضر تصرف‌لرده باب اول وثانی مضاعف‌لری قیاسنجه‌در

(مثال واوی) ایکی نوع کلمشدر بر نوعنده مضارعده فاء الفعل غیر محذوف‌در وَضْردن مشتق اولان‌صیغه‌لرکبی

(رَعْیٌ مَرْعَـی) اوتلمق واوتلاتمق معنالرینه تقـول رَعَی البعیرُ الکلاء بنفسه نوه پچان آشادی دیمـك رَعَیْتُ الابَلَ نوه‌نی اوتلاتدوم دیمك رِعایة‌کشی‌نی حرمت ایتمك‌در ٥
(عض) تشلمك ٥

اسماء

اسماء مشتقه‌سی (وَضِیرٌ) صفة مشبهه (مَوْضِرٌ) اسم ظرف (مِیضَارٌ) اسم آلت (اَوْضَرُ) اسم تفضیل . غیر متعدی اولدقندن اسم مفعولی اولماس افعال مشتقه (وَضَرَ) ماضی (یوضَرُ) مضارع (لَمْ یوضَرْ) جحد (لایوضَرُ) نفی (اِیضَرْ) امر بی‌لام (لِیوضَرْ) امر بام (لاتوضَرْ) نهی حاضر (امر بی‌لام) اِیضَرْ اصلده اِوْضَرْ باب اوّل مثالنده ذکر ایدلکن قاعده مقتضاسنچه ایضر اولمشدر

(مثال واوی‌ننك) نوع آخری مضارعده واو حرف مضارعت برله کسره تقدیریه اراسنده واقع اولدقندن حذف ایدلمشدر بونلر عین یا که لام برابرنده حرف حلق اولغان ماده‌لردر سَعَةدن مشتق اولان ماده‌لر کبی اسما مشتقه‌سی

(واسع) اسم فاعل (موسوع) اسم مفعول (موسع) اسم ظرف (میساع) اسم آلت (اوسع) اسم تفضیل افعال مشتقه‌سی (وَسِعَ) ماضی (یسَعُ) مضارع (لم یسع) جحد (لایسع) نفی (سَعْ) امر بی‌لام (لیسع) امر بالام (لاتسع) نهی حاضر

(تنبیه) یفعَل ورننده اولانْ حرف حلقلی مضارعلرده واو حذف ایدلمشدر حرف مضارعت ایله کسرهٔ اصلیه اراسنده واقع اولدقندن امایذَرُ اصلده یوْذَرُ اولوب واو حذف ایدلمشدر حرف حلق اولماسه‌ده مُراد فی اولان یدَعُ کا تبعیت ایله

* (وسع وسعة) صیدرمق وطاقت معناسنه ۵

(مثال یائی) مهموز العین اولان یأس ماده سندن مشتق اولان کلمات کبی اسماً مشتقه‌سی

(یَأُوسٌ) صفة مشبهه (میئسٌ) اسم ظرف (مِیئاسٌ) اسم آلت (اَیأَسُ) اسم تفضیل افعال مشتقه‌سی (یَئِسَ) ماضی (ییأس) مضارع (لم ییأسْ) جحد (لاییأسُ) نفی (ایأَسْ) امر بی لام (لییأس) امر باللام (لاتیأس) نهی حاضر

(اجوف واوی) خوف دن مشتق اولان صیغه‌لردر اسماً مشتقه‌سی (خائف) اصل‌ده خاوف اسم فاعل (مخوف) اصل‌ده مخووف اسم مفعول (مخاف) اصل‌ده مَخْوَفٌ اسم ظرف (مخواف) اسم آلت (اخوف) اسم تفضیل افعال مشتقه‌سی (خاف) ماضی (یخاف) مضارع (لم یَخَفْ) جحد (لایخافُ) نفی (خَفْ) امر بی لام (لِیَخَفْ) امر باللام (لاتخف) نهی حاضر

(جحد) لم یَخَفْ لم یخافا لم یخافوا لم تخف لم تخافا لم یخفن الخ مجهولی لم یُخَفْ لم یخافا لم یخافوا الخ

(امر بی لام) خف خافا خافوا خافی خافا خَفْنَ اصل‌ده اِخْوَفْ اخوفا الخ واو حرکتنی ماقبلنه ویرلدکدن صونکره الف‌کا قلب ایدلوب مفردده وجمع مؤنث‌ده اجتماع ساکنین اولورده الف نی حذف ایدلور باشقه‌لرده الف حالنجه قالور صونکره همزه‌دن استغنا ایدلور *

نون تأکید خفیفه خافَنْ خافُنْ خافِن مفرد مذکر جمع مذکر

* (یاس) نومید بولمق ۵

مفرد مؤنث شديده خَافَنَّ خَافَانِّ خَافُنَّ خَافِنَّ خَافَانِّ خَفْنَانِّ

(اجوف يائى) هَيْبَة مَهَابَة ماده لردن مشتق اولان كلمه لر كبى اسمأ مشتقه (هائب) اسم فاعل (مَهيب) اسم مفعول واسم ظرف (مِهْياب) اسم آلت (اهيب) اسم تفضيل افعال مشتقه سى (هاب) ماضى (يهاب) مضارع (لم يهب) جحد (لايهاب) نفى (هب) امر بى لام (ليهب) امر بالام (لاتهب) نهى حاضر

مهيب اسم مفعول اولغانده مهيوب اولوب امام سيبويه قاشنده واو حذف ايدلوب مَفْعل وزننده امام اخفش قاشنده يا حذف ايدلوب مَفيل وزننده قالمشدر مبيع داكى كبى ماضى هاب هابا هابوا هابت هابتا هِبْنَ الخ

خِفْنَ هِبْنَ الخ برروش ايله اصلده خَوِفْنَ هَيِبْنَ اولوب عين الفعل كسره سنى ماقبل لرينه نقل بعدنده التقأ ساكنين اولوب عين الفعل نى حذف ايدلور ياكه اولكى بش صيغه كبى ابتداده الف كا قلب ايدلوب اجتماع ساكنين سببلى الف نى حذف ايدلوب ماضى مكسور العين بولماقنه علامة اوچون فاء الفعل كا كسره ويرلور *

(ناقص واوى) رضا ورضوان دن مشتق اولان كلمات در اسمأ مشتقه سى (راض) اسم فاعل (مرضى) اسم مفعول (مرضى) اسم ظرف (مرضأ) اسم آلت (ارضى) اسم تفضيل

* (رضوان رُضوان مَرضاة) جوهرى ننك فصل واوده ذكر ايتماكنه بنأ ناقص واوى اولماقنى تفتازانى تحقيق ايتمشدر ٥

افعال مشتقه (رَضِیَ) ماضی (یَرْضَی) مضارع (لم یَرْضَ)
جحد (لایرضی) نفی (اِرضَ) امر بی لام (لیرض) امر بالام
(لاتَرْضَ) نهی حاضر رضی اصلده رَضِوَ واو کسره صونکنك
اولوب طرف کلمه بولسه یاغه قلب ایدلمك قاعده سیله یاغه
قلب ایدلمشدر مؤنث وتثنیه وجمعلرده مفرد مذکر کا تبعیت
ایله قلب ایدلمشدر باشقه تصرفلر دخی اوشبو قیاس ایله در
(ناقص یائی) اوچون خَشْیَةدن مشتق اولان صیغه لر مثالدر
اسمأ مشتقه سی (خشیان) صفة مشبهه (مَخشیٌّ) اسم ظرف
(مَخشاء) اسم آلت (اَخشَی) اسم تفضیل • افعال مشتقه سی
(خَشِیَ) ماضی (یَخْشَی) مضارع (لم یَخْشَ) جحد (لایخشی)
نفی (اِخْشَ) امر بی لام (لِیَخْشَ) امر بالام (لاتَخْشَ) نهی حاضر
(ماضی) خَشِیَ خَشِیَا خَشُوْا خَشِیَتْ خَشِیَتَا خَشِیْنَ الخ
اعلال فقط خشواده در خشیوا اولوب یاغه ضمه ثقیل اولدقدن
ماقبلینه ویرلوب اجتماع ساکنین اولوب یاحذف ایدلمشدر
(امر بی لام) اِخْشَ اِخْشَیَا اِخْشَوْا اِخْشَی اِخْشَیَا اِخْشَیْنَ
اِخْشَ اصلده اِخْشَیْ اولوب جزم قاعده سنجه اخیر کلمه
معتل اولدقدن یاحذف ایدلور • اِخْشَوْا اصلده اِخْشَیُوا
اولوب حرکت یانی طرح بعدنده التقأ ساکنین اولوب
یانی ده حذف ایدلمشدر *

اِخْشَيْ اصلده اِخْشَيِيْ اولوب كسره ياغه ثقيل اولدقندن كسره‌نى صونكره ياننك اوزنى اسقاط ايدلوب افْعَيْ وزننده قالمشدر

(لفيف مقرون) قوه‌دن مشتق اولان صيغه‌لر كبيدر * اسمأ مشتقه‌سى (قَوِىٌّ) صفة مشبهه (مَقْوِى) اسم ظرف (مِقْوَاءٌ) اسم آلت (اقوى) اسم تفضيل • افعال مشتقه (قَوِىَ) ماضى (يَقْوَى) مضارع (لم يَقْوَ) جحد (لايقْوَى) نفى (اِقْوَ) امر بى لام (لِيقو) امر بالام (لاتَقْوَ) نهى حاضر

(لَفيف مقرون) اوچون حَياة دن مشتق اولان صيغه‌لر دخى مثال اولور • اسمأ مشتقه‌سى (حَىٌّ) صفة مشبهه (مَحْيَى) اسم ظرف (مِحياءٌ) اسم آلت (اَحْيَى) اسم تفضيل افعال مشتقه‌سى (حَيِىَ) ماضى (يَحْيَى) مضارع (لم يَحْىَ) جحد (لايَحْيَى) نفى (اِحْىَ) امر بى لام (لِيَحْىَ) امر بالام (لاتَحْىَ) نهى حاضر

(ماضى ده) ادغام بر له حَىَّ ده كلمشدر امام جوهرى ادغامنى اكثر ديمشدر

(قوله تعالى) وَيَحْيَى مَنْ حَىَّ عَنْ بَيِّنَةٍ كبى ادغامسز دخى كلمشدر • حَيُوا خَشُوا كبى ادغامسزدر شاعر

وَكُنَّا حَسِبْنَا هُم فَوارِسَ كَهْمَسٍ * حَيُوا بَعْدَ مَاتُوا مِنَ الدَّهْرِ اَعْصُرَا) قولنده ادغامسز اَيتمشدر وبعضلر ادغام برله

(قاعده)* لام برابرنده اولان واو كسره صونكنده واقع اولسه ياكه دورتونجى حرف بولوب ماقبلى مضموم اولماسه ياغه قلب ايدلور قَوِىَ اصلده قَوِوَ اولوب اوشبو قاعده برله اعلال ايدلمشدر يقوى اصلده يقوو اولوب اوشبو قاعده برله يقوى اولوب ياسى الفكا قلب ايدلمشدر ٥

(فوارِس)* جمع فارس كهمس نام قبيله‌در قبيله‌دن بر فرقه‌نى مدح‌در مآل بيت آنلرى كهمس فارسلرى حساب ايتامزكه آنلر اولكاندن صونك نيلك نامل ريله كوب عصرلر ترك قالديلر ٥

حیُونی ده جائز کورمشلر نظیری اولان عَیُّوا کلماك سببندن قال عبید (عَیُّوا بِاَمْرِهِمْ کما * عَیَّتْ بِبَیْضَتِها اَلْحَمامَةُ)

(ملتوی) اوچون وجی دن مشتق اولان صیغ لر مثال در اسمأ مشتقه سی وجٍ صفة مشبهه (موَجًى) اسم ظرف (اوجی) اسم تفضیل ۔ افعال مشتقه سی (وَجِیَ) ماضی (یوْجَی) مضارع (لم یوْجَ) جحد (لایوجی) نفی (اِیجْ) أمر بی لام (لیوج) امر بالام (لاتوج) نهی حاضر *

مضارع لرده فاء الفعل محذوف اولماوی عین الفعل اصل ده مکسور اولمادقندن در

(صفة مشبهه) وَجٍ وَجِیانٍ وَجُونَ وَجْیأ وَجْیوانٍ وُجٌّ

وَجٍ اصل ده وَجِیٌ اولوب یاغه ضمه ثقیل اولدقندن ضمه حذف ایدلوب یا ایله تنوین ساکنین اولوب یانی حذف ایدلمش در جمع مؤنث اولان وُجٌّ اصل ده حُمْرٌ کبی وُجْیٌ اولوب دخی وُجِیٌّ کبی اعلال لنوب وُجٍ قالمشدر

* باب خامس * هر ایکاوی مکسور العین اولان فَعِلَ یَفْعِلُ وزننده در نادر کلکان باب لر جمله سندن در (صحیح) مثالی نعومه دن مشتق اولان صیغه لردر *

اسمأ مشتقه سی (نعیم) صفة مشبهه (مُنْعِمٌ) اسم ظرف (انعم) اسم تفضیل ۔ افعال مشتقه سی (نَعِمَ) ماضی (یَنعِم)

مال* بیت آشلرنده یمورطه باسقان کوکارچین کبی عاجز بولدیلر دیمکدر ۵

مضارع

مضارع (لَم يَنعَمْ) جحد (لَا يَنعِمُ) نفى (اِنعِمْ) امر بى لام (لِيَنعِمْ) امر بالام (لاتنعم) نهى حاضر *

بوماده دورت باب اوزره كلمشدر باب ثانى دن رابع دن واشبو باب خامس دن ودخى تداخل بابين طريقى ايله ماضى كسر عين ومضارع ضم عين ايله نَعِمَ يَنعُمُ كلمشدر *

(امر بى لام) اَنعِمْ اَنعِمَا الخ باب رابع دن بولوينه بناً انعمْ دخى مستعمل در • عرب لرننك جاهليتده كسر وفتح ايله (عِمْ صباحا) ديو تحيه لرنده عِمْ اِنعِمْ دن مخفف در *

وهم اوشبو تخفيف اوزره باشقه تصرف لرده كلور

امرأ القيس

اَلَا عِمْ صَباحًا اَيُّها الطَّلَلُ البالِى * وَهَلْ يَعِمَن مَن كانَ فى العَصْرِ الخالِى*

(مثال) ارث وراثة رِثه دن مشتق اولان صيغه لر كبى اسمأ مشتقه سى (وارث) اسم فاعل (موروث) اسم مفعول (مورث) اسم ظرف (ميراث) اسم آلت (اورث) اسم تفضيل افعال مشتقه سى (ورِث) ماضى (يرِث) مضارع (لم يرثْ) جحد (لايرث) نفى (رِثْ) امر بى لام (ليرث) امر بالام (لاترث) نهى حاضر *

مصدر ده ارثٌ اصل ده وِرثٌ اولوب واو همزه كا قلب ايدلمش در رِثه ده واونى حذف ايدلوب عوضينه تاء صغيره كتورلمش در

*كويا (صباحك خير اولسون اى ايسكوركان اثرلر يعنى آنده بولغان آدم لر اوتكان عصرده اولوب اوتكان آدم خوش صباحلى اولورمى البته اولماس) ديمشدر ۵

(لفیف مفروق) غه وَلْی ولایه‌دن مشتق اولان صیغه‌لر مثال‌در اسماً مشتقه‌سی (وَلیٌّ) صفهٔ‌مشبهه (وَالٍ) اسم‌فاعل (مَوْلیً) اسم مفعول (مَوْلَی) اسم‌ظرف (میلاءٌ) اسم‌آلت (اَولی) اسم تفضیل • افعال مشتقه‌سی (وَلِیَ) ماضی (یَلِی) مضارع (لم‌یل) جحد (لا یلی) نفی (لِ) امربی‌لام (لِیَلِ) امر بالام (لاتَلِ) نهی حاضر • وحی یحی تصرفاتیچه‌در

(باب‌سادس) هرایکاوی ضم عین‌ایله فَعُلَ یَفْعُلُ وزننده‌در (صحیح) شرافه‌دن مشتق اولان کلمات‌کبی‌در اسماً مشتقه‌سی (شریف) صفهٔ‌مشبهه (مَشْرَفٌ) اسم‌ظرف (اشرف) اسم تفصیل • افعال مشتقه سی (شَرُفَ) ماضی (یشرُفُ) مضارع (لم یشرف) جحد (لا یشرف) نفی (اُشْرُفْ) امربی‌لام(لیشرف)امر بالام(لاتشرف)نهی‌حاضر (مضاعف) حب محبه‌دن‌مشتق صیغه‌لرکبی‌در • اسماً مشتقه‌سی (حبیب) صفهٔ‌مشبهه (مَحَبٌّ) اسم‌ظرف(اَحَبُّ) اسم‌تفضیل • افعال‌مشتقه‌سی(حَبَّ)ماضی(یَحُبُّ)مضارع (لم‌یَحُبَّ) جحد (لایَحُبُّ) نفی (حُبَّ)امربی لام (لِیَحُبَّ)امر بالام (لاتَحُبَّ) نهی حاضر (مثال واوی) وَقاحَة وُقوحة وُقُح قحة‌دن مشتق اولان کلمات‌در اسماً مشتقه‌سی (وَقاح) صفه مشبهه (موقح)اسم‌ظرف(اوقح)اسم‌تفضیل • افعال‌مشتقه‌سی (وَقُحَ) ماضی (یَوْقُحُ) مضارع (لم‌یوقح) جحد (لایوقح) | وَقاحة‌وُقوحة‌وُقُح قحة طرنق‌قاتی بولمق ۵

نفی

نفی (اُوْقُحْ) امر بی لام (لیوقح) امر بالام (لانوقح) نهی حاضر

(مثال یائی) یُسْردن مشتق اولان کلمات کبی در

اسماء مشتقه سی (یسیرٌ) صفه مشبهه (مَیْسِرٌ) اسم ظرف (ایسرُ) اسم تفضیل . افعال مشتقه سی (یَسُرَ) ماضی (ییسر) مضارع (لم ییسر) جحد (لاییسر) نفی (اوسر) امر بی لام (لییسر) امر بالام (لانیسر) نهی حاضر

امر بی لام اصلده اِیْسُرْ اولوب یائی ماقبلی مضموم اولدقندن واوغه قلب ایدلمش در

(اجوف) طُولدن مشتق اولان کلمات در اسماء مشتقه سی (طَویل) صفة مشبهه (مطال) اسم ظرف (اطول) اسم تفضیل . افعال مشتقه سی (طال) ماضی (یطول) مضارع (لم یَطُلْ) جحد (لایطول) نفی (طُلْ) امر بی لام (لَیطلْ) امر بالام (لاَتطُلْ) نهی حاضر

(ناقص) رخاوه دن مشتق اولان کلمات کبی در

اسماء مشتقه سی (رَخْوٌ) صفة مشبهه (مرخًى) اسم ظرف (ارخی) اسم تفضیل . افعال مشتقه سی (رَخُوَ) ماضی (یرخو) مضارع (لم یرخُ) جحد (لایرخو) نفی (ارخُ) امر بی لام (لیرخ) امر بالام (لاترخ) نهی حاضر

اسم تفضیل ارخی ارخیان ارخون رخوی رخویان رخویات ارخی اصلده ارخو اولوب واو الفکا قلب ایدلمش در

(خاتمه) مهموز اکثر احکامده صحیح مضاعف معتل کبی

* یُسْر ومَیْسُور ویُسْری آسان بولمق ٥

بولدقندن تصرفاتنی علی حدة ذکر ایدلمادی ولکن اقسام مذکوره‌دن بعض احکامده ممتاز اولور

(چنانچه) مهموزده ایکی همزه بر کلمه‌ده مجتمع اولوب همزهٔ ثانیه ساکنه اولسه أءمن کبیده همزهٔ اولی حرکتی جنسندن اولغان حرفکه قلب ایله آمن دیرلر أؤمن ده واوغه قلب ایله أومن أمل یأمل امرنده أومل . أءمانا ده یاغه قلب ایله ایمانا دیرلر اتی یأتی امرنده ایت دیرلر * اخذ یأخذ . اکل یأکل . سأل یسأل امرلرنده تخفیفاً همزه‌نی حذف ایدوب خذ - کل - سل دیرلر امر یأمر امرنده مر أؤمر سأل‌ده اسأل کلمشدر رأی یرأی ننك مضارعنده همزه فتحه سنی راغه ویروب صونکره همزه‌نی حذف ایدوب یری دیرلر همزه ایله‌ده علی الندرة بعض شعرلارده کلور

الم تر ما لاقیت والدهر اعصر　　ومن یتمل العیش یرأی ویسمع *

شعر آخر　　سراقة البارقی

أری عینی ما لم ترأیاه　　کلانا عالم بالترهات

همزه اول کلمه‌ده بولسه (ا) صورتنده یازلور ایل احد أحد أکل أکل اضرب کبی اکر وسط کلمه‌ده اولوب ساکن اولسه ماقبلی ننك حرکتی جنسندن بولغان حرف علت صورتنده یازلور رأس لؤم ذئب اکر حرکت‌لی اولسه حرکتی جنسندن بولغان حرف صورتنده یازلور یسأل یلؤم یسئم کبی اکر همزه اخیر کلمه اولسه حرکت ما قبلی اعتباریله یازلور قرأ طرؤ فتئ کبی اکر ما

بعض

قبلی ساکن اولسه همزه اوچون صورة خطیه اولماس بلکه محدث اولان (ء) علامتی ایله اکتفا ایدلور خبء دفء برء کبی ۵　کوب عصرلر زمانندن بولفغان نرسه‌نی کورمادنکمی کوب ترکلك ایتکان کشی البته کوره وایشده دیمك در ۵

* (أری) اعلام معناسنه اولان ارائه‌دن متکلم واحددر ترهات بیهوده سوزکا اطلاق قیلنغان تره جمعیدر کوزلرم کا کورمکانلرینی کورساتام ولکن ایکمزده بیهوده سوزلرنی بلامز دیو تحمل کا اشاره ایتمشدر کوزلرینی رفیق منزله‌سنده ایدوب کلانا دیمشدر ۵

بعض اشعارده ماضیده محذوف الهمزه اولمشدور اسمعیل بن بشار

یَاصَاحِ هَلْ رَیْتَ اَوْسَمِعْتَ بِرَاعٍ رَدَّفِی الضَّرْعِ مَاقَرَی فِی الْحِلَابِ

مذکور الهمزه‌دن امر اِرْأَ اولور محذوف‌دن رَه اولور هاءِ وقف ایلان تصرفی رَ رَیَا رَوْ رَیْ رَیَا رَیْنَ فَلَا فَوْفِی فَلَا فَلْنَ اصلده اِرْاَیْ اِرْاَیَا اِرْاَیُو اِرْاَیِی اِرْاَیَا اِرْاَیْنَ مفردنك لام الفعل‌نی اسقاط بعدننده هرقایولارنك همزه‌نی حرکتینی راغه نقل بعدننده حذف ایتساك اِرَ اِرَیَا اِرَیُو اِرَیِی اِرَیَا اِرَیْنَ اولور اِرَیُو اِرَیِی‌ده ضمّه وکسره یاغه ثقیل اولدقلرندان حذف اینکاچ اجتماع ساکنین سببلی هر ایکاونده لام الفعل‌نی حذف ایدلور اِرَوْ اِرَیْ قالور بارچه‌دن امر همزهٔ وصلیه‌سنی لا حاجة الیها بولغانندان اسقاطله رَ رَیَا رَو الخ قالور نون تأکید خفیفه رَیِنْ رَوُنْ رَیِنْ شدیده رَیِنَّ رَیَانِّ رَوُنَّ رَیِنَّ رَیَانِّ رَیْنَانِّ *

(صاحِ) صاحب مرخمیدر (قری) قرده اولان بررأنی یاغه تبدیل ایله حاصل اولمشدر (حلاب) سوت ساوغان ظرف مال بیت ای رفیقم حلاب‌قه ساوغان سوتنی یانکادن جلین‌کا قایتارغان راعی‌نی کوردنك یا ایشتدنکمی بولماس محال‌در دیمك‌در ٥

﴿ المرتبة الثانیة فی الثلاثی المزید فیه ﴾

کلمه‌ده حرف‌ننك زیاده‌سی اوچ نوع بولور کلمهٔ اخری‌غه الحاق اوچون بولور ۰ بونوع‌دن شَمْلَلَ ، حَوْقَلَ ، بَیْطَرَ ، جَهْوَرَ ، قَلْنَسَ ۰ قَلْسَی ، اوّل‌ده لام ، ثانی‌ده واو ، ثالث‌ده یاءِ ، رابع‌ده واو ، خامس‌ده نون ، سادس‌ده یاءِ زیاده

ایدلکان مصدرلارده اتحادی اولغان دَحْرَجَ کا الحاق اوچون • بو انواعنی دحرج بابنده ذکر ایدرمز انشاءُ الله *

ایکنچی نوع زیاده معنی ده زیاده اوچون بو نوع یا مجرد تضعیف حرف ایله اولور نچوك حرف اولسه ده فَرَّحَ کبی • مجردی فَرِحَ رانی تضعیف ایدلکان اول ده لازم ایدی تضعیف بعدنده متعدی اولغان *

یا یسه معدود اولغان اون حرف لاردن آرتدرمق بر له بولور بو حروف کا حروف زیاده دیرلار *

اَلْیَوْمَ تَنْساهُ ، سَأَلْتُمُونِیها ، لَمْ یَأْتِنا سَهْوٌ ، یا اَوْسُ هَلْ نِمْتَ ، هَوِیتُ السِّمانَ کلمه لاری ایله تعبیر ایدلکان حرف لاردر ابو العباس مبرد استادی ابو عثمان مازنی دن حروف زیاده نی سوردقده مازنی ، هَوِیتُ السِّمانَ فَشَیَّبْنَنِی ، وَقَدْ کُنْتُ قِدْماً هَوِیتُ السِّمانَ دیمش • اوشبو مرتبه ثانیه ده زیادهٔ معنی اوچون بولغان مزید فیه لارنی اون ایکی باب ایله ذکر ایدلور مشتقات ده بر حرف زائد اولور بو قسم اوّل ، یا ایکی حرف زائد اولور بو قسم ثانی ، یا اوچ حرف زائد اولور بو قسم ثالث ، اقسام ثلثه نی ترتیب ایله بیان ایدلور *

سیمزلرنی سویدم منی قارتایندیلر ایسکیده ده سیمزلرنی سویر ایدم دیمكدر ۵

القسم الاوّل بر حرف زائد اولغان باب لار

﴿ الباب الاوّل باب الافعال ﴾

بو باب ننك جمیع مشتقاتنده بر همزهٔ قطعیه آرتدرلمش دور

مثلا

مثلا اصلده اسم فاعل = مُأَفْعِلٌ ، اسم مفعول اسم ظرف مشترك اولوب مُأَفْعَلٌ درماضی = أَفْعَلَ ، مضارع = يُأَفْعِلُ ، امر بی لام = أَفْعِلْ ، امر بالام = ليأفعل ، جحد = لم يأفعل ، نفی = لا يأفعل ، نهی = لا تُأَفْعِلْ وزنلرنده اولورلار ولکن مضارع ننك واحد متکلم صیغه سنده أُأَفْعِلُ اولماقله اجتماع همزتین نی ثقیل کوروب حرف زائد اولغان همزه نی حذف ایتوب وآنکا رتبعیة باشقه مضارعلرده حذف ایتکانلار . اسم فاعل اسم مفعوللار دخی صیغه جهتندن مضارعکا تابعدور . بس آنلارده ده همزه حذف ایدلمش دور . اوشبو افعال بابندان اولان صیغه لرننك هر قایوسنده اوشبو قیاس اوزره در . امرلارده کتورلکان همزه قطعیه مفتوحه اوشبو حذف ایدلکان همزه دور . امر استخراجنده مضارع ننك اصل صیغه سنه قاراب اعتبارده جائزدر مثلا تُأَكْرِمُ دن امر آلمق اولساق حرف مضارعت نی حذف واخیر کلمه نی جزم ایتساك أَكْرِمْ صیغه سی حاصل بولور *

﴿ فصـــل فی معنی الباب ﴾

همزه نی زیاده قیلماق تورلی معنالار اوچون بولور تعدیه اوچون بولور یعنی اوّلده لازم بولغان فعل بر مفعولکا متعدی بولوب اورلور . أَذْهَبْتُ زَيْدًا فَذَهَبَ ، أَجْلَسْتُهُ

فَجَلَسَ کبی . ذَهَبَ = باردی . جَلَسَ = اولتوردی . لازم معنالار اذهبت = بباردم . اجلست = اولتورتدم زیدنی . معنالارنك متعدی اولغان بر مفعولکا . اکر اوّلده بر مفعولکا متعدی بولسه همزه سببلی ایکی مفعولکا متعدی بولور . حفر زیدٌ بئْرًا = زید قازودی قیونی . حفر بر مفعولکا اوتمش احفر عمرو زیدًا بئْرًا کبی عمرو زیدکا قازدردی قیونی . یعنی عمرو زیدنی قیو قازوچی قیلغان (ترکیبده) زیدًا بئْرًا هر ایکاوی مفعول بولغانلار . اکر اوّلده ایکی مفعولکا اوتکان بولسه همزه سببلی اوچ مفعولکا اوتار . علمت زیدًا فاضلاً = زیدنی فاضل دیوب بلدم ، زیدًا فاضلاً ایکسیده مفعول لاردور اَعْلَمْتُ عمرًا زیدًا فاضلاً = عمروکا زیدنی فاضل دیو بلدردم ، زیدننك فاضل بولماقنی عمرو بلکان بولادور عمرًا زیدًا فاضلاً اوچ مفعول بولورلار *

۲ وزیادهٔ همزه گاها اوّلده متعدی اولغان فعلنی لازم قیلمق اوچون بولور . کبّه اللّهُ = یوز توبان ایتدی اول منی الله تعالی . فاکبّ = بس یوز توبان اولدی اول من . عرضته = ظاهر قیلدم اول نرسه‌نی . فاعْرَضَ = بس ظاهر بولدی اول نرسه ، قشعت الرّیحُ السّحابَ = یل تارقاتدی بلوتنی ، فاقْشع = بز تارقالدی اول بلوت ، مجردلاری

متعدی مزیدلاری لازم بولغاندور . اوشو اوچ مثالدن
ما عدا مسموع توکلدور *
٣ وزیادة همزه گاها مفعولنی برصفت اوزره تابمقنی بیان
اوچون بولور اصل فعلکا فاعل بولماق صفتی بولور اکر
اصل فعل لازم بولسه . أَسْمَنْتُ زَيْدًا = زیدنی سمین تابدوم .
أَبْخَلْتُهُ = آنی بخیل تابدوم اکر اصل فعل متعدی اولسه
مفعول بولمق صفتی اوزره تابمق اوچون بولور ، أَحْمَدْتُهُ =
آنی محمود تابدوم . وبعض اوقاتده نفس افعلدن مفعول
صفتی اوزره تابمق اوچون کلور . أَفْحَمْتُهُ کبی = آنی مفحم
یعنی اسکات ایدلمش تابدوم دیمك *
عمرو بن معدی کرب ـ مجاشع بن مسعود السلمی دن حاجت
استاب ـ ویردکنده اینکلن (لِلّٰهِ دَرُّكُمْ يَا بَنِي سُلَيْمٍ سَأَلْنَاكُمْ
فَمَا أَبْخَلْنَاكُمْ وَقَاتَلْنَاكُمْ فَمَا أَجْبَنَّاكُمْ وَهَاجَيْنَاكُمْ فَمَا أَفْحَمْنَاكُمْ .
ما ابخلناکم ماوجدناکم بخلاء ـ ما اجبنّاکم ما وجدناکم جبناء
ما افحمناکم ما وجدناکم مفحمین) تفسیرلارندهدور *
٤ کاها زیادةهمزه مفعولنی اصل فعلکا عرض اوچون کلور *
أَبَعْتُ الْفَرَسَ = فرسنی بیع اوچون عرض ایتدوم .
أَقْتَلْتُهُ = آنی مقتول بولمقغه عرض ایتدوم *
٥ وکاها فاعل ننك مشتق منه صاحبی بولوب اورلمکی اوچون کلور

اَلْحَمَ زَيْدٌ = زيد لحملی بولوب اَوْرلدی ، اَطْفَلَتِ الْمَرْأَةُ = خاتون طفللی بولدی *

٦ وفاعلننك اصل فعل وقتنه يتماكنی بيان اوچون بولور اَحْصَدَ الزَّرْعُ = ايگون حصاد اورمق وقتنه يتشدی ، اجزم النخل = خرما كيسماك وقتنه يتشدی *

٧ وفاعلننك مشتق منه بولغان وقتكا كرماك اوچون بولور اصبح الرجل وافجر واشهر = ايرته وقتنه وتانكا وآی غه كردی ديمك *

٨ واصل فعلنی ازاله وسلب اوچون كلور اَعْجَمْتُ الْكِتَابَ = كتابننك عجمه لكنی التباسنی ازاله ايتدوم ، اَشْكَيْتُ زَيْدًا = زيدننك شكايتنی بتوردوم *

٩ وكاها مجرد بولغان فعل معناسنده بولوب محض تحسين لفظ اوچون بولور اَقَلْتُ الْبَيْعَ = بيع نی اقاله قيلدوم يعنی قايتاردوم ، اوشبو معنالار هر قايوسی سماعی دور بو معنالارده مسموع بولمغان صيغه لارنی اول معنالارده استعمال جائز اولماس * قِلْتُ البيع معناسنده در ٥

فصـــــل فی الامثله

سالم اوچون ، اكرم = ماضی ، يكرم = مضارع ، اكرام = كرامة مصدر ، مكرم = اسم فاعل ، مكرم = اسم مفعول اسم ظرف مصدر ميمی آرالارنده مشترك ، لن يكرم = مضارع منصوب ، لم يكرمْ = جحد , لا يكرمُ = نفی ، اكرم = امر

بی لام ، لیکرم = امر بالام ، لا تکرم = نهی حاضر *

مضاعف ، احب = ماضی ، یحب = مضارع ، ادباب = مصدر ، محب = اسم فاعل ، محبّ = مشترك ، لن یحبّ = منصوب ، لم یحبّ = جحد ، لا یحبّ = نفی ، احبّ = امر بی لام ، لیحبّ = امر بالام ، لا تحبّ = نهی حاضر *

هر قایولارنك بأ اولی حرکتنی ماقبلینه ویروب ادغام ایدلمشدر فرّ یفرّ ماده‌سنده ادغام وفك ادغام موضع‌لاری مونده‌ده شول روشلی دور *

قاعده مجرد مضاعفنده‌کی کبی مزید فیه مضاعفنده‌ده کاها متجانس ثانی‌نی ابدال قیلنور املیت کبی اصل‌ده امللت اولوب ادغام ممتنع اولوب تلفظ‌غه ثقیل اولدقندان لام ثانیه‌نی یاغه ابدال قیلنمش‌دور احسیتُ بالخبر دیرلار ، احسستُ دن ابدال ایدلمشدر حرف تضعیف‌نی ابدال ایتمك باشقه باب‌لارده‌ده کلور . تقضّی البازی = تقضّض‌ننك ضاد ثانیه‌سنی ابدال برلان ، تلعیتُ = تلععتُ بدلنده رباعیده ، دهدیتُ = دهدهتُ بدلنده ، صهصیتُ = صهصهتُ بدلنده *

(وکاها احد متجانسین‌نی حذف ایدلور ابو زبیده)

خلا انّ العتاق من المطایا احسن به فهنّ الیه شوس

احسن اصل‌ده احسسن اولوب سین اولی حرکتنی ماقبلینه ویردکدن صونکره بر سین‌نی حذف ایدلمش‌دور *

(عتاق) پاکیزه تیوه معناسنه اولان عتیق جمعیدر شوس کوز اوچی برله قاراوچی معناسنه اولان شوسا جمعیدر (به الیه) ضمیرلری بیت سابقده اولان اسدکا راجع‌در مآل بیت یخشی تیوه‌لر آرسلان‌نی کورکاچ قورقمای آنکار کوز چیتی برله‌کنه قارایلار دیمکدر ٥

درست توتمق

مثال واوی ، اَوْجَبَ ، يُوجِبُ ، اِيجابٌ ، مُوجِبٌ ، مُوجَبٌ .
لَمْ يُوجِبْ ، لا يُوجِبُ ، اَوْجِبْ ، لِيُوجِبْ ، لا تُوجِبْ .
ايجاب اصلده اوجاب واو ساكن ماقبلی مكسور اولدقندان
یاغه قلب ایدلمشدور

مثال یائی ، ایسر ، یوسر ، ایسارًا ، موسرٌ ، موسرٌ .
لَمْ يُوسِرْ ، لا يُوسِرُ ، اَيْسِرْ ، لِيُوسِرْ ، لا تُوسِرْ *
يُوسِرُ اصلده يُيْسِرُ اولوب یاء ساكن ما قبلی مضموم
اولدقندان یاغه قلب ایدلمشدور . باشقه مادّه لارده
اوشبو روشچه‌دور *

اجوف واوی . اقام ، يقيم ، اقامة ، مقيم . مقام ، لم يقم .
لا يقيم ، اقم ، ليقم ، لا تقم *

اقام ، اقاما ، اقاموا ، اقامت ، اقامتا ، اقمن ، اقمت الخ *
اقام اصلده اقوم حركت واونی ماقبلكا ويروب واو اصلده
حركتلی بولماقله الفكا قلب ايدلور يخاف اعلالی كبی *
يقيم اصلده يقوم حركت واونی ما قبلنه ويرلوب واو ساكن
ما قبلی مكسور اولدقندان ياغه قلب ايدلور *
اقامة اصلده اقوام حركت واونی ماقبلنه ويروب واونی الفكا
قلب ايدلكاچ اجتماع ساكنين بولور امام خليل وامام سيبويه
مصدر الفنی حذف ایدوب اخیرنه عوض اوچون تاءُ
كلتوررلر اَفْعَلَةٌ وزننده قالور امام اخفش عين الفعل اولغان

الفنی

الفنی حذف ایثار تاء عوض ایله افالة وزننده اولور لم یقم مضارع حالنده یقیم اولوب جازمه سببیلے لام الفعل ساکن اولغاچ اجتماع ساکنین اولوب عین الفعل محذوف اولور امرلرده نهیلرده اوشبو قیاس اوزره‌دور • اجوف یائی

أَرَابَ ، يُرِيبُ ، إرَابَة ، مُرِيبٌ ، مُرَابٌ ، لم يُرِبْ . لا يُرِيبُ ، أَرِبْ ، لِيُرِبْ ، لَا تُرِبْ *

(فائده) ثلاثی مزیدننك افعال افتعال انفعال استفعال بابلارنده معتل العین صیغه‌لارنده عین اعلال ایدلور ، اقام یقیم ، اکتال یکتال ، انقاد ینقاد ، استقام یستقیم کبی باشقه بابلارده اعلال ایدلمس ﻫ

افعال بابندان اعلال ایدلمکان شاذ اولغان ماده‌لارده واردور ، اخیلت ، اغیلت ، اغیمت ، اطیبت ، اهوشت ، اطولت ، احولت کبی بونلر اعلال برله‌ده اعلالسزده مسموع اولمشلردر

(امرؤ القیس)

فَمِثْلُكِ حُبْلَى قَدْ طَرَقْتُ وَمُرْضِعٍ ... فَأَلْهَيْتُهَا عَنْ ذِي تَمَائِمَ مُحْوِلِ

محول بدلنه امام اصمعی محیل روایت ایتمشدور *

افتعال استفعالدان اعلالسز صیغه‌لار علی الشذوذ مسموعدور

(ناقص) أَهْدَى ، يُهْدِي ، اِهْدَاءً ، مُهْدِي ، مُهْدَى ، لم يُهْدِ ، لا يُهْدِي ، أَهْدِ ، لِيُهْدِ ، لا تُهْدِ * ماضی مجهولی أُهْدِيَ ، أُهْدِيَا ، اهدوا ، الخ * مضارع مجهولی يُهْدَى ، يُهْدَيَان ،

* سنك کبی کوب حامل ومرضع خاتونلرغه یولقوب بر یاشلیك بتیلر تاغولغان بالالرندن غافل ایتدوم دیمك در ۵

يَهْدُونَ، الخ * أهدأ أصلده اهدای‌دور یانی الف زائد
صونکنده اولدقندن همزه‌که قلب ایدلمش * مهدی اصلده
مهدیٌ اولوب یاغه ثقیل اولان ضمه‌نی حذف بعدنده اجتماع
ساکنین سببلی یای حذف ایدلمش‌دور * مهدی، مهدیان،
مهدون، مهدیة، مهدینان، مهدیات * مفعِی، مفعلان،
مفعون الخ * مهدون اصلی مهدیون‌دور یا ضمه‌سنی ماقبلنه
ویروب التقاء ساکنین سببلی یانی حذف ایدلمش‌دور *
امری لام اَهْدِ، اَهْدِیَا، اَهْدُوا، اَهْدِی، اَهْدِیَا، اَهْدِینَ،
اهد اصلده اَهْدِیْ‌دور اخیر کلمه اولان حرف علت‌نی
امر قاعده‌سنجه اسقاط ایدلمش‌دور *
اهدی اصلده اهدیی یانڭ کسره‌سنی اسقاط ایله اجتماع
ساکنین اولغاچ لام الفعل اولغان یاء مذکوره‌نی حذف ایدلمش*
(لفیف مقرون) اَرْوَی، یَرْوِی، اِرْوَاءً، مُرْوِی، مُرْوًی، لم یَرْوِ،
لا یُرْوِی، اَرْوِ، لِیُرْوِ، لا تُرْوِ *
اَحْیَی، یُحْیِی، اِحْیَاءً، مُحْیِ، مُحْیًا، لم یُحْیِ، لا یُحْیِی، اَحْیِ،
لِیُحْیِ، لا تُحْیِ ماده‌لری‌ده لفیف مقرون اوچون امثله‌دور *
(لفیف مفروق) اَوْصَی، یُوصِی، ایصاءً، موصِی، موصًی، لم یوصِ،
لا یُوصِی، اَوْصِ، لِیُوصِ، لا تُوصِ *
اَیْدَی، یُودِی، ایداءً، مودِی، مودًی، لم یودِ، لا یودِی، اَیْدِ،

لِيُود، لاتود ماده‌لاری دخی لفیف مفروق امثله‌سندن‌دور* یودی اصل‌ده ییدی اولوب یاء ساکنه‌ننك ما قبلی مضموم اولدقندن واوغه قلب ایدلمش‌دور * باشقه تصرفلرده دخی اوشبو قیاس ایله‌دور امربی لام‌لر یاسی واوغه‌قلب ایدلمکان مضارع‌لردن مأخوذ اولسه‌لرده آنلرده یاءٔ حالنچه قالمش‌دور سبب قلب اولمادقندن* اوشبو ماده‌لرننك هر قایسی تصرف‌لرینی واعلال‌لرینی اهدی یهدی وفقنچه ومجرده ذکر ایدلکان قواعد مقتضاسنچه متعلم استخراج واجرا اینکای *

الباب الثانی باب التفعیل

بو باب‌ننك جمیع مشتقاتنده تضعیف طریقیله عین برابرنه بر حرف آرتدرلمش‌دور اسم فاعل مُفَعِّلٌ، مشترك اوچون مُفَعَّلٌ، ماضی فَعَّلَ، مضارع یُفَعِّلُ، امر فَعِّلْ. امر بالام لِیُفَعِّلْ، وزنلرنده اولور *

فصل

حرف زائد اولان عین اولی‌می یا که عین ثانیه‌می صرفیون آراسنده اختلاف اولمشدور بعض صرفیین عین اولی زائد دیمشلر ثلاثی فعل‌لارده اصل قاعده عین الفعل حرکتلی اولمق بس حرکتلی اولان عین ثانیه‌نی حرف اصلی، وساکن اولان عین اولی‌نی زائد دیمك اولی‌دور دیمشلر

وبعضلر سبب زیاده تکرار ـ تکرار عین ثانیه ایلان حاصل بس آننك زیاده‌سی اولی دیمشلر *

فصـــل فی معنی الباب

اوشبو باب کاها مجرد تعدیه اوچون کلور فرحت زیدا شادلندردم زیدنی مجردی فَرِحَ‌دور شادلندی معناسنده غیر متعدی ۰ وتکثیر فعل اوچون یعنی اصل فعلنی کوبایتماك اوچون کلور طوّفت کبی کوب طواف قیلدم دیمك وتکثیر فاعل اوچون کلور مَوَّتَتْ الْاِبِلُ کبی کوب توه‌لار اولدی دیمك اوشبو تمویت تکثیر اصل فعل اوچونده کلور

شاعر

فعروةُ ماتَ موتًا مستریحًا * وها اَنَا ذا اُمَوِّتُ کُلَّ یومٍ *

وتکثیر مفعول اوچون کلور غَلَّقْتُ الابواب کبی کوب ایشکلرنی باغلادوم دیمك بر ایشك باغلاسه غلَّقت دیولماس بلکه غَلَقْتُ دیرلار * ودخی مفعولنی اصل فعلکه نسبت اوچون کلور فسقت زیدا زیدنی فسق‌غه نسب ویردم کفّرته آنی کفرکا نسبت ویردوم دیمك *

وسلب اوچون کلور، جَلَّدْتُ الْبَعیرَ کبی = توه‌ننك جلدنی ازاله قیلدم طونادم دیمك ، قَرَّدْتُه توه‌ننك قرادینی قندالہ‌سنی سلب ایندم *

* اوشبو مثال‌ده فاعل بر متکلم واحددور اوزینه تکرارموت‌نی نسبت ویرکان دور عروة اولدی بتدی راحت امامن هرکون قات قات اولمکده من دیمك‌در ۵

فاعل ننك مشتق منه صاحبی اولوب اورلماکی اوچون کلور . ورقت الشجرة آغاج یفراق صاحبی اولدی *

فاعل ننك مشتق منه كا اوخشامقی اوچون کلور . قوّس الرّجلُ اير قوس کبی بولدی بوکر ایدی دیمك *

فاعل ننك مشتق منه اولان لموضع طرفنه یورماکی اوچون کلور . کوّف کوفه کا کندی ، فوّز مفازه کا یوردی دیمك

واصل فعل معناسنه کلور . زیّلتُ الشیٔ کبی زلته معناسنه اول نرسه نی تارتقاندم دیمك

وباشقه معنالر اوچون ده مسموع اولمش دور

فصل فی الامثله

(سالم) صرّح . یصرِّح ، تصریحا ، مصرِّح . مصرَّح . لم یصرِّح ، لایصرِّح . صرِّح ، لیصرِّح . لاتصرِّح

مضاعف جدّد ، یجدّد ، تجدیدا باشقه ماده لاربنی تصریح ماده سنه قیاس ایله استخراج ایدلور

(مثال واوی) وحّد ، یوحّد . توحیدا *

(مثال یائی) یسّر ، ییسّر ، تیسیرا *

(اجوف واوی) صوّب ، یصوّب ، تصویبا *

(اجوف یائی) طیّب ، یطیّب . تطییبا *

(ناقص) ربّی ، یربّی ، تربیة . مربّی . مربّی ، لم یربّ

لايربِ ، ربِ ، ليربِ ، لاتربِ *

ناقص لردن مصدر تفعلة وزننده کلور لفیف لر دخی ناقص کبی در ، لفیف مقرون سوّی ، یسوّی ، تسوِیة ، مسوِی مسوّی ، لم یسوِ ، لا یسوِی ، سوِ ، لیسوِ . لاتسوِ *

ودخی حیّی ، یحییِ ، تحیّة ، محیِ ، محیّا ، لم یحیِ ، لایحیی ، حیِ ، لیحیِ ، لاتحیِ ، مصدر تحیة اصلده تحیِیَة اولوب یاء اولی کسره‌سنی حاغه ویرلوب یائی یاغه ادغام ایدلکان دور *

لفیف مفروق وفّی ، یوفّی ، توفیة ، موفی ، موفّی ، لم یوفِ لایوفی ، وفِ ، لیوفِ ، لاتوفِ *

الباب الثالث فی المفاعلة

بو بابده حرف زائد فاء الفعل صوکنده بولغان الف دور فاعل ماضی ، یفاعل مضارع ، مصدر مفاعلة ، فعالا فیعالا ، اسم فاعل مفاعل ، مشترك مفاعل ، جحد لم یفاعل ، نفی لا یفاعل ، امر بی‌لام فاعل ، امر باللام لیفاعل ، نهی حاضر لاتفاعل وزنلرنده اولور هر امثله‌نی اوشبو اوزانکا تطبیق ایدلکای *

فصــــل فی معنی الباب

مفاعله بابی اکثرده فاعل برله مفعول‌ننك اصل فعلده اشتراکلاری اوچون بولور ظاهرده برسی فاعل آخری

مفعول

مفعول بولوب ضمنا فاعلیده مفعول مفعولیده فاعل بولور ضارب زید عمرا کبی صوغشدی زید عمروکا، فی الحقیقة زید عمرونی عمرو زیدنی صوقغان بولادور بعض اوقاتده فعل مجرد بر طرفدن صادر بولوب مستعمل بولور. قاتله الله کبی الله آنی قتل ایتسونُ دیمك * قتلْ الله طرفندن بولور * عافاك الله ده اوشبو قبیلدن دور * وکاها فعل معناسنده تکثیر اوچون کلور ضاعف الله اجره کبی * ضَعّف معناسنده الله تعالی آننك اجری ننك اضعافنی کوب قیلسون دیمك * وکاها فَعَلَ معناسنده کلور، سَافَرَ کبی سَفَرَ معناسنده سفر ایتدی *

فصل فی الامثله

(سالم) سافرَ ، یسافرُ ، مسافرة ، لم یسافرْ ، لا یسافرُ، سافر، لیسافر. لا تسافر = سافرننك مجهولی سوفر کلور ما قبل اخیرنی کسره لی اوّل کلمه نی ضمه لی ایدوب الف نی

واوغه قلب ایتمك برله * مضاعف حابّ

یحابُّ محابة محابّ لم یحابّ لایحابُّ حابّ لیحابّ لاتحابّ . ماضی وامر بی لام برصورتده دور . ماضی ننك اصلی حابب بأ اولی حرکتنی طرح ایدوب ادغام ایدلمش دور . ماضی ده بش صیغه ده ادغام اولوب اوشبوروشلی تحریج ایدلور . مجهولی حُوبّ اصل ده حُوبِبَ معلوم روشلی ادغام ایدلور . بوباب

مضاعف لرنده اجتماع ساکنین متحقق‌دور لکن هر ماده‌ده
ساکن اول حرف مد ساکن ثانی مدغم‌در جائز بولغان
اجتماع ساکنین‌در مبحثنده ذکر ایدلدی • مضارع‌ده معلوم
ومجهولی برصورتده‌در مفرفك ادغام بولغان ایکی جمع
مؤنث‌لرده آیرلورلر یُحابُّ معلوم بولسه اصلده یحابِبُ •
مجهول بولسه یحابَبُ ماضی روشنچه ادغام ایدلور • اسم
فاعل اسم مفعول اسم ظرف مصدرمیمی دخی برصورتده
اولورلر مُحابٌّ اسم‌فاعل بولسه اصلده محابِب مشترك بولسه
محابَب‌در حابَّ امر بولسه اصلی حابِبْ‌دور • اهل حجاز
مفرد مذکرنی اوشبو روشلی ادغام‌سز استعمال ایدرلر •
جحد امر بالام نهی حاضر مفردلری کبی بتوتمیم بائ ثانیه‌کا
اخف حرکات بولغان فتحه ویروب ادغام ایدوب حابَّ‌دیرلر
یاکه ساکن‌نی تحریك قلغانده اکثرده کسره بیرلمك عادت
بولغاندن کسره برله ادغام ایدوب حابِّ دیورلر عین‌مضارع
مضموم بولغانده عین‌کا ایارتوب ضمه‌برله ادغام ایتمك‌ده
واردر ثلاثی مجردننك باب‌اولنده تفصیلی‌اوتدی جمع مؤنث
مخاطبات‌ده بالاتفاق فك ادغام برله حابِبْنَ دیورلر

(مثال واوی) واظَبَ یُواظِبُ مواظبة مُواظِبٌ مُواظَبٌ لم
یواظِبْ لایُواظِبُ واظِبْ لیُواظب لا تواظب • واظب مجهولی
وُوظِبَ‌در یواظَبُ مجهولی یواظَبُ‌در (مثال یای) یاسر

يُباسِرُ مياسَرَةً مياسِرٌ الخ (اجوف واوى) جاوَبَ يُجاوِبُ مجاوبةً الخ (اجوف يائى)طايب يطايب مطايبة الخ (ناقص) حابَى يحابِى محاباةً محابٍ محابًى لم يحابِ لايحابِى حابِ ليحابِ لاتحابِ حابَى اصلده حابَوَ در واو دورتنجى حرف بولوب اخير كلمه ده بولغان اوچون ياغه قلب ايدلور صونكره يانى الف كه قلب ايدلور . باشقه تصرفلرده ده اوشبو قياس اوزره در (لفيف مقرون) داوَى يداوِى مداواةً مداوٍ مداوًى لم يداوِ لايداوى داوِ ليداوِ لاتداوِ (لفيف مفروق)والى يوالى موالاةً موالٍ موالًى الخ ﴿ القسم الثانى ﴾ ايكى حرف زائد اولغان ثلاثى لر ثلاثى مزيد فيه ننك اون ايكى بابى صاناوده سهل اولمق اوچون قسم ثانى وثالث بابلرنيده قسم اول بابلرينه قوشوب صانايمز

(الباب الرابع باب الافتعال فصل) بوبابده حرف زائدلر همزهء وصليه ايله فادن صونكره اولغان تادر . لكن همزهء زائده وصليه اولدقندن مابعد همزه نى ماقبلنه وصل اينكانده ساقط اولور . اِحْتَسَبَ نى اوّلده بولغان كلمه كا ياكه حرف كه وصل ايدلسه همزه ايتولماس الرجلُ احْتَسِبْنِى واحتسبته كبى . يحتسب ده ده ماضى كبى حرف مضارعت عقيبنده همزهء زائده وار حكمنده در مابعد همزه اولان حانى ما قبلى اولان ياغه وصل قلوب تَلَفُّظْ ايتوبرله لفظده ساقط اولمشدر حائننك حرف

مضارعت کا اتصالی هر وقت بولوب همزه اصلا تلفظ ایدلمکان
اوچون کتابتده‌ده اسقاط ایدلکاندر • ماضی بعض اوقاتده
اَوَّل کلامده بولوب همزه تلفظ ایدلادر شول سببدان کتابتده
اسقاط ایدلادی • اوزنگنه ایتمك ممکن اولوردای بولوب
تورسون اوچون • اسم فاعل اسم مفعول وباشقه مشتقلر
مضارع قیاسنچه‌در

(فصل فی معنی الباب)

افتعال بابی غالبا مطاوعت اوچون بولور (مطاوعت) اطاعت
ایدشماك بواورنده فعل متعدی‌دن مفعولده حاصل بولغان
اثرنی بیان ایتمك مراددر زید برنرسه‌نی جمع قلمق برله
اول نرسه‌جیولسه زید جمع الشیء فاجتمع دیرلر زید مطاوَع
شیء مُطاوِعْ بولور اجتمع صیغه‌سی شیءننك مطاوعْ ایرکانینی
بیان ایدادر • غممته فاغتمّ قایغورتدم آنی بس اول قایغوردی
• فاسی (ولم نر) حروفندن برسی بولغان فعلننك مطاوعی
اکثرده افتعال بابندن کلور انفعال‌دن کلماس وصلته فاتصل
توتاشدردم آنی بس توتاشدی لأمت الجرح فالتأم جراحت‌نی
اونکالدردم بس اونکالدی محوت الباطل فامّحی باطل‌نی بوغالتدم
بس یوغالدی مونده انمحی ده کلمشدر نفیته فانتفی
یوغالتدم آنی بس یوغالدی رمیت به فارتمی آتدم آنی بس
آتلدی

افتعال

افتعال كاها اتّخاذ اوچون كلور . يعني مصدرني اصلندن اخذ اوچون كلور ، اشتويت اللحم = ايتنى شواتوتدم يعني كباب ايتدم ، اختبزت الدقيق = اوننى اكمك ايتدم وكاها تصرف ومبالغه اوچون كلور اكتسب كبى ، اجتهاد ومشقت ايله كسب ايندى ديمك ، وكاها تفاعل معناسنده فعلننك طرفيندان صدورى اوچون كلور. اعتور اجتور كبى تعاور نوبتلاشدى تجاور كورشى بولوشدى اختصم تخاصم مخاصمه قيلشدى ديمك . باشقه معنىلراوچونده وارد اولور

﴿ فصل ﴾

افتعلننك فاسى برابرنده (ص) يا (ض) يا (ط) يا (ظ) توشسه تاءِ افتعلنى (ط) غه قلب ايدلور مذكور دورت حرفكا حروف اطباق ديرلر صلح مادەسى ننك افتعالنده اصطلح يصطلح اصطلاحا الخ ديرلر اصلده اصتلح يصتلح اصتلاحا كاها طأ مهملەنى صاد مهملەكا قلب بعدنده ادغام ايدوب اصّلح ده كلمشدر ضرب مادەسنده اضطرب الخ وكاها طانى ضادغه قلب وصونكره ادغام ايدوب اضّرب كلمشدر طرد مادەسنده اطّرد الخ اطترد اولوب تانى طاغه قلب ايتكاج طاده ادغام ايدلكان ظلم مادەسنده اظطلم الخ ظاءِ معجمەنى طاغه ادغام برله اطّلم الخ ودخى طانى ظاءِ معجمه كا قلب

وادغام ایله اظلم ده کلمشدر

زهیر شعرنده اوچ تورلی روایت کلکان

(هو الجوادُ الذی یُعطیك نائلَهُ * عفواً ویُظْلَمُ احیاناً فیَظْطَلِم) فیظّلم فیَطّلم

ودخی فا برابرنده د یا ذ یا ز واقع بولسه تاء افتعل نی دال غه قلب ایدلور درء مادسنده تانی دال غه قلب صونکره دال نی دال غه ادغام ایدوب ادّرء دیورلر شاعر

تَنْحی علی الشّوكِ جرازاً مِقْضَباً والهَمّ تَنْدریه ادّراءً عجبا

ذکر ماده سنده ادّکر دیورلر اصلده اذتکر تانی دال قلوب اذدکر کلور دال مهمله نی ذال معجمه کا قلب برله اذّکر کلور ذال معجمه نی دال مهمله کا ادغام ایدوب ادّکر کلور وبو غالب در قول شریف وادّکر بعدَ امّة

زجر ماده سنده ازّجر دیورلر اصلده ازتجر تانی دال مهمله که قلب صونکره زاء معجمه که قلب برله ادغام ایدلمشدر کاها دال حالتچه ده وارد اولور قول شریف وقالُوا مجنون وازدجر *

وعلی سبیل الشذود فا برابرنده جیم بولغانده تانی دال غه قلب کلمشدور شاعر

فقلتُ لِصاحبی لا تَحْبِسانی بنزْعِ اُصوله واجدزْ شیحا

* سابقانینی بیروچی اکر ظلم ایدلسه تحمل ایدوچی مالنی مدح در ۵

* (جرازٌ مِقضب) کسکین قلچ موننده تو ه ننك تشی اراده قیلنمشدر هـرم کبکان آچی اولن اوتکـون تشیـنی تیـکانلاك کا یونالته هرم نی بخشی سلکوته دیو قوة اکل برله تو ه نی مدح در ۵

*

(لا* تحبسانی) رفیقنی تعظیما ایکی حکمنده قیلوب خطا بدر شیح یاوشان دیـکان اولان در صاحبی تامیری برله آلوب شغل لنکانی شیح ننك اوزین کیس سنك کفایه ـامیرلـریـنـی ـووروب منی کوتدورمه دیمك در ۵

(ودخی) مثال واوی و یائی لرده حرف علت تاغه قلب ایدلوب
ادغام ایدلور وعد ماده سنده اتعد یسر ماده سنده اتسر دیورلر
اصلده اِوْتَعَد ایتسردر بعض لغاتده ادغام ایتماینجه
ایتعد ایتسر حالنده استعمال واردر شعر
قامَتْ بها تُنْشِدُ کُلَّ المُنْشَد وایْتَصَلَتْ بمثل ضَوْءِ الفَرْقَد
(ودخی) عین برابرنده تا بولسه تأ افتعال نی ادغام جائز
بولور یَقتَتِلُ ده حالنجه قالدرمق وفتحهٔ تانی ماقبلنه ویروب
ادغام ایدوب یَقَتِّلُ وهم ادغام اوچون تأ اولی فتحه سنی
اسقاط بعدنده ساکن اولان قافه کسره ویروب ادغام
ایدوب یِقِتِّلُ دیمك جائزدر عین برابرنده صاد یاکه دال
بولغانده دخی اوچ صورت جائزدور یختصم یهتدی یَخَصِّمُ
یَهَدِّی یَخِصِّمُ یِهِدِّی • عین برابرنده ث د ز س ش
ص ض ط ظ بولغانده دخی اوشبو قیاس اوزره ادغام
جائز اولور ماضی ده بعض لر دخی ادغام نی تجویز ایتمشلر
اقتتل اختصم ده قِتَّلَ خِصَّمَ کسر فأ الفعل ایله واما فتحه
ایله تفعیل ماضی سیله التباس بولدقدان جائز توکلدر
ادغام ذکر همزه ایله فتح فأ و کسر ایله بعضلر قاشنده جائزدر
اَقَتَّلَ اَخَصَّمَ اِقِتَّلَ اِخِصَّمَ کبی مصدر دخی خِصَّاما اِخِصَّاما
کلمشدر باشقه تصرفلر مضارع قیاسنچه در *

* محبوبه بقعهٔ
مذکوره ده انشاءِ شعر
ایدوب تورردی
فرقدین اتصالی کبی
عاشقینه ملاقات
ایتدی مضمونندهدر
٥

﴿ فصل فى الامثله سالم ﴾

اِحتسب يحتسب احتسابا محتسب الخ *

(مضاعف) اِحتج يحتج احتجاجا محتج لم يحتج الخ

محتج اسم فاعل بولسه اصلده محتجِج • مشترك اولسه محتجج

بولور احتج صيغه‌سى امر ايله ماضى آراسنده مشتركدر *

(مثال واوى) اِتضح ، يتضح ، اتضاحا ، متضح ، متضح

لم يتضح ، لايتضح ، اتضح ، ليتضح ، لاتتضح ، اصلده اوتضح

يوتضح ، اوتضاحا (مثال يائى) اِتسر ، يتسر ، اتسارا الخ

اصلده ايتسر ، ييتسر الخ (اجوف واوى) اِقتات ، يقتات

اقتياتا ، مقتات ، لم يقتت ، لايقتات ، اقتت ، ليقتت ، لاتقتت

اقتات اقتاتا ، اقتاتوا ، اقتاتت ، اقتاتنا ، اقتتن ، اقتت

اقتتما ، اقتتم ، اقتتى ، اقتتما ، اقتتن ، اقتت ، اقتتنا

اقتيات اصلده اقتوات مقتات اسم فاعل بولسه اصلده مقتوِت

اسم مفعول بولسه مقتوَت در (اجوف يائى) اِكتال ، يكتال

اكتيالا ، مكتال ، لم يكتل ، الخ (ناقص) اِختفى ، يختفى

اختفاء ، مختفِى ، مختفى ، لم يختف ، لايختفى ، اختف ، ليختف

لاتختف (لفيف مقرون) اِحتوى ، يحتوى ، احتواء ، محتوِى

محتوى ، الخ (لفيف مفروق) اِتقى ، يتقى ، اتقاء ، متقى

متقى ، لم يتق ، لايتقى ، اتق ، ليتق ، لاتتق

اتقى اصلده اوتقى اتعد اتضح كبى واونى تاغه قلب ايدوب

ادغام

ادغام قلنور اتّقَى یای متحرك بولوب ماقبلی مفتوح اولدقدن الفکا قلب ایدلور • یتقی اصلده یوْتَقِیُ واونی تا قلوب ادغام بعدنده یاغه ضمه ثقیل اولدقندن اسقاط ایدلوب یَتَّقِی ایدلمشدر *

الباب الخامس باب الانفعال فصل

اوشبو بابده حرف زائدلر همزهٔ وصلیه ایله نوندر همزه افتعالده‌کی کبی ماضیده ابتدأ کلام بولغانده تلفظ ایدلوب آلدنده بولغان کلمه‌کا یا حرفکا وصل حالنده تلفظ قلنمای مجرد کتابنده قالور ماضیدن باشقه تصرفلرده تلفظده وکتابتده ساقطدر

فصل

انفعال بابی فعلکا مطاوعت اوچون کلور قطعته فانقطع کیسدم آنی بس کسلدی کسرته فانکسر صندردم آنی بس صندی وعلی سبیل الندرة افعلکا مطاوع بولور اسفقت الباب فانسفق ایشوکنی قایتاردم یابدوم بس قایتدی ازعجته فانزعج قوباردم آنی بس قوبدی (ودخی) علاج بولغان یعنی حصولنده اعضانلك دخلی بولغان فعلکه مطاوع بولور • بس علمته فانعلم عدمته فانعدم دیمك جائز بولماس علم عدمننك بر اعضاٴ ظاهره‌کا توقفی بولماغان اوچون

فصل فی الامثله سالم

اِنسَحَبَ، یَنْسَحِبُ، اِنْسِحاباً، مُنسَحِبٌ، مُنسَحَبٌ، لم ینسحِبْ

لاينسحب ، انسحبْ ، لينسحبْ ، لاتنسحبْ

(مضاعف) اِنْقضَّ ، ينقضُّ ، انقضاضا ، منقضٌّ ، لم ينقضّ

لاينقضُّ ، اِنقضّ ، لينقضّ ، لاتنقضّ

(اجوف واوى) اِنْقادَ ، يَنقادُ ، انقيادا ، مُنقادٌ ، لم ينقادْ ، الخ

(اجوف يائى) اِنْقاسَ ، ينقاسُ ، انقياسا ، منقاسٌ ، الخ

(ناقص) اِنْجلى ، يَنْجلى ، اِنْجلاءً ، منجلٍ ، مُنجلى ، لم ينجلِ ، الخ

انجلى ، ينجلى اصلده انجلو ، ينجلودر • واو طرف كلمه‌ده بولوب ماقبلى غيرمضموم بولدقدن ياغه قلب ايدلوب صونكره ماضى‌ده ياى الفكا قلب ايدلور مضارع‌ده يانینك ضمه‌سن طرح ايدلور (لفيف) اِنْزوى ، ينزوى ، انزواءً منزوٍ ، منزوى ، الخ لفيف مفروق اولماغاندور

❁ الباب السادس باب الافعلال فصل ❁

افعلال بابنده حرف زائدلر همزهٔ وصليه ايله برلام‌در تفعيل بابى‌نينك عيننده اولغان اختلاف كبى مونده‌ده بعضلر لام اولى ساكنة بعضلر لام ثانيه زائد ديديلر *

❁ فصل ❁

اوشبو باب مبالغه اوچون بولور ودخى الوان وعيوب‌دان اولور وغير متعدى اولور *

❁ فصل امثله ❁

اِحْمَرَّ ، يحمرُّ ، اِحمرارًا ، محمرٌّ ، لم يحمرّ ، لايحمرُّ ، اِحْمرّ ، ليحمرّ

لاتحمر

لاتَحْمَرَّ، هرقایولرنده لام الفعل برابرنده اولان راءشده‌لی دور

(اجوف واوی) اِسْوَدَّ، یَسْوَدُّ، اسوداداً، مُسْوَدٌّ، لم یَسْوَدَّ

لایسودُّ، اِسْوَدَّ، لِیَسْوَدَّ، لاتَسْوَدَّ،

(اجوف یائی) اِبْیَضَّ، یَبْیَضُّ، ابیضاضا، مُبْیَضٌّ، الخ

ناقص

ارعوی، یرْعَوی، ارعواءً، مرعوٍ، لم یَرْعَوِ، لایَرْعَوی

ارعَوِ، لِیَرْعَوِ، لاتَرْعَوِ. ارعوی، اصلده ارعوو اولوب

واو طرف کلمه‌ده بولدقندن یاغه قلب ایدلوب صونکره

یای الفکا قلب ایدلمشدر *

صرف ارعوی، ارعویا، ارعووا، ارعوت، ارعوتا، الخ

یرعوی اصلده یرعوودر واو یاغه قلب صونکره ضمه‌سی طرح

ایدلمشدر. اصل وزن باب کبی ادغام ایدلکان ارعوّ

یرعوّ دیو اجتماع واوین سببلی ثقل کلمه لازم کلدکندن

خصوصا مضارعده ضمه‌لی واولر بولماقی زیاده ثقلنی موجب

بس ادغامسز افعلل یفعلل وزنلرنده قالور *

الباب السابع باب التفعل فصل

بوبابده حرف زائد تاوبرعیندر اوشبو تفعل بابنده وتفاعل

بابنده وتفعلل بابنده حرف مضارعتی تاء بولغان وقتده

بر تانی حذف جائز بولور (فانت له تصدی) (تنزل

الملائکة) کبی اصلده تتصدی تتنزلدر اوشبو سببدن

مذکور اوچ باب‌ننک امرلری تالی وتاسز ایکی‌روشلی کلور تفصح فَصَّحْ کبی • باب‌ننک اوزان مشتقاتی ماضی (تفعل) مضارع (یتفعل) اسم فاعل (متفعل) اسم‌مفعول (متفعل) جحد (لم یتفعل) نفی (لایتفعل) امربی‌لام (تفعل) یاکه (فعل) امربالام (لیتفعل) نهی (لاتتفعل)

فصل

فی معنی الباب اوشبو باب تعدیه اوچون بولغان فَعَّلَ‌کا مطاوعت اوچون کلور کسرته فتکسر علمته فتعلم کبی ودخی نسبت اوچون بولغان فعل‌که مطاوعت اوچون‌بولور قیسته فتقیس قیس ،قبیله‌سنه نسبت ویردم آنی‌بس قیسلندی یعنی قیس‌کا نسبت‌لندی نزرته فتنزر نزارلادم یعنی نزار قبیله‌سنه نسبت‌لادم آنی‌بس نزارلندی ودخی‌تکلف‌اوچون کلور تشجع کبی باطرلاندی دیمك ودخی فاعل‌ننك اصل فعل‌نی اتخاذی اوچون کلورتوسد بالتراب کبی توفراق‌نی وساده یاصدق توندی ودخی اصل فعل‌دن برجانب‌ده بولمق اوچون بولور تَهَجَّدَ کبی‌هجوددن تون‌یوقوسندان برجانب بولدی • ودخی اصل فعل ننك برم برم حاصل بولماقنه دلالت اوچون بولور تجرع الماءَ صونی جرعه جرعه بولم بولم اچدی تفهم برم برم فهملدی

ودخی استفعل معناسنك اعتقاد اوچون کلور تکبرتعظم کبی

الوغ صايدى اوزنى الوغ اعتقاد ايتدى ديمك

وكاها فعّل معناسنده كلور تخلّص كبى خلص معناسنده

تَخَلَّصَنى من غفلة الغىّ منعما * وكنت زمانا فى ضمان اساره

﴿ فصل فى الامثله سالم ﴾

تَفَصَّحَ يَتَفَصَّحُ تفصحا مُتَفَصِّحٌ مُتَفَصَّحٌ لم يَتَفَصَّحْ لايَتَفَصَّحُ تَفَصَّحْ لِيَتَفَصَّحْ لاتَتَفَصَّحْ

مضاعف تَجَدَّدَ يَتَجَدَّدُ تجددا متجدِّد مُتَجَدَّدٌ الخ

مثال واوى تَوَرَّدَ يَتَوَرَّدُ توردا مُتَوَرِّدٌ الخ

مثال ياءى تَيَسَّرَ يَتَيَسَّرُ تيسرا مُتَيَسِّرٌ الخ

اجوف واوى تَصَوَّرَ يَتَصَوَّرُ تصورا مُتَصَوِّرٌ الخ

اجوف يائى تَحَيَّرَ يَتَحَيَّرُ تحيرا مُتَحَيِّرٌ الخ

ناقص تَقَضَّى يَتَقَضَّى تقضيا مُتَقَضٍّ الخ

تَقَضِّى اصلده تَقَضُّىٌ در ما قبل ياغه كسره ويرلوب يانك

ضمه‌سنى اسقاط بعدنده اجتماع ساكنين بولوب يانى حذف

ايدلور تَقَضٍّ قالور فتحه‌لى وقتنده ياثابت اولور تَقَضِّيًا

ديولور

(لفيف مقرون) تَرَوَّى يَتَرَوَّى ترويا مُتَرَوٍّ الخ

(ودخى) تَزَيَّى يَتَزَيَّى تَزَيِّيًا مُتَزَيٍّ الخ

(لفيف مفروق) تَوَفَّى يَتَوَفَّى توفيا مُتَوَفٍّ الخ

الباب الثامن ، باب التفاعل ، فصل

بو باب ده حرف زائد تا والف در اوزان مشتقاتی ماضی (تَفَاعَلَ) مضارع (يَتَفَاعَلُ) اسم فاعل (متفاعِلٌ) اسم مفعول (متفاعَلٌ) جحد (لم يتفاعل) نفی (لايتفاعل) امر بی‌لام (تَفَاعَلْ) یاکه (فَاعَلْ) امر بالام (ليتفاعل) نهی حاضر) لاتتفاعل) یاکه (لاتفاعل)

فصل

اوشبو تفاعل بابی فعل ننك ایکی یاکوب‌کشی اراسنده اشتراکی اوچون بولور کوب کشی‌لار هر قایوسی صریحا فاعل بولورلر فَاعَلَ وقتنده بر مفعول‌کا اوتکان بولسه تفاعل وزننده بولغاچ اصلا اوتماس ضارب زيدٌ عمراً صورتنده تضارب زيدٌ وعمرٌو دیولور اکر فاعل ایکی مفعول‌کا اوتکان بولسه تفاعل بولغاچ برمفعول‌کا اوتار

نازعت زيدا الحديث‌ده تنازعنا الحديث دیولور

وکاهافاعل‌کا مطاوع بولور باعدت زيدًا فتباعد کبی = یراق بولدم زیددن . بس یراق بولدی زید دیمك‌در *

وکاها اوزنده بولماغان نرسه‌نی تکلف برله اظهار ایتمك اوچون بولور آوروبولماغان کشی آورو صورتنی کورساتسه تمارض دیرلر = بلکان آدم بلمامش‌کاصالونسه تجاهل دیرلر امانفعل‌ده بولغان تکلف بولماغاننی بولدرمق اوچون‌در مونده مجرد بار کورسانمك اوچوندر

فصل

افتعال‌ده ذکر ایدلکان ادغام حرفلری‌نینك برسی تفاعل‌نینك فاسی برابرنده واقع اولسه تاء تفاعل‌نی ساکن ایدوب حروف مذکوره‌کا ادغام قلمق جائز بولور ماضی‌ده ابتداء اوچون همزهٔ مکسورهٔ وصلیه کلتوررلر

تدارك‌ده ادّارَكَ یتدارك‌ده یدّارَكُ تدارُكاً ده اِدّارُكاً دیولور تثاقل یتثاقل‌ده اثاقل یثاقل دیوررلر = تفعل بابنده دخی اوشبو حکم جاریدر

تدثر یتدثرده اِدّثّر یدّثّر مدّثِر مدّثّر الخ دیوررلر

فصل فی الامثله سالم

تدارك یتدارَكُ تدارکا مُتدارِكٌ الخ

(مضاعف) تَصامّ یتصامّ تصاماً متصامّ الخ

(مثال واوی) توارث یتوارثُ توارُثا مُتوارِثٌ الخ

(مثال یائی) تیاسر یتیاسرُ تیاسُرا مُتیاسِرٌ الخ

(اجوف واوی) تجاوب یتجاوبُ تجاوبا مُتجاوِبٌ الخ

(اجوف یائی) تزاید یتزایدُ تزایُدا متزایدٌ متزایدٌ الخ

(ناقص واوی) تصابی یتصابی تصابیا مُتصابی الخ

بو تصرفلر اصل‌واوی اولوب طرف کلمه‌ده اولدقندان‌واونی یاغه قلب ایدوب هریانی ماضی مضارعلرده الفکا قلب ایدلمش در مجزوملرده دخی جزم قاعده‌سنچه عمل ایدلمش در

---

*(اَفتعال) ده عین برابرنده تاء ثاء خاء د ز س ش ص ض ط ظ بولسه تاء افتعال‌نی حروف مذکوره‌کا ادغام جائز اولور دیو ذکر ایدلمش ایدی منه ۵

(لفیف مقرون) تَداوَى ، يَتَداوَى، تداويا، مُتَداوِى، الخ

(لفیف مفروق) تَوارَى، يَتَوارَى، تواريا، مُتَوارِى الخ

(القسم الثالث) اوچ حرف آرتدرلغان قسم‌در

الباب التاسع ، باب الافعيلال ، فصل

بو بابده حرف زائدلر همزهٔ وصلیهٔ مکسوره عین‌دن صونکره اولغان الف وبر لام *

(اوزان مشتقات) ماضی (اِفْعالَّ) مضارع (يَفعالُّ)اسم فاعل (مُفعالٌّ)جحد (لم يفعالَّ) نفی (لا يفعالُّ) امر بی‌لام (اِفعالَّ) امر بالام (ليفعال) نهی حاضر (لاتفعال) هر قایولرنده اصل‌ده ایکی لام اولوب ادغام اولنمشدر *

فصل

بو باب دخی افعلال بابی کبی، الوان وعیوب‌کا خاص در معناسی مبالغه‌در افعلال بابندن مبالغه‌نی افاده‌ده اقوی‌در

فصل فی الامثله سالم احمارَّ، يحمارُّ، اِحْميرارا، مُحمارًّا لخ

(اجوف واوی) اِسْوادَّ، يَسْوادُّ، اسویداد، الخ

(اجوف یأی) اِبْياضَّ، يَبْياضُّ، اِبيضاضا، اصل‌ده ابییْضاضا، دریاینك کسره سنی اسقاط بعدنده التقاء ساکنین سببی اوزنی‌ده حذف ایدلمش‌در *

الباب العاشر ، باب الاستفعال، فصل

بو باب‌ده حرف زائد همزه وصلیه، سین(تا)در اکر عین

برابرنده

برابرنده طأ واقع بولسه استفعال تاسنی حذف جائز بولور استطاع ده اسطاع کبی یستطیع ده یسطیع کبی *

(اوزان مشتقات) ماضی (استفعل) مضارع (یستفعل) اسم فاعل (مستفعل‌در) باشقه‌لار دخی اوشبو قیاس اوزره در

فصـــل

استفعال صیغه‌سی طلب فعل اوچون‌بولور طلب‌ممکن بولسه طلب ظاهرنچه بولور استکتبتُ زیدًا زیددن کتابت استادم آنی کاتب قلدم دیمك، طلب ممکن بولماسه تقدیری بولور استخرجت الوتد من الحائط کبی ، قداق ننك دیواردن چقماقنی استادم چقارمق اوچون اجتهاد ایتماك سورامق حکمنده در *

ودخی فاعل‌ننك اصل فعل کاتَحَوُّلی اوچون بولور استحجر الطینُ کبی بالچق حجر = تاش بولوب اورلدی . وبرشی ئنی برصفة اوزره تابمق یاکه صفة اوزره اعتقادایتمك‌اوچون بولور استعظَمتُهُ کبی الوغ تابدوم آنی استَکرَمتُهُ کریم تابدم کریم اعتقاد ایتدم آنی دیمك وکاها فعل معناسنده کلور اِستَقَرَّ کبی قَرَّ معناسنده *

فصل فی الامثله سالم

اِستَنْسَخَ ، یَستَنْسِخُ ، استنسا خا مُستَنْسِخٌ ، الخ

(مضاعف) اِستَحَبَّ، یَستَحِبُّ، استحبابا، مُستَحِبٌّ، مُستَحَبّ الخ

(مثال واوی) اِسْتَوْجَبَ . يَسْتَوْجِبُ استيجابا ، مُسْتَوْجِبٌ مستوجَبٌ الخ

(مثال یائی) اِسْتَيْسَرَ. يَسْتَيْسِرُ، استيسارا، مُسْتَيْسِرٌ، الخ

(اجوف واوی) اِسْتَجابَ. يَسْتَجِيبُ، استجابة. مُسْتَجِيبٌ، آه

استجابة اصلده استجوابٌ در اقامة اعلالی کبی اعلال ایدلور

(اجوف یائی) اِسْتَباعَ . يَسْتَبِيعُ، استباعة . مُسْتَبِيعٌ، آه

(ناقص یائی) اِسْتَهْدَى . يَسْتَهْدِى . استهدا مُسْتَهْدِى آه

(لفيف مقرون) اِسْتَهْوَى، يَسْتَهْوِى. استهواً، مُسْتَهْوِى آه

(ودخی) اِسْتَحْيَى ،يَسْتَحْيِى ،استحياءً ،مستحيِى . مستحيا لم يَسْتَحْيِ آه استحياء مشتقاتینی اهل حجاز ایکی یا ایله استعمال ایدرلر بنوتمیم یا اولی‌نی حذف ایدوب فقط بر یا ایله تلفظ ایدرلر اهل حجازچه صرف ماضی استحیی اِسْتَحْيِيَا استَحْيَوْا استحییت استحییتا استحیین استحییت آه مضارع یستحیی یستحییان یستحیون آه قران اوشبوننك وفقنچه کلمشدر قول شریف (اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيِى اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا) بنو تمیم لغتنچه صرف ماضی اسْتَحَى استحيا استحوا اسْتَحْتُ استحتا اسْتَحِنْ آه مضارع دخی شول مقایسه ایله‌در *

(لفيف مفروق) استوفى يستوفى استيفاءً مُسْتَوْفِى آه

﴿ الباب الحادی عشر باب الافعوعال ، فصـــــل ﴾

بو باب ده حرف زائد همزه وبر عین واودر معناسی مبالغه اوچون‌در

فصل فی الامثله

(اوزان مشتقاتی) ماضی (افعوعَل) مضارع (یفعوعِلُ) اسم فاعل (مفعوعِل) اسم مفعول (مفعوعَل) جحد (لم یفعوعل) نفی (لا یفعوعل) امر بی لام (افعوعِلْ) امربالام(لیفعوعل) نهی حاضر (لا تفعوعل)

فصل فی الامثله سالم

احدودب یحدودب احدیدابا محدودِب لم یحدودب آه (ناقص واوی) اعروری ، یعرورِی ، اعریراً، معروری لم یعرور آه تصرفلر همه‌سی اصلده واوی اولوب یاءه قلب ایدلمش در *

الباب الثانی عشر ، باب الافعِوّال ، فصل

بو بابده حرف زائد همزه وادغاملی اولان ایکی واودر وضع‌سی مبالغه اوچون‌در *

(اوزان مشتقاتی) ماضی (افعَوَّل) مضارع (یفعول) اسم فاعل (مفعوِّلٌ) جحد (لم یفعول) نفی (لا یفعول) امر بی لام (افعول) امر بالام (لیفعول) نهی حاضر (لاتفعول)

(مثالی) اِجْلَوَّذَ یَجْلَوِّذُ اجلِوّاذاً مُجْلَوِّذٌ لم یَجْلَوِّذْ لا یَجْلَوِّذُ اِجْلَوِّذْ لیجلوِّذ لاتجلَوِّذْ *

(المرتبة الثالثة فی الرباعی المجرد) رباعی مجردفعللبابی در

مشتقات

ماضى (فَعْلَلَ) مضارع (يُفَعْلِلُ) مصدر (فَعْلَلَةً فِعْلَالاً) اسم فاعل (مُفَعْلِلٌ) اسم مفعول (مُفَعْلَلٌ) جحد (لَمْ يُفَعْلِلْ) نفى (لا يُفَعْلِلُ) امر بى لام (فَعْلِلْ) امر بالام (لِيُفَعْلِلْ) نهى (لا تُفَعْلِلْ) * (امثله سالم)

دَحْرَجَ ، يُدَحْرِجُ ، دَحْرَجَةً ، وَدِحْرَاجًا ، مُدَحْرِجٌ ، مُدَحْرَجٌ لَمْ يُدَحْرِجْ ، لا يُدَحْرِجُ، دَحْرِجْ ، لِيُدَحْرِجْ، لا تُدَحْرِجْ، (مضاعف) صرصر ، يصرصر ، صرصرة، وصرصارا، مصرصِر، مصرصَرٌ، لم يصرصرْ، لا يصرصرُ، صرصِرْ، ليصرصر، لاتصرصرْ (مثال) وسوس ، يوسوس ، وسوسة ، وسواسا ، موسوِس موسوَس ، لم يوسوس ، لا يوسوس ، وسوس ، ليوسوس لاتوسوس، بوماده مضاعف ولفيف مفروق‌لرغه‌ده مثال بولور (اجوف واوى) جورب ، يجورب جوربة ، جيرابا مجورب مجورب ، لم يجورب آه

(اجوف يائى) شيطن، يشيطن، شيطنة ، مشيطن، مشيطن آه

(ناقص‌واوى) قلسى يقلسى قلساة مُقْلْسِى مقلسىً لم‌يقلْسِ آه

(لفيف‌مقرون)ضوضى‌يضوضى، ضوضاة، مضوضى، مضوضى آه

(تنبيه) سهولت ضبطاوچون حقيقةً فعلل وزننك بولماغان صيغه‌لرنى اوشبو فعلل بابنك ذكر ايدلدى فى الحقيقة

جورب شیطن قلسی صیغه‌لری دحرجننك ملحقاتندندر *

علماءِ صرف آلتی نوع وزنلرنی دحرج کا ملحق دیو حکم ایتمش‌لر

(اوّل) باب (فعلل) شَمْلَلَ ـ شَمْلَلَةً ، دحرج کا الحاق اوچون

اخیرنك بر لام آرتدرلمش‌در *

(ثانی) باب فَوْعَلَ حوقل حوقلة کبی بعضلر جورب

جوربه‌نی اوشبو قبیل‌دان صایغانلر *

(ثالث) باب فَیْعَلَ بیطر ، بیطرة ـ بیقر ، بیقرة ، شیطن شیطنة کبی

(رابع) باب فَعْوَلَ جهور ، جهورة ، کبی *

(خامس) باب فَعْنَلَ قَلْنَسَ قلنسة کبی *

(سادس) باب فعلی قَلْسَی قلساةً کبی * سهوله ضبط

اوچون بعضلر بونلرنی دحرج جمله‌سندان ذکر ایتمش‌لر

﴿ المرتبة الرابعة فی الرباعی المزید فیه ﴾ رباعی مزید

اوچ باب اوزره کلور *

(باب اوّل) تفعلَلَ یتفعْلَلُ تفعْلُلاً الخ حرف زائد تاءدر

فعللکا مطاوعت اوچون بولور دحرجته فتدحرج تو کاراندم

من آنی بس تو کارادی *

(سالم) تدحرج یتدحرج تدحرجا متدحرِجٌ لم یتدحرجْ

لایتدحرجُ تدحرَجْ لیتدحرج لا تتدحرج *

(مضاعف) تصلصل ، یتصلصل ، تصلصلا ، متصلصل ، آه

(تنبیه) علماءِ صرف بش باب نی تدحرج ملحقاتندن دیمشلر *

(اوّل) باب تفعلل تجلبب تجلببا کبی حرف زائد تاو بر لامدر
(ثانی) باب تفوعل تجورب تجوربا کبی تاواو زائددر *
(ثالث) باب تفیعل تشیطن، تشیطنا کبی (تایا) زائد
(رابع) باب تفعول ترهول، ترهولا کبی (تاواو) زائد
(خامس) باب تمفعل تمسکن، تمسکنا کبی تاومیم زائددر
مذکور حرفلرنی تدحرج کا الحاق اوچون زیاده قلنمشدر
وبعض صرفیین تسهیل ضبط اوچون بو بش بابنی تفعلل
بابندن عد ایتمشلر *
(باب ثانی) افعنلال بابی درحروف زائده همزهٔ وصلیه ونون در
(اوزان مشتقات) افعنلل یفعنلل مفعنلل لم یفعنلل آه •
ابرنشق یبرنشق، مبرنشق، لم یبرنشق، لایبرنشق،
ابرنشق، لیبرنشق، لاتبرنشق،
(تنبیه) ابرنشقغه ایکی بابنی لاحق عد ایتکنلر برنجیسی
اقعنسس یقعنسس اقعنساسا آه • همزه ونون زائدر
ودخی الحاق اوچون برسین زیاده ایدلمشدر سین زائده لام
برابرنك کی سین جنسندن اولدقندن افعنلل یفعنلل
وزننك اعتبار ایدلور * ایکنجیسی اسلنقی یسلنقی اسلنقاء
افعنلی یفعنلی افعنلاء وزننك همزه ونون زائددر ودخی
الحاق اوچون اخیرده یاء آرتدرلمشدر *
(باب ثالث) افعلال بابی همزه وبر لام زیاده ایدلمشدر

(اوزان مشتقاتی) اِفعَلَلّ یَفعَلِلُّ مُفعَلِلٌ لم یَفعَلِلّ آه اصلده اِفْعَلْلَلَ آه لام ثانیه فتحه‌سنی ما قبلنه ویروب لام ثانیه نی لام ثالثه‌کا ادغام ایدلمش‌در باشقه‌لرده دخی اوشبو قیاس اوزره‌در (مثالی) اِقْشَعَرَّ، یَقشَعِرُّ اِقشِعرارًا، وَقَشْعَرِیرَةً مُقشَعِرٌ لم یَقْشَعِرَّ لا یَقشَعِرُّ اِقْشَعِرَّ لِیَقشَعِر لا تَقشَعِر *

(بو باب) اکثر سالم ومهموزده کلمشدر وعلی الندرة اجوف کلور اِکوهَدَّ یَکوَهِدُّ اِکْوِهْدَادًا آه والله اعلم *⁎*

قد استراح قلم العبد الضعیف عالم جان بن محمد جان بن بنیامین بن علی بن قل محمد البارودی عن ترتیبه وتهذیبه بعون الله تعالی وحسن توفیقه داخل العشر الثالث من ذی الحجة من سـ١٣٠٧ـنه سبع وثلثمائة والف والحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی

صفحه	سطر	خطا	صواب
١٧	١	حرمانُ	حرمانْ
	١	نزوانُ	نزوانْ
١٩	٦	اقَوال	اقِوال
٢٠	١٩	اسستمك	استمك
٢٣	١٢	مقوّى	مقوِّى
٢٤	١٧	معَروری	معُروری
٢٩	١٦	منصّر	منصْر
٣٠	٢	ضمن	ضمه
٣٤	١٢	صغيره	اسملردەتانیث تاسی كوچك (ە) صورتندە یازلغاندن صغیره اسملی اولور
٣٦	٦	رجلُ	رجلْ
٣٨	٢٠	برل	برله
٤١	٩	اجوَبه	اجوِبه
٤٢	٧	قصَوة	قصُوة
٤٢	٧	هدَوة	هدُوة
٤٢	٧	نجَوة	نجُوة

صفحه	سطر	خطا	صواب
٤٣	٨	حواجبْ	حواجبُ
٤٥	٣	لثاث	لثلث عشرة
٤٥	٤	الربيع	ربيع
٤٦	٦	آلتی	یدی
	٧	امر	امر، نهی
٥٢	٢٠	نعِلّمُ	نعِلّمْ
٥٣	٤	یضِرب	یضْرب
٥٦	٧	شرُف	شرُف
٥٧	١	فاكه	فاكهة
٥٩	٧	ان* تركع	ان تر*كع
٦١	٤	فاعلانَ	فاعلانِ
٦٢	٤	فرّ	فرّ
٦٤	٢١	افر	افر افرا
٦٥	١	فر	فر فرا
٧١	١٧	سبویه	سیبویه
٧٨	٣	الحدیثُ	الحدیثَ
٨١	١٤	لاتعیا	لا تعلا